

ΤΕΥΧΟΣ 3.

ΜΑΡΤΙΟΣ 1900

ΑΡΜΟΝΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΣΥΝΤΑΞΙΣ: ΟΔΟΣ ΟΜΗΡΟΥ 9

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΙΣ: ΟΔ. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 53

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ 3^{ου} ΤΕΥΧΟΥΣ

Ἀττικὸν λαϊκὸν ἡμερολόγιον, ἢ ζωοφόρος τοῦ Ἀγ. Ἐλευθερίου, ὑπὸ Ἰω. Σβορώνου (τέλος)	Σελ. 137
Ἡ νησιώτικη «κατοικία», ὑπὸ Ἰω. Πρωτοδίκου	» 164
Νεαὶ ἐπιστολαὶ Κοραῖ καὶ πρὸς Κοραῖν, ὑπὸ Ν. Κ. Χ. Κωστῆ	» 167
Τηλέγραφος καὶ τηλεφώνον ἄνευ σύρματος, ὑπὸ Ε. Παπαντωνίου	» 177
Ὁ Δομῆνικος Θεοτοκόπουλος ἐν Ἰταλίᾳ, ὑπὸ Μ. Κ. Κωνσταντοπούλου μετὰ εἰκόνων καὶ δύο πινάκων ἐν παραρτήματι	» 183
Τὰ τῶν Βαυαρῶν φιλελλήνων ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰ ἔτη 1826—1829. (Μετάφρ. ἐκ τῶν Ἀπομνημονευ- μάτων τοῦ Καρ. βαρώνου Ἐίδεκ)	» 196

ΕΙΚΟΝΕΣ ΕΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΙ

Πίναξ Θ': Ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ.
» Γ': Ἡ ἀπέλασις τῶν πωλούντων καὶ ἀγοραζόντων
ἐκ τοῦ ναοῦ.

Κύριος καὶ πρῶτιστος σκοπὸς τῆς «Ἀρμονίας» εἶναι ἡ διάδοσις τῆς ἀληθείας διὰ πρωτοτύπων ἐπιστημονικῶν μελετῶν, ἀναγομένων ἰδίᾳ εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν, τὴν ἱστορίαν καὶ γεωγραφίαν, τὴν ἐθνικὴν καὶ χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν γένει, ὡς καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας.

Κατὰ δευτέρον λόγον σκοπεῖ νὰ καθιστᾷ προσιτὰ εἰς τοὺς Ἕλληνας δι' ἐπιτυχῶν μεταφράσεων πάνθ' ὅσα γραφόμενα ξένη φωνῆ συνᾶδουσι πρὸς τὸν ἄνω σκοπόν, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀγνοίας τῶν ξένων γλωσσῶν ἢ καὶ δι' ἄλλους λόγους δὲν περιέρονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς γνῶσιν πάντων ἡμῶν.

Πρὸς ὅσον ἔνεστι τελειότεραν ἐπίτευξιν τούτων ἡ «Ἀρμονία» μετ' ἰδίας προσοχῆς θὰ παρακολουθεῖ τὴν φιλολογικὴν κίνησιν τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς, οὐ μόνον ἀναγράφουσα τὰ ἐκάστοτε ἐκδιδόμενα συγγράμματα ὅσα ἀνάγονται εἰς τὸ πρόγραμμα αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἀναπτύσσουσα ἢ καὶ κρίνουσα τὰ περιεχόμενα τῶν μᾶλλον ἀξίων λόγου. Ὅθεν καὶ παρακαλοῦμεν πάντα ἐκδίδοντα νέον σύγγραμμα ὅπως πέμπῃ

ἡμῖν ἐν ἀντίτυπον αὐτοῦ, ἢ ὅταν πρόκειται περὶ δαπανηροῦ πως δημοσιεύματος, ν' ἀναγγεῖλη ἡμῖν τοῦλάχιστον τὴν ἐκδοσιν.

Ἡ «Ἀρμονία» θέλει φιλοξενεῖ ἐν ταῖς στήλαις αὐτῆς πᾶσαν ἐπιστημονικὴν διατριβὴν ἐγκρινομένην προηγουμένως ὑπὸ τῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συσταθείσης ἐδικῆς ἐπιτροπῆς καὶ μὴ προσκρούουσαν εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας καὶ τὰ διδάγματα τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ «Ἀρμονία» ἐκδίδεται κατὰ μῆνα εἰς τεύχη ἀποτελούμενα ἐκ 4 τυπογραφικῶν φύλλων εἰς μέγα 8^{ον} μετ' εἰκόνων καὶ πινάκων ἐν παραρτήματι ἢ καὶ ἐντὸς τοῦ κειμένου.

Ἐκαστον τεῦχος τιμᾶται δραχμῆς (ἐν τῷ ἐξωτερικῷ φράγκου χρυσοῦ), ἢ δ' ἐξάμηνος συνδρομῆ δραχ. 5 (ἐν τῷ ἐξωτερικῷ φρ. χρ. 5) καὶ ἡ ἐτησία δραχ. 10 (ἐν τῷ ἐξωτερικῷ φρ. χρ. 10).

Εἰς τοὺς καταβάλλοντας τὴν ἐτησίαν συνδρομὴν αὐτῶν μέχρι τῆς 1 Ἀπριλίου 1900 παρέχομεν τὸ

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ

ἀποτελούμενον ἐξ 6 μεγάλων τόμων ἤτοι 5760 σελ. μετὰ 180 πινάκων ἐν παραρτήματι, ὅπερ ἐτιμᾶτο ἀρχικῶς δραχ. 162,

**ἐν μὲν τῇ Ἑλλάδι ἀντὶ δραχμῶν 78,
ἐν δὲ τῷ Ἐξωτερικῷ ἀντὶ φρ. χρ. 60.**

Πρὸς μείζονα δὲ εὐκολίαν τῶν συνδρομητῶν μας τὸ ποσὸν τοῦτο δύναται νὰ διαιρηθῆ εἰς 6 δόσεις ἐκ δραχ. 13 (διὰ τὸ ἐξωτερικὸν ἐκ φρ. χρ. 10) ἐκάστην. Ἐπὶ τῇ λήψει ἐκάστης δόσεως πέμπεται εἰς τόμος τοῦ Λεξικοῦ, ἢ δὲ ἀποστολὴ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 5' τόμου. Πάντως ὅμως ἡ ἀποπληρωμὴ τοῦ ὅλου ἀντιτίμου πρέπει νὰ τελειώσῃ ἐντὸς τοῦ ἔτους 1900, μετὰ τὴν λήξιν τοῦ ὁποῦ οἱ ἑκτακοὶ οὗτοι ὄροι ἀκυροῦνται καὶ δὲν ὑποχρεοῦμεθα πλέον νὰ παρέχωμεν τοὺς τόμους ἀντὶ τῆς εἰρημένης τιμῆς.

Διὰ τῆς προσθήκης δρ. 4 (ἐν τῷ ἐξωτερικῷ φρ. χρ. 3) εἰς τὴν τιμὴν ἐκάστου τόμου δύναται ὁ συνδρομητὴς νὰ λαμβάνῃ αὐτοὺς δεδεδεμένους.

Πᾶν τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν σύνταξιν τῆς «Ἀρμονίας» ἀπευθυντέον πρὸς τὴν **Σύνταξιν τῆς Ἀρμονίας**, ὁδὸς Ὀμήρου 9,
πᾶν δὲ τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν διαχείρισιν πρὸς τὸν κ. ΓΟΥΔΙΕΜΟΝ ΜΠΑΡΤ, ἐκδότην, ὁδὸς Πανεπιστημίου 53.

Α Γ Γ Ε Λ Ι Α

Περὶ ἐκδόσεως τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 1400
μέχρι τοῦ 1800 μ. Χ.

Τὴν κατὰ τοὺς τέσσαρας τοὺτους αἰῶνας σκοτεινὴν καὶ ἐν πολλοῖς ἀγνωστον ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐκπονήσας διὰ πολυετοῦς μελέτης ἀγγέλλω σήμερον τὴν ἐκδοσιν αὐτῆς. Τοῦ ὅλου ἔργου προέταξα περιγραφὴν τῆς καταστάσεως καὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Τουρκικοῦ κράτους, κατὰ τὸ ἱστορούμενον χρονικὸν διάστημα, καθ' ὅσον σχετίζεται πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἰδίᾳ τὰς Ἀθήνας.

Ἐν τέλει δὲ τοῦ δευτέρου τόμου ἐκδίδονται αἱ ἀξιολογώτεραι τῶν ἀνεκδότων πηγῶν, δι' ὧν πολλὰ σκοτεινὰ καὶ ἀγνωστα ἐν τῇ Ἀθηναϊκῇ ἱστορίᾳ διαφωτίζονται, καὶ δὴ ἡ αὐτοβιογραφία τοῦ Παναγῆ Σκουζέ καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφεῖσα ἱστορία τοῦ Χατζῆ Ἀλῆ τοῦ Χασεκῆ τοῦ τυράννου τῶν Ἀθηνῶν.

Τὸ σύγγραμμα θ' ἀπαρτίζεται ἐκ δύο τόμων ἐξ εἰκοσιπέντε τυπογραφικῶν φύλλων ἢ καὶ πλεον ἑκάστου, εἰς σχῆμα 8ον, ἐπὶ χάρτου καλοῦ καὶ διὰ καινουργῶν στοιχείων· τὴν δὲ αὐτοῦ ὄρισται δέκα μὲν χρυσᾷ φράγκα διὰ τοὺς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἰσάριθμοι δὲ δραχμαὶ διὰ τοὺς ἐν Ἑλλάδι συνδρομητάς.

Ἐπειδὴ δὲ ὅσον οὐπω ἀρχεται ἡ ἐκτύπωσις, παρακαλοῦνται οἱ ἐγγραφόμενοι συνδρομηταὶ νὰ ἐπιστρέψωσιν ἐγκαίρως τὰς ἀγγελίας πρὸς τὸν συγγραφέα εἰς Ἀθήνας.

Ἐν Ἀθήναις κατὰ Φεβρουάριον 1900.

Θ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ

ΠΡΟΣΕΧΩΣ ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ:

Τ Α Π Ρ Ο Π Υ Λ Α Ι Α

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ

Ι. Β Λ Α Χ Ο Γ Ι Α Ν Ν Η Σ

ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΗΣ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ: 19 ὁδὸς Σκουζῆ, Ἀθῆναι.

Συνδρομὴ προπληρωτέα 10 φυλλαδίων δραχ. 10. Συνδρομὴ Ἐξωτερικοῦ φρ. 10. Τιμὴ ἑκάστου φυλλαδίου δρ. 2. Ἐγγραφαὶ παρὰ τῶ ἐκδότῃ καὶ εἰς τὰ βιβλιοπωλεῖα Βίλλεργ, Μπέκ, Μπάρτ καὶ «Ἐστίας».

ΑΤΤΙΚΟΝ ΛΑΪΚΟΝ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ

Η ΖΩΟΦΟΡΟΣ ΤΟΥ ΑΓ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ¹

Δ'. Οἱ δώδεκα Ἀττικοὶ μῆνες.

Ἐνῶ πάντες οἱ σοφοὶ ἐρμηνευταὶ κατέβαλον μεγάλας προσπάθειάς ἵνα ἐξηγήσωσιν πάσας τὰς ἐν ἐνὶ ἐκάστῳ τῶν μηνῶν μορφὰς ὡς προσωποποιήσεις διαφόρων ἐορτῶν ἢ ἀσχολιῶν λαμβανουσῶν χώραν ἐν τῷ μηνὶ τούτῳ, οὐδεὶς αὐτῶν ἐσκέφθη νὰ ζητήσῃ καὶ τὴν προσωποποίησιν τοῦ διὰ τὸν μῆνα κυριωτάτου, ἥτοι αὐτὴν τὴν προσωποποίησιν τοῦ μηνός. Τοῦτο δὲ μοὶ φαίνεται παράδοξον, ἀναλογιζομένῳ ὅτι εἰς πάντα τὰ πολυάριθμα γνωστὰ μεταγενέστερα ῥωμαϊκὰ, βυζαντικὰ, μεσαιωνικὰ καὶ αὐτὰ τὰ νεώτατα καλενδάρια, ὁσάκις ἀπαντῶμεν προσωποποιήσεις καὶ εἰκόνας, αἱ τῶν μηνῶν καὶ τῶν ζωδίων εἶναι αἱ μόναι αἰτινες οὐδέποτε παραλείπονται². Ἐπομένως δὲν βλέπω τὸν λόγον διατί νὰ μὴ ζητήσωμεν καὶ ἐπὶ τῆς ζωοφόρου ἡμῶν τὰς προσωποποιήσεις τῶν 12 μηνῶν τοῦ ἔτους, ἀφοῦ μάλιστα οὐδὲν ἑλληνικὸν μνημεῖον ἔχομεν ἀρχαιότερον τῆς ζωοφόρου ἵνα ἄλλως κρίνωμεν, τὰ δὲ τοιαῦτα αἰγυπτιακὰ ἀπὸ τε τῶν χρόνων τοῦ Ραμσή (ἀρχαὶ 13^{ου} αἰῶνος π. Χ.) καὶ αὐτῶν τῶν χρόνων τῶν

¹ Συνέχεια ἴδε σελ. 65 καὶ τοὺς πίνακας 5'—H'.

² Πβλ. Strzygowski, Calendarbilder des Chronographen v. Jahre 354, Berlin 1888. — Τοῦ αὐτοῦ, Monatscyclen der byzant. Kunst ἐν Repert. f. Kunstwissenschaft (1888) σ. 22—46.—Keil, Monatscyclen der byzant. Kunst ἐν Wiener Studien XI σ. 94—142.—Riegl, Mittelalt. Kalenderillustrationen ἐν Mitth. des Institut. f. Oesterr. Geschichtsforschung X, 1.—Τοῦ αὐτοῦ, Zur spätröm. Iconographie der Monate ἐν Arch. epigr. Mitth. aus Oest. Ung. XIII, 9—11: ἴδε καὶ Berl. phil. Wochenschrift 1890, 449.

Πτολεμαίων παρουσιάζουσι παρομοίας προσωποποιήσεις μηνῶν, ἐν αἷς δὴλα δὴ ὁ μὴν ἴσταται προσευχόμενος πρὸ τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνου ᾧ εἶναι ἱερός¹.

Ταῦτα σκεπτόμενος παρετήρησα ὅτι ἀκριβῶς ἐν τῇ ἀρχῇ ἐνὸς ἐκάστου τῶν δέκα σφζομένων μηνῶν τῆς ζωοφόρου ἡμῶν ὑπάρχει: ἀνά μία ἄρρη μορφή, ἥτοι ἐν ὄλῳ δέκα (ὑπ' ἀρ. 1, 7, 11, 15, 29, 33, 35, 38, 44 καὶ 47), αἵτινες μέχρι τοῦδε παρ' ὄλας τὰς προσπαθείας τῶν σοφῶν δὲν ἐγένετο δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῶσι μετὰ τινος πιθανότητος.

Πᾶσαι αἱ μορφαὶ αὗται ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας κοινὸν τὸ ὅτι ἐκ πρώτης ὕψεως φαίνονται εἰκόνες οὐχὶ θεῶν τινῶν ἢ ἡρώων ἀλλὰ θνητῶν καὶ δὴ πολιτῶν Ἀθηναίων.

Οὕτως ὁ Boetticher ἐξέλαβε τὴν ὑπ' ἀρ. 1 ὡς Ἀθηναῖον εὐπαιρίδην ἀκολουθοῦντα τὸν τὴν εἰρεσιώνην φέροντα υἱὸν αὐτοῦ (ἀρ. 2). Τὴν δὲ ὑπ' ἀρ. 6 ὡς πολίτην Ἀθηναῖον παριστάμενον εἰς τὴν ἱεράν τελετὴν τῆς ἀροτριάσεως καὶ σπορᾶς τῆς γῆς. Τὴν ὑπ' ἀρ. 11 ὡς πολίτην Ἀθηναῖον ἐκπροσωποῦντα τὸν Ἀθηναϊκὸν λαὸν ἐν τῇ πομπῇ τῶν Διονυσίων. Τὴν ὑπ' ἀρ. 15 ὡς πολίτην στεφανηφόρον. Τὴν ὑπ' ἀρ. 33 ὡς τὸν ἐπώνυμον ἄρχοντα τοῦ μηνός. Τὴν ὑπ' ἀρ. 25 ὡς ἔφηρον Ἀθηναῖον ἐν τῇ παλαιστρᾷ. Τὴν ὑπ' ἀρ. 38 ὡς πολίτην Ἀθηναῖον, ἀκολουθοῦντα τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων. Τέλος τοὺς ὑπ' ἀρ. 44 καὶ 47 ὡς δύο νόθους Ἀθηναίους πολίτας καὶ δὴ παρασίτους τοῦ Ἡρακλέους!

Αἱ ἐξηγήσεις ὅμως αὗται δικαίως δὲν ἐγένοντο δεκταὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν τῆς ζωοφόρου ἐρμηνευτῶν, οἵτινες ἐθεώρησαν τὰς μορφὰς ταύτας ὡς ἀνεπίδεκτους ἐξηγήσεως. Μόνον περὶ τῆς μορφῆς 11 ἀκολουθεῖ ὁ κ. Wolters, ἂν καὶ μετὰ δισταγμοῦ, τῷ ἐρμηνευτικῷ συστήματι τοῦ Boetticher, καλῶν αὐτὴν «θεατὴν ἀλεκτρονομαχίας». Ὁ αὐτὸς δὲ κ. Wolters καὶ οἱ κ. κ. S. Reinach καὶ Thiele παρεδέχθησαν καὶ τὴν περὶ τῆς μορφῆς 35 ἐξήγησιν τοῦ Boetticher, θεωρήσαντες ὅτι πρόκειται, ὁ μὲν Wolters περὶ τινος γυμνικοῦ ἀγῶνος, ὁ δὲ Reinach περὶ ἀθλητοῦ στεφανοῦντος ἑαυτὸν, ὁ δὲ Thiele περὶ παλαιστρίτου ἀντιπροσωποῦντος τὴν ὥραν τοῦ ἔτους (!). Ἄλλοιον σύστημα μόνον περὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 33 μορφῆς προὔτεινεν ὁ Thiele καλέσας αὐτὴν Ἀπόλλωνα(;) , ὄλας αὐθαίρετως ὅμως, διότι οὐδὲν σύμβολον παρέχει τὸ πρὸς τοῦτο δικαίωμα!

Ἡ ὑπόθεσις ἡμῶν ὅμως ὅτι πᾶσαι αἱ δέκα αὗται μορφαὶ εἶναι εἰκόνες

¹ Ἀναφορὰ εἰς θρησκευτικὴν ἑορτὴν ἢ γεωργικὴν ἀσχολίαν, ἐκτὸς ὅπου δίδεται τυχὸν διὰ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, δὲν ὑπάρχει. Βλ. Strzygowski σ. 48.

μηνῶν, ἐνισχύεται, φρονῶ, μεγάλως καὶ ὑπὸ τῶν ἐξῆς παρατηρήσεων.

α') Πᾶσαι αἱ μορφαὶ αὗται παριστῶνται προσβλέπουσαι ἐν ἡρεμίᾳ τὰς λοιπὰς μορφὰς τὰς ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ ὑπὸ τοῦ ζωοφίου ἐκάστου μηνός προσδιωρισμένου, ἔχουσαι δ' ἀπ' ἐναντίας ἐστραμμένα τὰ κῶτα πρὸς τὰς τοῦ προηγουμένου μηνός μορφὰς, ὡς οὐδὲν κοινὸν ἔχουσαι πρὸς ταύτας, ὡς καὶ πράγματι συμβαίνει εἰς τοὺς μῆνας.

β') Εἶναι ἐνδεδυμένοι ὡς Ἀθηναῖοι πολῖται, ὁσάκις δὲ φέρουσι σύμβολόν τι τοῦτο εἶναι μόνον ὁ χαρακτηρίζων τοὺς Ἀθηναίους ἄρχοντα στέφανος. Ἐπειδὴ δὲ γνωρίζομεν ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις εἰς οὓς ἀνήκει ἡ ζωοφόρος ἡμῶν ἢ ἐν Ἀθήναις ἀρχὴ διηρεῖτο «εἰς δώδεκα πρυτανείας ἐκάστης φυλῆς μηνός πρυτανείαν ἐχούσης¹», δὲν εἶναι ἀπίθανον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἐπροσωποποίησαν τοὺς μῆνας αὐτῶν ὡς τοὺς δώδεκα ἐπιωνίμους ἡρώας τῶν δώδεκα αὐτῶν φυλῶν, ἢ ἀπλῶς ὡς δώδεκα συνήθεις πρυτάνεις μῆνας, πρυτανεύοντας εἰς τὰς ἀσχολίας καὶ ἑορτὰς τοῦ οἰκείου ἐκάστῳ μηνός.

γ') Αἱ ἐν μωσαϊκοῖς ἢ ἄλλοις μεταγενεστέροις μνημείοις διασωθεῖσαι ἀπεικονίσεις τῶν δώδεκα μηνῶν, π. χ. αἱ ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ τῆς Τύρου παραστάσεις τῶν δώδεκα μακεδονικῶν μηνῶν, παρουσιάζουσι τοὺς μῆνας ὁμοιότατα πρὸς τοὺς τῆς ζωοφόρου ἡμῶν ἐνδεδυμένους καὶ ἐστεφανωμένους καὶ κεκαλυμμένους διὰ χιτῶνος καὶ ἱματίου.

δ') Τὸ ἐνδυμα αὐτῶν ἀλλάσσει συμφώνως πρὸς τὴν θερμοκρασίαν τοῦ μηνός ὃν ἐκάστη αὐτῶν ἀντιπροσωπεύει. Οὕτως ἐνῶ οἱ τρεῖς μῆνες τοῦ χειμῶνος (ἀρ. 7, 11 καὶ 15) εἶναι θερμότατα διὰ παχυτάτων ἐνδυμάτων καὶ ὑποδημάτων ἐνδεδυμένοι, οἱ τρεῖς μῆνες τοῦ θέρους παρίστανται ὁ μὲν πρῶτος (ἀρ. 33), καθ' ὃν ἄρχεται ἡ θερινὴ θερμότης, ἡμίγυμνος, ὁ δὲ δεῦτερος (ἀρ. 35), ὅτε αἱ θερμόταται τῶν ἡμερῶν τοῦ ἔτους, ἐντελῶς γυμνός καὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ διὰ τῆς χειρὸς προφυλάσσειν κατὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, ὁ δὲ τρίτος (ἀρ. 38), καθ' ὃν μετριάζεται ὁ καύσων καὶ λήγει τὸ θέρος, ἀναλαμβάνει πάλιν μέρος τῶν ἐνδυμάτων. Τέλος οἱ δύο μῆνες τῆς ὀπώρας (ἀρ. 44 καὶ 47) καὶ ὁ τοῦ μετοπώρου (49) παρίστανται καὶ πάλιν καθ' ὅλοκληρίαν ἐνδεδυμένοι καὶ προφυλασσόμενοι κατὰ τοῦ φθινοπωρινοῦ ψύχους, οὐχὶ ὅμως δι' ἱματίων ἐπίσης βαρέων τοῖς τῶν χειμερινῶν μηνῶν, ἀλλ' ἑλαφροτέρων.

Ἄλλ' ἂν πράγματι αἱ δέκα αὗται μορφαὶ εἶναι αἱ προσωποποιήσεις

¹ Πολυδ. VIII, 115. — A. Mommsen, Chronologie σ. 163.

τῶν δέκα μηνῶν, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν παραστάσεων τῶν ὁποίων εὐρίσκονται, ἔπεται ἀναγκαίως ὅτι καὶ ἐν τῷ ἀπολεσθέντι τεμαχίῳ τῆς ζωοφόρου εὐρίσκοντο αἱ εἰκόνες τῶν δύο μηνῶν δι' οὓς δὲν διεσώθησαν τοιαῦται, ἦτοι τοῦ Ἀνθηστηριῶνος καὶ τοῦ Ἐλαφηβολιῶνος. Διὸ καὶ ἐν τῇ συμπληρώσει ἡμῶν ἐθέσαμεν, μετὰ πεποιθήσεως, δύο τοιαύτας μορφάς (ἀρ. 19 καὶ 25) ἐνδύσαντες αὐτάς κατὰ τὸ αὐτὸ πρὸς τοὺς λοιποὺς σύστημα, ἦτοι κατὰ τρόπον δηλοῦντα τὴν θερμοκρασίαν τῶν ἐαρινῶν μηνῶν ἐν σχέσει καὶ κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν τῶν προηγουμένων, ἦτοι τῶν χειμερινῶν καὶ τῶν ἐπομένων, ἦτοι τῶν θερινῶν.

Ε'. Αἱ λοιπαὶ μορφαὶ τῆς ζωοφόρου.

Ἀποδειχθέντος, ὡς φρονῶ, ὅτι αἱ δώδεκα αὐταὶ μορφαί, ὡς καὶ πᾶσαι ἐκεῖναι περὶ ὧν ἐπραγματεύθημεν προηγουμένως, εἶναι προσωποποιήσεις χρονικῶν τμημάτων τοῦ ἔτους, ἦτοι ὥρῶν ἢ μηνῶν, ἐπιβάλλεται, νομίζω, ὡς πιθανὴ ἢ προϋπόθεσις ὅτι καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ τοιαῦται τινες πρέπει νὰ εἶναι, καὶ μάλιστα καιρῶν καὶ ὥρῶν μικροτέρων τοῦ μηνός, ἀφ' οὗ ἐκάστη αὐτῶν τοπικῶς περικλείεται ἐν τῷ χρονικῷ διαστήματι ἐνὸς μηνός. Ἐγκαταλείποντες ἄρα τὸ σύστημα τῶν πρὸ ἡμῶν, οἵτινες ἐζήτουν νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰς μορφὰς ταύτας ὡς εἰκόνας ἐορτῶν, ἃς προσπαθήσωμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν αὐτάς ὡς ὥρας καὶ καιροὺς.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῶν σαφεστάτων πασῶν, αἵτινες εἶναι αἱ ἐν τῷ Μαιμακτηριῶνι μηνί εἰκόνας 8 καὶ 9.

α'-β') *Αροτος. Σπόρος.

Ὡς γνωστὸν ἐν Ἑλλάδι ὁ κατ' ἐξοχὴν καιρὸς τῆς ἀροτριάσεως (ὁ ἄροτος) καὶ τῆς σπορᾶς (ὁ σπόρος ἢ σπόρητος) εἶναι ὁ μὴν Νοέμβριος (=Μαιμακτηριῶν). Διὰ τοῦτο δ' ἐκ τῶν δύο χαρακτηριστικῶν τοῦ μηνός Μαιμακτηριῶνος μορφῶν τὸν μὲν ἀροτριῶντα ἄνδρα (ἀρ. 8) θεωροῦμεν ὡς τὸν Ἄροτον ἦτοι τὴν προσωποποίησιν τοῦ καιροῦ τοῦ ἀρότου, τὸν δὲ σπεύροντα (ἀρ. 9) καλοῦμεν Σπόρον ἦτοι προσωποποίησιν τοῦ καιροῦ τοῦ σπόρου. Ὅτι δ' ἔχομεν δίκαιον οὕτως ἀποφαινόμενοι, ἀποδεικνύουσι δύο χωρία τοῦ μυθιστοριογράφου Εὐσταθίου, ἐν Ἐρωτ. συγγρ. τομ. Β' σ. 194—195 (Δ', 121—122, 13—14), ἅτινα διέφυγον τὴν προσοχὴν τῶν ἐρμηνευτῶν τῆς ζωοφόρου, καίτοι ἀποτελοῦσι πιστοτά-

την καὶ λεπτομερεστάτην περιγραφὴν καὶ τῶν δύο τούτων μορφῶν καὶ συγχρόνως ἀποδεικνύουσι, πόσον οἱ τύποι αὐτῶν ἦσαν περίφημοι ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ ἐπὶ πόσον μακρὸν χρονικὸν διάστημα παρέμειναν ἐν ἰσχύει, βεβαίως εἰς περίφημόν τι μνημεῖον τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος ἀναφερόμενοι. Παραθέτω δὲ τὰ χωρία ταῦτα ἐνταῦθα ὀλόκληρα, διότι παρέχουσι ἀρίστην καὶ λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν δύο μορφῶν.

Περιγράφων ὁ Εὐστάθιος τὰς ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Σωσθένους γραπτὰς εἰκόνας δώδεκα ἀνδρῶν, οὓς (κατὰ τὴν ἐπ' αὐτῶν γενικὴν ἐπεξηγηματικὴν ἐπιγραφὴν) «ἀθρῶν τὸν χρόνον» (δηλαδὴ τὸ ἔτος) βλέπεις ὄλον», λέγει τὰ ἐξῆς περὶ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν:

«Μετὰ δὴ ταῦτα ζεῦγος βοῶν ἄροτρον φέρον ἐγγράπτο καὶ τις ἀροτρεὺς, ᾧ φαῦλα μὲν ὁ τεχνίτης ἐπέροαψε πέδιλα, φαῦλα δὲ καὶ τάλλα τὰ περὶ τὸ σῶμα κατεζωγράφησε, φαῦλον τὸν χιτῶνα καὶ ὄλον διεροαγία (καὶ τοῦτο γὰρ ἐτεχνουργήθη τοῖς χρώμασι), φαῦλον δὲ τὸ τῆς κεφαλῆς περιβάλνυμα, ἐξ ἐρίου τάχα ξυμπληθέν. Μέλαν οὐ κατ' Αἰθίοπα κατεχρόσθη τὸ πρόσωπον, ἀλλ' ὄλον ἦλιος μεταχρόννυσι. Ἡ θορὴ δλίγη πρὸς τὸ μετάφρενον τὴν γὰρ πᾶσαν τὸ τῆς κεφαλῆς ἐπεκάλνυτε κάλνυμμα πώγων καθειμένος καὶ ὄλος βαθύς. Ἡ δεξιὰ τῶν χειρῶν ὄλη κατέχει καὶ πρὸς γῆν ἐμβάλλει τὸ ἄροτρον, ἡ δὲ γε λαὶά βουπλήγα φέρει».

Περαιτέρω δέ, ἐν τῇ ἐξηγήσει τῶν μορφῶν, γράφει ὁ Εὐστάθιος περὶ τῆς μορφῆς ταύτης τὰ ἐξῆς:

«Ὁρᾶς τὸν γηλόνον ἐπ' ἄροτρον; Οὗτός ἐστιν ὁ καιρός, ὃν καὶ τις σοφὸς ἐκ τῶν Πληιάδων ἐς ἄροτρον ἠκριβώσατο.

Πόσον δὲ περίφημος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦτο ὁ τύπος οὗτος τοῦ καιροῦ τοῦ ἀρότου, ἀποδεικνύει πλήν ἄλλων καὶ νόμισμα Ἀλεξανδρινόν¹, κοπὴν ἐπὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς καὶ μέρος ἀποτελοῦν τῆς σειρᾶς τῶν χρονολογικῶν τύπων τῶν νομισμάτων αὐτοῦ². Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῆς ἐνταῦθα παρεντιθεμένης εἰκόνας, καὶ ὁ τύπος οὗτος

¹ Κστ. Βρεταν. Μουσ. Alexandria, πίν. XII. ἀρ. 1091. Παρόμοιον ἀντίτυπον εὐρίσκεται ἐν τῷ Ἐθν. Νομισματ. Μουσείῳ (συλλ. I. Δημητρίου), ἀλλ' ἐν ἧττον καλῇ διατηρήσει.

² Drexler ἔ. ἀ.

συμφωνεῖ μέχρι τῶν ἐλαχίστων πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς ζωοφόρου καὶ πρὸς τὴν παρ' Εὐσταθίῳ περιγραφὴν.

Ὁ αὐτὸς Εὐστάθιος ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀμέσως ἐπομένης ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας (ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ζωοφόρου ἀρ. 9) προσωποποιήσεως χρόνου γράφει τὰ ἐξῆς :

«Ὁ μετ' αὐτὸν κατ' αὐτὸν τὸ σχῆμα, τὸν χιτῶνα, τὸ πέδιλον καὶ τὸ τῆς κεφαλῆς περικάλυμμα καὶ ὅσα περὶ τὸ σῶμα τὸ γάρ τοι σῶμα διήλλακται τὸ μέλαν τοῦ προσώπου μέλαν μὲν, ἀλλ' οὐχὶ κατ' ἐκείνον, ὥσπερ οὐδὲ κατὰ τὸν ἐν τῷ κήπῳ γεγραμμένον λευκόν, ἀλλ' ὅσον ἐκείνου μελάντερον τοσοῦτο τοῦτου λευκότερον. Ἡ θοῖξ ἀτάκτως πλὴν μέχρις ὧμων ἐξήπλωτο ὁ πάγων μὴ κατ' ἐκείνον ἐκκεχυμένος, ἀλλὰ ξυνηκται καὶ οἷον ξυνέσταλται. Τῆς μὲν τῶν χειρῶν λαϊᾶς ἐξῆπται κανοῦν ἢ δ' αὖ ἐτέρα τὸν ἐν τούτῳ οἶτον ἐξῆγε καὶ περὶ τὴν γῆν κατεσκόριζεν εἰ δὲ κεκορυμμένα πηρὰ τοῖς περὶ τὴν γῆν ἐκάθηρτο χάσμασι καὶ εἰ τούτοις ἐσκόριζεν, ὁ τεχνίτης οὐκ ἀφῆκεν ὄραν.»

Ἐπειτα δὲ κατωτέρω ἢ ἐξήγησις τῆς μορφῆς ταύτης : «Ὁ σκορπίων τὸν οἶτον ἀπορεῦς ἐστὶ καὶ τὸν τοῦ σπόρου καιρὸν καθυπεμφαίνει τῷ ζωογραφίματι.»

γ'-δ') Τρύγητος, Συγκομιδὴ (Φέρουσα).

Ὁμοιοτρόπως δέον νὰ ἐξηγήσωμεν νῦν καὶ τὰς δύο παραστάσεις ἐν τῷ προηγουμένῳ μηνί Πυανοψιδῶνι (ἀρ. 3 καὶ 4). Ὁ σταφυλᾶς εἰς τὴν ἀριστερὰν¹ φέρων καὶ πλῆθος σταφυλῶν διὰ τῶν ποδῶν ἐκθλίβων ἀνὴρ (ἀρ. 3) βεβαίως εἶναι ὁ Τρύγητος, δηλαδὴ «ὁ καιρὸς ἐν ᾧ δεῖ τρυγᾶν» (Σουίδα καὶ Ἡσύχιος).

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀνέμενέ τις αὐτὸν οὐχὶ ἐν τῷ Πυανοψιδῶνι (Ὀκτωβρίῳ), ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τῷ προηγουμένῳ μηνί. Ἄλλ' εἶναι γνωστὸν ὅτι πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ Ἀττικῇ (δι' ἣν ἐχρησίμευεν ἢ ζωοφόρος ἡμῶν) ἔχομεν καὶ κατὰ τὸν Ὀκτώβριον ἀκόμη ἀφθόνους τὰς σταφυλᾶς ἐπὶ τῶν κλημάτων. Ἄλλως τε κατὰ τοὺς ἀρχαίους γεωπόνους «καὶ Ὀκτωβρίῳ μηνί τρυγᾶν καλόν, ὁ μὲν γὰρ πρῶτος τρυγηθεὶς πλείονα

¹ Ἐν τῇ δεξιᾷ ἴσως ἐκράτει μάχαιραν πρὸς κοπὴν τῶν σταφυλῶν. Πρβ. Εὐστάθιον ἔ. ἀ. σ. 163 : «Ἀμπελον ἢ λαϊὰ τῶν χειρῶν (τοῦ καιροῦ τῆς τρύγης) καὶ βότρυν εἶχε τοῖς δακτύλοις ὡς κλάδοις ἀπαιωρούμενον ἢ δεξιὰ τὸν βότρυν ἐτρύγα.

οἶνον ποιεῖ, κρεῖττονα δὲ ὁ δεύτερος, μᾶλλον δὲ καὶ ἡδὺν ὁ τρίτος¹».

Ὁ κ. Thiele ἐπόμενος τῷ Boetticher καὶ τῷ Bursian καλεῖ τὴν μορφήν ταύτην ὀσχοφόρον σχετίζων πρὸς τὴν ἑορτὴν τῶν Ὀσχοφορίων τοῦ Πυανοψιδῶνος μηνός. Ἄλλὰ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, διότι ἢ μὲν ἑορτὴ τῶν Ὀσχοφορίων οὐδεμίαν εἶχε σχέσιν πρὸς τὸ πάτημα τῶν σταφυλῶν, οἱ δὲ ὀσχοφόροι ἦσαν οὐχὶ εἰς ἀνὴρ, ὡς ἐπὶ τῆς ζωοφόρου, ἀλλὰ δύο νεανίαι ἐσκιατραφημένοι, «κατὰ γυναικας ἐστολισμένοι», φέροντες δὲ μόνον καὶ οὐχὶ παιῶντες σταφυλᾶς².

Ὅτι δὲ καὶ ὁ τύπος οὗτος τοῦ Τρυγῆτου ἦτο περίφημος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀποδεικνύει πλὴν ἄλλων τὸ παρά Clarac (IV πιν. 675 N° 1558) ὁμοίωτυπον ἄγαλμα, ὅπερ δέον ἐπίσης Τρύγητον νὰ ὀνομάσωμεν.

Ἡ ἐπομένη γυνὴ (ἀρ. 4) ἐκλήθη «κανηφόρος τοῦ Διονύσου ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν Ληναίων» (Boetticher, Reinach), κανηφόρος ἀσαφοῦς σεμψίας (Wolters), θεσμοφόρος (Bursian, L. Heuzey), καλαθηφόρος τ. ἔ. δειπνοφόρος τῶν Ὀσχοφορίων (Thiele). Ἄλλ' αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται, ὡς στηριζόμεναι ἐπὶ τοῦ διὰ τῶν ἑορτῶν ἐρμηνεύοντος τὰς μορφὰς συστήματος, εἶναι, φρονῶ, ἐσφαλμένα. Ὅ,τι ἀσφαλῶς δύναται νὰ εἴπη τις περὶ τῆς μορφῆς ταύτης εἶναι ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν φέρουσαν γυναικᾶ. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐκ τοῦ Ὑγίνου γνωρίζομεν ὅτι μία τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους ἐκαλεῖτο Φέρουσα (Pherusa). Ἄν δὲ νῦν σκεφθῶμεν ὅτι ἢ κατ' ἐξοχὴν θέσις δι' ὡραν τῆς συγκομιδῆς τοῦ ἔτους εἶναι ἀκριβῶς ἢ θέσις ἦν ἢ γυνὴ αὕτη κατέχει ἐπὶ τῆς ζωοφόρου, ἦτοι τὸ τέλος τοῦ φθινοπώρου, ὅτε συνεκομίζοντο οἱ καρποὶ τοῦ ἔτους καὶ ἐφέροντο εἰς τὰς πόλεις ἐκ τῶν ἀγρῶν πρὸς κατάθεσιν καὶ διαφύλαξιν χάριν τοῦ ἐπερχομένου χειμῶνος καὶ χάριν τοῦ προσεχοῦς σπόρου, δὲν θὰ διστάσωμεν ν' ἀναγνωρίσωμεν ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ τὴν ὡραν τῆς συγκομιδῆς Φέρουσαν τὴν ἐκ τοῦ Ὑγίνου γνωστήν.

Αὐτὸ δὲ τὸ γεγονός ἐστι ἀκριβῶς περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνός τούτου Πυανοψιδῶνος ἤγετο ἐν Ἀθήναις πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος ἢ μουσήρια περιέχουσα ἑορτὴ τῶν Θεσμοφορίων, καθ' ἣν αἱ θεσμοφόροι καλούμεναι εὐγενεῖς γυναικῆς ἔφερον ἐκ τοῦ δήμου Ἀλιμοῦντος εἰς τὴν πόλιν τοὺς

¹ Γεωπονικά (ἔκδ. J. N. Niclas) III, 13 (σελ. 254). Πρβλ Plin. 18, 31. — Varro I, 34. 2 — Colum II, 2. 6. — Pallad 9, 1.

² Πρόκλου Χρηστομ. 28 : δύο νεανίαι — ἐσκιατραφημένοι, — κατὰ γυναικας ἐστολισμένοι, κλήματα ἀμπέλου κομίζοντες μεστὰ εὐσταλῶν βοτρώων, τῆς ἑορτῆς καθηγούντο. — Mommsen, Feste σ. 283 κέ.

ιερούς θεσμούς ἐν καλῶσις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, συντελεῖ, φρονῶ, πρὸς παραδοχὴν τῆς ἐξηγήσεως ἡμῶν. Διότι ἡ μὲν ἀρχαιοτάτη σημασία τῆς λέξεως θεσμός δὲν εἶναι νόμος, ἀλλὰ θέμα ἢ κατάθεσις σπόρων εἴτε πρὸς τροφήν κατὰ τὸν ἐπερχόμενον χειμῶνα εἴτε πρὸς ἀναβλάστησιν κατὰ τὸ ἐπερχόμενον ἔαρ. Ἐκ τούτου καὶ τὸ *θημωνία* = δέμα ἢ ἄθροισμα ξηρῶν καρπῶν, τὸ ἐπιθετὸν *θεσμοφόρος* τῆς θεᾶς τῆς συγκομιδῆς καὶ τοῦ σπόρου Δήμητρος (πρὸς ὃ παράβαλε τὰ ἄλλα ἐπιθέτα αὐτῆς *ἀμαία*,¹ *ἀμαλλοφόρος*² καὶ *σωρίτις*)³ καὶ τέλος τὸ ὄνομα *Θεσμοφόριος* τοῦ μηνὸς τῆς σπορᾶς ἐν Κρήτῃ καὶ Ρόδῳ, μηνὸς σχεδὸν ἀντιστοιχοῦντος χρονικῶς πρὸς τὸν συνώνυμον Πυανοψιδῶνα τῶν Ἀθηναίων.

Αὐτὴ ἡ πορεία τῶν θεσμοφοριαζουσῶν ἐκ τῶν ἀγρῶν καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ Ἀλιμουῦντος (οὗ τὸ ὄνομα πάντως σχετίζεται πρὸς τὸ *άλως* = ἄλωνι σιτηρῶν, ἢ *άλις* = ἀφθονία) πρὸς τὴν πόλιν, φαίνεται μοι σαφῆς εἰκὼν τῆς ἐτησίας συγκομιδῆς τῶν καρπῶν καὶ σπόρων.

Ἔτεροι μικρότεροι ὥραι καὶ καιροί.

Πλὴν τῶν καιρῶν Ἄροτος, Σπόρος, Τρύγητος καὶ Συγκομιδῆ, οὓς δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν γεωργικὰς ὥρας, ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι πολλαὶ παρόμοιαι ὥραι καὶ κατ' ἐξοχὴν καιροὶ διαφόρων ἀσχολιῶν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου.

Τοιαῦται ὥραι εἶναι αἱ ἐκ τινος δυστυχῶς ὀλίγον γνωστοῦ χωρίου τοῦ Ὑγίνου⁴ γνωσταὶ *ὥραι Τελετή, Σπονδή, Γυμνασικὴ, Ἀκμὴ τῆς Κύριδος καὶ Μουσικῆ*. Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι ἀληθῶς πολύτιμον πρὸς ἐρμηνείαν τῆς ζωοφόρου ἡμῶν, διότι δίδει ἡμῖν, φρονῶ, τὴν ἐξήγησιν πλείστων μορφῶν αὐτῆς, ἐντελῶς μέχρι τοῦδε ἀνεξηγήτων.

Τελετή. Ἱερός καιρὸς Παναθηναίων.

Ἀληθῶς τίς ὁ κατ' ἐξοχὴν καιρὸς τελετῆς διὰ τὰς Ἀθήνας; Βεβαίως ὁ καιρὸς τῆς κατὰ τὸν Ἐκατομβαιῶνα μῆνα μεγάλης τελετῆς τῶν Παναθηναίων. Λοιπόν, ὡς πάντες δικαίως ἀνεγνώρισαν, τῆς ἐορτῆς τῶν

¹ Ζηνοβ. IV, 20.

² Νόννος XVII, 153.

³ Ὀρφικοὶ ὕμνοι XL, 5.

⁴ Fabul. CLXXXIII, Horarum nomina.

Παναθηναίων σύμβολον ἐπὶ τῆς ζωοφόρου ἡμῶν εἶναι ἢ ἐν τῷ Ἐκατομβαιῶνι μῆνι ἀπεικονιζομένη ὡς ἐπὶ τραχῶν συρομένη ναῦς (ἀρ. 40), ἢ ἀντὶ ἰστίου ἔχουσα τὸν πέπλον τῆς Ἀθηνᾶς. Ἡ ναῦς αὕτη δέον καθ' ἡμᾶς νὰ κληθῆ οὐχὶ ἀπλῶς σύμβολον τῆς ἐορτῆς τῶν Παναθηναίων, ἀλλὰ κατὰ Πολυδεύκη ὁ κατ' ἐξοχὴν ἱερός καιρὸς τῶν Ἀθηναίων, ὡς καὶ πράγματι ἦσαν τὰ Παναθήναια, καθ' ἃ ἐσύρετο διὰ τῶν ὁδῶν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἡ ναῦς αὕτη.

Μέχρι τοῦδε δὲν ἔχει ἐξηγητῆ ἢ συμβολικὴ σημασία τῆς περιφορᾶς τοῦ πλοίου τούτου ἐν τοῖς Παναθηναίοις. Νομίζω ὅμως ὅτι, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν Ἀθηναϊκὴν παροιμίαν « ἐκ Παναθηναίων ὁ πλοῦς », ἥτις ἐσήμαινε τὸν καιρὸν τοῦ θερινοῦ πλοῦ τῶν ἀρχαίων¹, τοῦ ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ἦτοι Ἐκατομβαιῶνος τελουμένου, πρὸς δὲ ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐπὶ τῆς ζωοφόρου ἡμῶν ἢ παναθηναϊκῆς τριτήρης εἰκονίζεται παρὰ τὸν Σείριον ἀστέρα (ἀρ. 42), ὅστις καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ εὕρισκετο παρὰ τὸν ἀστερισμὸν τῆς νηὸς Ἀργούς,² περὶ ἧς ἐλέγετο ὅτι « διὰ τὴν Ἀθηνᾶν ἐν τοῖς ἄστροις ἐτάχθη »³ καὶ περὶ ἧς γνωρίζομεν ὅτι ἐφέρετο ὑπὸ τῶν Ἀργοναυτῶν, ὡς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἢ τριτήρης, καὶ διὰ ξηρᾶς, ἂν λάβωμεν, λέγω, ταῦτα ὑπ' ὄψιν, θέλομεν ἐνοήσει ὅτι ἀστρονομικαὶ παρατηρήσεις συνδυαζόμεναι πρὸς τὰς μυθολογικὰς παραδόσεις περὶ Ἀθηνᾶς ὡς ναυπηγοῦ ἐγένοντο ἀφορμὴ τῆς παραδόξου ταύτης συνθεσίας τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν μεγίστην τῶν τελετῶν αὐτῶν.

Ἄν νῦν ὑποθέσωμεν ὅτι πράγματι ἐτέθη ἐπὶ τῆς ζωοφόρου ἡμῶν ἢ ὥρα τοῦ Ὑγίνου Τελετή, βεβαίως θὰ ζητήσωμεν αὐτὴν πρὸ παντὸς παρὰ τῆς ἐορτῆς τῶν Παναθηναίων. Πράγματι δὲ παρὰ τῆς Παναθηναϊκῆς τριτήρης ἴσταται γυνή (ἀριθμ. 39), ἥτις μέχρι τοῦδε δὲν ἐξηγήθη καὶ ἡμεῖς θεωροῦμεν ὡς τὴν ὥραν Τελετήν. Ἡ θεὰ αὕτη δὲν εἶναι γνωστὴ ἄλλοθεν ἢ ἐξ ἐνὸς καὶ μόνου ἀναγλύφου τοῦ Κεντρικοῦ ἡμῶν Μουσείου, εὑρεθέντος ἐν Θυρέᾳ τῆς Ἀρκαδίας καὶ παριστῶντος αὐτὴν ἀπαραλλάκτως ἐνδεδυμένην ὡς ἢ ἐπὶ τῆς ζωοφόρου.⁴

¹ Mommsen, Feste σ. 56 κέ.

² Ἀρατ. Φαινομ. 342. Ἡ δὲ κυνὸς μέγλοιο κατ' οὐρὴν ἔλκεται Ἀργῶ. Πβλ. καὶ τὴν παρὰ Thiele σ. 27 πίν. II καὶ V οὐρανίαν σφαιραν τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως.

³ Σχολ. Ἀρατ. Πβλ. καὶ τὰ νομίσματα τῆς Χερσονήσου τῆς Κρήτης, ἅτινα φέρουσι κεφαλὴν Ἀθηνᾶς καὶ πρόραν νεώς, ἧς ἄνω ἀστῆρ.

⁴ Friedrichs-Wolters, Gipsabgüsse ἀρ. 1897.

Σπονδή, Τραγῳδός.

Τίς δὲ ἡ κατ' ἐξοχὴν ὥρα τῆς σπονδῆς ἐν Ἀθήναις; Ὑπὸ πολιτικῆν τε καὶ θρησκευτικῆν ἔννοιαν ὡς τοιαύτη ἐνδείκνυται ὁ μῆν Ἐλαφθολιῶν. Αἱ κατ' ἐξοχὴν πολιτικαὶ σπονδαὶ τῶν Ἀθηναίων, αἱ πρὸς τοὺς Πελοποννησίους περίφημοι τριακοντούτεις σπονδαί, κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον ἐγένοντο¹, ὡς καὶ αἱ πλείστα τῶν λοιπῶν ἄς γνωρίζομεν, ἦτο δὲ τοῦτο εὐλόγον, διότι κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον μόλις ἦτο πλώϊμος ἡ θάλασσα² καὶ ἠδύναντο οἱ πρέσβεις νὰ προσέρχωνται εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἄλλως τε ἔνεκα τῶν ἑορτῶν τῶν μεγάλων Διονυσίων τότε κυρίως προσήρχοντο οἱ ξένοι ἀπανταχόθεν.

Ἄν νῦν ρίψωμεν βλέμμα ἐν τῷ Ἐλαφθολιῶνι μηνί τῆς ζωοφόρου εὐρίσκομεν (ἄρ. 26) γυναῖκα κατὰ πάντα ὁμοίαν πρὸς τὴν Τελετήν, χαρακτηριζομένην μάλιστα ὡς Σπονδὴν καὶ διὰ δύο ἄλλων σαφῶν σημείων. Πρῶτον μὲν διὰ τοῦ στεφάνου ὃν κρατεῖ ὡς σπένδουσα³, δεύτερον δὲ διὰ τῆς θυσίας τοῦ τράγου (ἄρ. 27). Ὡς δηλαδὴ πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς Τελετῆς ἐτέθη παρ' αὐτὴν ἡ ναῦς τῆς τελετῆς τῶν Παναθηναίων, οὕτω παρὰ τὴν Σπονδὴν ἐτέθη ὁ πρὸς θυσίαν καὶ σπονδὴν ἀγόμενος ὑπὸ χωρικοῦ τινος τράγος, σύμπλεγμα ὅπερ βεβαίως συμβολίζει τὸν κατ' ἐξοχὴν καιρὸν τῶν ἐν τῷ αὐτῷ Ἐλαφθολιῶνι μηνί, κατὰ τὰ ἐν ἄστει Διονύσια, διδασκομένων τραγῳδιῶν, τῶν ὡς γνωστὸν γεννηθεισῶν ἐκ τῆς παναρχαίας ἐπὶ τράγῳ σπονδῆς καὶ θυσίας, ἥτις ἐπομένως ἠδύνατο ἀριστα νὰ ἐκλεχθῆ ὡς σύμβολον τοῦ καιροῦ τῆς τραγῳδίας ἦτοι τοῦ Τραγῳδοῦ⁴. Ἡ στάσις ἄλλως αὐτοῦ συμφωνεῖ πρὸς ἐκείνην ἄλλων ὥρων, ζῶα ὁμοίως ἀγουσῶν.

¹ Σπονδαὶ μετὰ Σπάρτης (423 π. Χ.) παρὰ Θουκυδ. Δ', 117—1818: . . . ἄρχειν δὲ (τὴν ἐκεχειρίαν) τήνδε τὴν ἡμέραν, τετράδα ἐπὶ δέκα τοῦ Ἐλαφθολιῶνος μηνός.—Εἰρήνη τοῦ Νικίου (421 π. Χ.) αὐτόθι Ε', 18—20, 22, 23, 25.—Πρβ. Mommsen, Heortologie σ. 390, καὶ Feste σ. 429 κέ.

² Mommsen, Feste σ. 430, 5.

³ Οἱ ἀρχαῖοι ὡς γνωστὸν ἔσπευον ἐστεφανωμένοι. Ἄξιον σημειώσεως τυγχάνει καὶ ὅτι ἀκριβῶς κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον μῆνα ἀνεκέρυττον τοὺς στεφάνους οἱ Ἀθηναῖοι. (Πρβ. Mommsen, Feste σ. 429).

⁴ Mommsen ἔ. ἄ.

Γυμναστική. Ἀγῶνες.

Τὰ αὐτὰ ῥητέον καὶ περὶ τῆς ὥρας *Γυμναστικῆς* τοῦ Ὑγίνου.

Ἄν δηλαδὴ ζητήσωμεν ἐπὶ τῆς ὄλης ζωοφόρου τὴν καταλληλοτάτην θέσιν πρὸς τοποθέτησιν τῆς ὥρας ταύτης, βεβαίως θὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ ἀρίστη καὶ μόνη τοιαύτη εἶναι ἡ ἐν τῷ Πυανοψιδῶνι μηνί, ἔνθα εὐρίσκομεν τὴν πάντως τὸν καιρὸν τῶν *σωματικῶν ἀγῶνων* συμβολίζουσαν παράστασιν τῆς ἀλεκτρονομαχίας (ἀριθμ. 13). Ἡ ἀλεκτρονομαχία αὕτη δὲν εἶναι, φρονῶ, εἰκὼν πραγματικῶν ἀλεκτρονομαχιῶν, ὡς ἐνομίσθη ὑπὸ πάντων. Οἱ ἀγῶνες οὗτοι οὐδέποτε ἦσαν τόσον σπουδαῖοι ὥστε νὰ δηλωθῶσιν αὐτοὶ καὶ μόνοι ἐξ ὄλων τῶν κατὰ πολὺ περιφημοτέρων ἀγῶνων τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς ζωοφόρου ἡμῶν. Ἄλλως τε οἱ ἀλέκτορες δὲν ἐμάχοντο οὔτε ὑπὲρ τοῦ κλάδου τοῦ φοίνικος, ὃν βλέπομεν ὡς βᾶσιν τῶν ποδῶν αὐτῶν, οὔτε ὑπὲρ τῶν πολυπληθῶν στεφάνων τῶν ἐπὶ τῆς ὑπὲρ αὐτοὺς ἀγωνιστικῆς τραπέζης παρ' ἣν κάθονται οἱ τρεῖς ἀγωνοδίκαι. Πάντα ταῦτα, ἦτοι ἀλέκτορες, κλάδος φοίνικος, στέφανοι καὶ τράπεζα, ἦσαν γνωστὰ σύμβολα τῶν γυμναστικῶν ἀγῶνων, ἐτέθησαν ἐπομένως ἐνταῦθα, ὡς νομίζω, ἵνα δηλώσωσι τὸν κατ' ἐξοχὴν καιρὸν τῶν *γυμναστικῶν ἀγῶνων*, χαρακτηρίσωσιν ἐπομένως καὶ τὴν παρισταμένην γυναῖκα (ἀριθ. 12), τὴν καθ' ὅλα ὁμοίαν πρὸς τὰς ὥρας Τελετῆν (ἄρ. 39) καὶ Σπονδὴν (ἄρ. 26), ὡς τὴν προσωποποίησιν τῆς ὥρας *Γυμναστικῆς*.

Πράγματι δὲ ὁ μῆν Ποσειδεῶν, εἰς ὃν ἐτέθη ἡ ὥρα αὕτη, ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν καιρὸς τῶν γυμναστικῶν ἀσκήσεων διὰ τὸν *λαὸν* τῆς Ἀττικῆς. Ἐνεκα δηλαδὴ τοῦ κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον ἀκμάζοντος χειμῶνος οἱ μὲν γεωργοὶ (Μεσόγειοι) ἀπέθετον τὰ ἄροτρα αὐτῶν καὶ διέκοπτον πᾶσαν ἐργασίαν, οἱ δὲ ναῦται (Παράλιοι) ἔσυρον τὰ πλοῖα αὐτῶν εἰς τὴν ξηρὰν, ἀναμένοντες τὸ ἔαρ, ἵνα ἐπαναλάβωσι τὰς ἐργασίας των. Ἐχρησιμοποιοῦν ἐπομένως τὸν καιρὸν τοῦτον τῆς ἀργίας εἰς γυμναστικὰς ἀσκήσεις, τὰς θερμαινούσας τὸ σῶμα κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ παρασκευαζούσας αὐτὸ πρὸς τὸν ἄμα τῇ λήξει τοῦ χειμῶνος ἀγῶνα τοῦ βίου. Οὕτω γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον ἐν μὲν τοῖς λεγομένοις «κατὰ δῆμους ἢ κατὰ κόμας Διονυσίους» οἱ γεωργοὶ νεανίσκοι «*ἠσκοῦντο*» εἰς τὸ ἀρχαιοτάτον καὶ λαϊκώτατον γύμνασμα τῶν ἀκωλίων¹ (ἀσκῶλια ἢ ἀσδῶλια), οἱ

¹ Κορνούτου Θεολογ. 30, σ. 60.

δὲ ναῦται ἤγον ἐν Πειραιεῖ τὴν διάσημον ἑορτὴν Διονύσια τὰ Πείραια (ἢ Πειραιϊκὰ Διονύσια ἢ τὰ ἐν Πειραιεῖ Διονύσια), καθ' ἣν σπουδαῖον μέρος ἐλάμβανον αἱ ἀττικοὶ ἔφηβοι¹.

Γάμος ἢ Νύμφιος. Ἀκμὴ τῆς Κύπριδος.

Εἶναι πρόδηλον ὅτι, ἂν ἡ ὥρα Ἀκμῆ τῆς Κύπριδος παρεστάθῃ ἐπὶ τῆς ζωοφόρου ἡμῶν, ἔπρεπε πρὸ παντός νὰ ζητήσωμεν αὐτὴν ἐν τῷ Γαμηλιῶνι μηνί. Ὡς γνωστὸν ὁ μὴν οὗτος ἦτο ἱερός Ἡρα τῇ Γαμηλίᾳ. Κατ' αὐτὸν ἤγον οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς ταύτης καὶ τοῦ συζύγου αὐτῆς Διὸς ἑορτὴν καλουμένην Ἰερός γάμος ἢ Θεογάμια. Τοῦτο δὲ ἐκ φυσικῶν αἰτίων, διότι, ὡς ὁ Mommsen παρατηρεῖ, ὁ γάμος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ἀνήκει εἰς ἐκεῖνο τὸ τμήμα τοῦ χειμῶνος ὅπερ κλίνει ἤδη πρὸς τὸ ἔαρ καὶ φέρει μεζύονα ὑετούς². Τοιοῦτος δ' εἶναι ὁ μεταξὺ τοῦ χειμῶνος καὶ τοῦ ἔαρος εὐρισκόμενος Γαμηλιῶν μὴν. Ἐν Ἑλλάδι δὲ ἰδίᾳ τὸ ἔαρ ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν καιρὸς τῶν ἐρώτων διὰ τε τὰ ζῶα καὶ τοὺς ἀνθρώπους:

*εἶαρι γὰρ πάνδημος ἐπιβρίθει Κυθήρεια*³.

Ἐν τῷ Γαμηλιῶνι τούτῳ μηνί τῆς ζωοφόρου εὐρισκομεν δύο παραστάσεις (16, 17) μὴ ἐξηγηθείσας ἀμφοτέρας εἰσέτι. Ἡ μία τούτων (ἀρ. 17) εὐρισκομένη σχεδὸν ἐπὶ τῆς τομῆς τοῦ μονολίθου ἐβλάβη εἰς τρόπον ὥστε ὄχι μόνον περὶ τοῦ ὀνόματος, ἀλλ' οὐδὲ περὶ αὐτοῦ τοῦ γένους αὐτῆς ἠδυνήθησαν νὰ διαφωτίσωσιν ἡμᾶς οἱ πρὸ ἡμῶν ἐρμηνευταὶ τῆς ζωοφόρου. Οὕτως, ἐνῶ ὁ Boetticher θεωρεῖ αὐτὴν ὡς γυναῖκα, ὁ Thiele νομίζει ὅτι ἀναμφιβόλως εἶναι ἀνὴρ. Ἡμεῖς ὁμῶς ἀφαιρέσαντες τὸ παχὺ καὶ στερεώτατον κονίαμα, ὅπερ ἀπὸ τῆς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Ἐλευθερίου πρὸ χιλιετηρίδος ἤδη ἐντειχίσεως ἐκάλυπτε μέρος τῆς μορφῆς ταύτης, εἶδομεν ὅτι εἶναι ἀναμφιβόλως γυνή. Ὁ σχηματισμὸς τῶν λαγῶνων αὐτῆς, τὸ ἔνδυμα καὶ πρὸ πάντων ἡ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς αὐτῆς καμπύλη ἦν σχηματίζει ἡ καλύπτρα, καμπύλη ἦν μόνη ἡ ὑπαρξίς γυναικείας κόμης εἰς κρόβυλον ἀναδεδεμένης ὅπισθεν δύναται νὰ προξενήσῃ, οὐδεμίαν ἀφήνει περὶ τοῦ γένους αὐτῆς ἀμφιβολίαν.

¹ Mommsen, Feste σ. 349 κέ. 354, 4· 369 κέ.

² Heortologie σ. 343 καὶ Feste σ. 381 κέ.

³ Ὀππιαν. Κυνηγ. Α, 378—394.

Ἄν δέ τις παραβάλλῃ νῦν αὐτὴν πρὸς τὰς ἐκ παντοειδῶν μνημείων γνωστὰς πολυπληθεῖς παραστάσεις νυμφῶν καὶ μάλιστα πρὸς τὰς τῶν ἀττικῶν γαμηλιῶν λουτροφόρων, πρὸς ἃς μέχρι τῶν ἐλαχίστων συμφωνεῖ κατὰ τε τὴν στάσιν, τὸ ἔνδυμα καὶ τὸ βάδισμα, θέλει φρονῶ δικαιοῦσαι ἡμᾶς καλοῦντας αὐτὴν προσωποποίησιν τῆς ὥρας τῆς Ἀκμῆς τῆς Κύπριδος, ὥρας κατ' ἐξοχὴν ἀρμολούσης τῷ Γαμηλιῶνι μηνί καὶ κάλλιστα θεημιένης παρὰ τὸν Ὑδροχόον, τὸ σύμβολον τῶν γονιμοποιουσῶν τὴν γῆν βροχῶν περὶ ὧν εἶπομεν ἤδη, σύμβολον μάλιστα ἀνακαλοῦν ζωηρότατα τὸν ἐπὶ τῶν ἀττικῶν γαμηλιῶν ἀγγείων ἀείποτε προπορευόμενον λουτροφόρον παῖδα¹.

Ἐπὶ πλέον τὴν ἐξήγησιν ἡμῶν ταύτην ἐπικυροῖ, φρονῶ, καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ κριοῦ ἐπόμενος αὐτῇ παῖς (ἀρ. 16) τοῦ αὐτοῦ μηνός. Ἐξεθέσαμεν ἤδη τοὺς λόγους ὧν ἕνεκα ἀδύνατον νὰ παραδεχθῶμεν αὐτὸν ὡς τὸ ζῶδιον τοῦ κριοῦ-Φρίξου ἢ τοῦ Ὑδροχόου. Καὶ ἡ διάφορος δὲ γνώμη τοῦ Thiele ὅτι πρόκειται περὶ ἀγῶνος δρόμου ἐπὶ τράγου (γρ. κριοῦ), εἶναι ἀπορριπτέα ὡς ἐντελῶς ἀθαιρέτος καὶ ἀμαρτύρητος. Ὁ στέφανος καὶ ἡ λαμπὰς ἄτινα κρατεῖ ὁ παῖς οὗτος, πρὸς δὲ τὸ παιδικὸν τῆς ἡλικίας αὐτοῦ καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ζωοφόρου ἐν τῷ Γαμηλιῶνι μηνί, ἀμέσως πρὸ τῆς Κύπριδος, χαρακτηρίζουσιν αὐτὸν ὡς θεὸν τινα τοῦ γάμου. Τοιοῦτος «παῖς, μειράκιον, κοῦρος» μετὰ λαμπάδος καὶ στεφάνου παρίσταται συνήθως ὁ Ὑμέναιος² ὁ ταυτόσημος τῷ Γάμῳ³. Ὅτι δὲ εἶναι προσωποποίησις τις τοῦ καιροῦ τοῦ γάμου, ἐνδεικνύει καὶ ὁ κριὸς ἐφ' οὗ ἱππεύει, διότι γνωρίζομεν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι παρίστων συνήθως τὰς ὥρας τοῦ ἔτους ὡς παῖδας ἐπὶ ζῶων ἐποχουμένους⁴. ὁ δὲ κριὸς, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἀναιδῆ τράγον, ἀρμόζει κάλλιστα ὡς σύμβολον τοῦ καιροῦ τοῦ νομίμου γάμου.

¹ Πρβλ. τὰ ἀγγεῖα τοῦ Κεντρ. Μουσείου ἀρ. 1172, 1249, 1453 καὶ Mitth. D. Arch. Inst. Ath. Abth. XVI, σ. 371 κέ.

² R. Schmidt, De Hymenaeo et Talasio, Kiel 1886.—Παῖς Ὑμέναιος παρὰ Σουῖδα ἐν λ. Θάμυρις, Anton. Liber. XXIII.—Puer speciosus: Serv. ad Verg. Ecl. VIII, 30.—Κοῦρος ἐν Nonn. XXX, 60.—Μειράκιον ἐν Λουκ. Ἡροδ. 5.

³ Athen. I. σ. 6 Α., ἐνθα ἐκ τοῦ Ὑμεναίου τοῦ Φιλοξένου «Γάμει θεῶν λαμπρότατε».

⁴ Antike Denkm. I (1889), πίν 47—49 Wochenschr. f. kl. Phil. 1889, 82.

Ἄλλὰ πῶς εἰδικῶς ἐκαλεῖτο ἐνταῦθα ὁ καιρὸς οὗτος ;

Ὁ Ὑγίνος ἐν τῷ χωρίῳ ἐν ᾧ ἀναφέρει τὰ ὀνόματα τῶν ὠρῶν παραθέτει πρὸ τῆς ὥρας τῆς Ἀκμῆς τῆς Κύπριδος τὸ ὄνομα *Nymphes*, ὅπερ ὁ Bursian μετέγραψε *Nύμφης*, τοῦθ' ὅπερ φαίνεται τὸ αὐτὸ πρὸς τὰ *Nύμφις* (ὁ) καὶ *Nύμφιος* (ὁ) ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ νυμφοστόλος, γαμοστόλος, ἦτοι ὁ παρασκευάζων καὶ τελεσιουργῶν τοὺς γάμους. Πρὸς τοῦτο συμφωνεῖ καὶ αὐτὴ ἡ θέσις τοῦ καιροῦ ἐπὶ τῆς ζωοφόρου, διότι προηγεῖται¹ μὲν ὁ γάμος, ἔπεται δὲ φυσικῶς ἀμέσως ἡ Ἀκμὴ τῆς Κύπριδος, καιρὸς ταυτόσημος πρὸς τὴν λεγομένην νῦν σελήρην τοῦ μέλιτος. Κατὰ ταῦτα κελοῦμεν *Nύμφιν* ἢ *Nύμφιον* (καιρὸν) ἢ καὶ ἀπλῶς *Γάμον* τὸν παῖδα τοῦτον.

[Μουσική, Νομός, Ὁρχησις].

Ἐκ τῶν ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Ὑγίνου ἀναφερομένων ὠρῶν ὑπολείπεται ἡμῖν μόνῃ ἡ *Μουσική*, ἣτις πιθανώτατα θὰ ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς ζωοφόρου ἡμῶν ἀφ' οὗ εὔρομεν ἐπ' αὐτῆς πάσας τὰς λοιπὰς ὥρας ταύτας τοῦ Ὑγίνου².

Ἐξ ὧν γνωρίζομεν περὶ τῆς λαϊκῆς καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς γεννηθείσης θρησκευτικῆς μουσικῆς τῶν ἀρχαίων καὶ δὴ τῶν Ἀθηναίων, ὁ καταλληλότετος μὴν ἵνα ἐν αὐτῷ ζητήσωμεν τὴν προσωποποίησιν τῆς Μουσικῆς εἶναι ὁ Ἀνθεστηριῶν, ὁ πρῶτος μὴν τοῦ ἔαρος. Παντοῦ καὶ πάντοτε ἡ θεὰ τῆς ἀναγεννωμένης βλαστήσεως, ἡ πρώτη χλόη καὶ τὰ πρῶτα ἄνθη τῶν *μελιχίων* ἡμερῶν τοῦ ἔαρος ἐξαλείφουσιν ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ λαοῦ, τὸν ἐκ τοῦ χειμῶνος φόβον καὶ τὴν μελαγχολίαν καὶ κινουῖσιν αὐτὸν εἰς εὐθυμίαν καὶ χαρὰν, ἃς ἐκφράζει διὰ τοῦ ἄσματος, τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ χοροῦ. Ἄμα τῷ ἔαρι ἀντηχοῦσιν ἐν Ἑλλάδι οἱ αὐλοὶ καὶ τὰ ἄσματα τῶν ποιμένων καὶ ἄρχονται αἱ τέρψεις παντὸς φυσικοῦ λαοῦ.

Ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν ἐκ τῆς ἐμφανίσεως τῶν πρώτων ἀνθέων λαβόντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἀνθεστηριῶνα ἤγετο σειρά ἐορτῶν τοιοῦτου χαρακτῆρος καὶ σημασίας. Οὕτω τὰ Ἀνθεστήρια ἔθεωροῦντο ὡς ἡ ἐορτὴ

¹ Γαμοστόλος Ὑμένιος Anth. Pal. VII, 488.

² Αἱ ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τοῦ Ὑγίνου ὥραι Auge, Anatole, Mesembria καὶ Dysis προσωποποιοῦσιν ὥρας ἡμέρας, οὐδένα ἐπομένως λόγον θὰ εἶχον ἐπὶ ἡμερολογίου ἔτους.

τῶν ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ Δευκαλίωνος (ἦτοι τοῦ ζωοφίου Ὑδροχόου-Δευκαλίωνος τοῦ προηγουμένου μηνός) σωθέντων ἀνθρώπων¹. Οἱ παῖδες δὲ τῶν Ἀθηναίων ἐστεφανοῦντο δι' ἀνθέων κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον². Τὰ κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα ἀγόμενα *Μικρὰ μυστήρια* ἐτελοῦντο πρὸς τιμὴν τῆς « ἄνθη συλλεγούσης » Κόρης τῆς Δήμητρος. Τὰ *Διάσια* τοῦ αὐτοῦ μηνός ἦσαν ἡ μεγάλη ἐορτὴ τοῦ *Μελιχίου* (ὡς αἱ ἡμέραι τοῦ ἔαρος) Διός, τοῦ ἐπομένου εἰς τὸν Δία *Μαιμάκην* τοῦ χειμῶνος. Ἄπας ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς ἐώρταζε τὰ *Διάσια* ταῦτα πανδημεῖ ἔξω τοῦ τείχους ἐν μέσῳ τῆς χλόης καὶ τῶν ἀνθέων τοῦ ἔαρος. Τέλος κατὰ τὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ μηνός τούτου ἀγόμενα *Χλόια* «τὰ περὶ τὸ ἔαρ» ἔθιον τῇ Δήμητρι *Χλόη* «μετὰ παιδιᾶς καὶ χαρᾶς ὡς ἰδόντες χλοάζοντα πάντα καὶ αὐτοῖς ἐλίδα ὑποδεικνύοντα»³ μετὰ τὸν σκυθρωπὸν χειμῶνα. Εἰς τὸ εὐθυμον τοῦ χαρακτῆρος τοῦ μηνός τούτου μεγάλως συνετελεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι κατ' αὐτὸν οἱ ἀρχαῖοι, ἰδίᾳ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, κατήρχοντο τοῦ νέου οἴνου. Πράγματι κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον λαμβάνει τέλος ὁ βρασμὸς τοῦ γλεύκους καὶ ἀνοίγονται οἱ πίθοι τοῦ νέου οἴνου, ἐξ οὗ καὶ τὰ *Πιθοίγια*, καὶ οἱ *Χόες*, ἐορταί τῶν Ἀνθεστηριῶν πλήρεις ἄσμάτων, μουσικῆς καὶ ὀρχήσεως, αἱ κατὰ τοὺς ἀρχαιότατους χρόνους ἀποτελοῦσαι τὰ εὐθυμοτάτου χαρακτῆρος *Διονύσια* τῆς πόλεως. Ὁ Φιλόστρατος⁴ δίδει τὴν ἐξῆς γενικὴν εἰκόνα τῶν Ἀθηναϊκῶν Ἀνθεστηριῶν, ἐξ ἧς καταφαίνεται πόσον δίκαιον ἔχομεν ζητοῦντες τὴν ὥραν *Μουσικῆν* κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον : « Ἐπιπλήξαι δὲ λέγεται περὶ Διονυσίων Ἀθηναίους, ἃ ποιεῖται σφισιν ἐν » ὥρα τοῦ Ἀνθεστηριῶνος· ὁ μὲν γὰρ μονοδίας ἀκροασάμενος καὶ » μελοποιᾶς παραβάσεων τε καὶ ὀρθμῶν, ὁπόσοι κομωδίας τε καὶ τρα- » γωδίας εἰσίν, ἐς τὸ θέατρον ξυμφοιτῶν ᾤετο, ἐπεὶ δὲ ἤκουσεν ὅτι » αὐλοῦ ὑποσημάναντος λυγισμοὺς ὀρχοῦνται καὶ μεταξὺ τῆς Ὀρφείως » ἐποποιίας τε καὶ θεολογίας τὰ μὲν ὡς Ὄραι, τὰ δὲ ὡς Νύμφαι, τὰ » δὲ ὡς Βάκχαι πράττουσιν, ἐς ἐπιπλήξιν κατέστη ».

Δυστυχῶς ὁ Ἀνθεστηριῶν μὴν, ἐν ᾧ δέον κατὰ ταῦτα νὰ ζητήσωμεν τὴν Μουσικὴν, εὕρισκετο ὀλόκληρος ἐπὶ τοῦ ἀπολεσθέντος τεμαχίου τῆς ζωοφόρου. Οὕτως ἐν τῇ συμπληρώσει ἦν ἐπιχειρῶ (ἴδε πίνακα Η') ἔθεσα

¹ Σχολ. Ἀρ. Ἀχαρν. 1076, Βάτρ. 218.

² Φιλόστρ. Ἡρωϊκά, σ. 314, 12.

³ Mommsen, Feste σ. 384 κέ.

⁴ Ἀπολλ. (ἐκδ. Kayser) σ. 73, 12.

εἰς τὴν θέσιν τῆς Μουσικῆς ὥραν (ἀρ. 21) καθ' ὅλα ὁμοίαν πρὸς τὰς ἐπὶ τῆς ζωοφόρου διασωθείσας ὥρας τοῦ Ὑγίνου Σπονδῆν, Τελετὴν καὶ Γυμναστικὴν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τεχνίτης ἡμῶν πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς Τελετῆς ἔθεσεν, ὡς εἶδομεν, παρ' αὐτὴν τὴν τελετὴν τῶν Παναθηναίων, παρὰ τὴν Σπονδῆν τὴν ἐπὶ τράγῳ σπονδῆν καὶ παρὰ τὴν Γυμναστικὴν τοὺς γυμναστικούς ἀγῶνας, εἶναι λογικὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ αὐτὸ σύστημα θὰ μετεχειρίσθη καὶ πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς Μουσικῆς.

Καὶ εἶναι μὲν τόλμημα τὸ νὰ ζητήσῃ τις νὰ μαντεύσῃ, ὁποίας πρὸς τοῦτο μορφᾶς μετεχειρίσθη ὁ τεχνίτης, ἐν τούτοις πρὸς πλήρωσιν τοῦ κενοῦ ἐσκέφθη ὅτι πιθανόν πως ἦτο νὰ θέσωμεν τὰς δύο μορφὰς τοῦ αὐλοῦντος Πανός (22) καὶ τῆς ὄρχουμένης ὥρας (ἀρ. 23), ἃς ἐλάβομεν ἕκ τινος ἐν τῷ Λατερανῶ ἀναγλύφῳ¹, διότι τὸ μνημεῖον τοῦτο μοι ἐφάνη μεγάλως κατὰ τὴν τέχνην ὁμοιάζον πρὸς τὴν ζωοφόρον ἡμῶν, αἱ δὲ παραστάσεις αὐτοῦ συμφωνοῦσιν ἄριστα πρὸς τοὺς περὶ τῶν κατὰ τὰ Ἀνθεστήρια τελουμένων ἐν Ἀθήναις λόγους τοῦ Φιλοστράτου, ὅτε «*αὐλοῦ ὑποσημάναντος λυγισμοὺς ὄρχουνται ὡς Ὡραι*». Ἄλλως τε καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν εἶναι γνωστὸν ἀνάγλυφον τὴν αὐτὴν παράστασιν παρουσιάζον καὶ ἀνῆκον εἰς ἐποχὴν ἣς τὰ μνημεῖα πάντως θὰ ἐνέπνευσαν τὸν τεχνίτην τῆς ζωοφόρου². Ἴσως μάλιστα θὰ ἦτο ὀρθότερον, ἂν ἐν ταῖς λεπτομερείαις τῆς συμπληρώσεως ἡμῶν ἐμιμούμεθα οὐχὶ τὸ σύγχρονον ἀνάγλυφον τοῦ Λατερανοῦ, ἀλλὰ τὸ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, καθ' ὃ βεβαίως Ἀττικόν, ἔστω καὶ ἀρχαιότερον.

Ἄν δὲ πράγματι αἱ δύο μορφαὶ αὗται εὑρίσκοντο ἐπὶ τῆς ζωοφόρου ἡμῶν, τότε ὁ μὲν αὐλῶν Πᾶν θὰ ἐδήλου τὸν πρὸς ποιμνὴν (νομὸν) κατάλληλον καιρὸν τοῦ ἔαρος, τὸν ταυτιζόμενον πρὸς τὴν ἀγροῖκον μοῦσαν, ἡ δὲ ὄρχουμένη νύμφη τὴν ὥραν τοῦ χοροῦ ὄρχουσαν, διότι ὡς εἶδομεν ἀμφοτέρω ταῦτα κατ' ἐξοχὴν ἐχαρακτῆρίζον τὸν μῆνα τοῦτον τῶν Χλοίων καὶ Ἀνθεστηρίων καὶ τὸν καιρὸν τῶν τοῦ νέου οἴνου ἐορτῶν Πιθιογίων: «*τοῦτο γὰρ νῦν ἐστὶ σοι ἐν ταῖς Ἀθήναις ταῖς καλάϊς ἐπιχώριον. Ἀπαντες ὄρχουντ' εὐθύς ἂν οἴνου μόνον ὀσμὴν ἴδωσιν*»³.

¹ Benndorf-Schöne, Later. Mus. 202, πιν. 4, 3. — Roscher's Lex. Myth. σ. 2722.

² Müller-Wieseler D. A. K. II, 43, 544. — Schöll, Arch. Mitth. πιν. 5, 12. — Friederichs-Wolters, Gipsabg. 11388, κλ.

³ Ἀλεξίς παρ' Ἀθηναίῳ IV, σ. 134.

Ἐπειδὴ δ' εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ὄρχησις τῶν ποιμένων ἐν τοῖς ἀγροῖς, ἦν πάντοτε συνώδευεν ὁ αὐλός, ἐκαλεῖτο βουκολιασμός¹, εἶναι πρόδηλον ὅτι καὶ ἐνταῦθα τοιοῦτόν τινα βουκολιασμὸν αὐλεῖ ὁ Πᾶν, ὦν σύμβολον καὶ τοῦ καιροῦ τῆς ἀγροῖκου ἦτοι ποιμενικῆς μούσης. Τέλος εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι, παρ' ὅλα τὰ γνωστὰ περὶ τῶν τοῦ τρόπου τῆς παραστάσεως ὥρων, οὐδεμία αὐτῶν ἐπὶ τῆς ζωοφόρου, πλην τῆς Ὁρχήσεως, παρίσταται ὄρχουμένη. Βεβαίως δὲ τοῦτο ἐγένετο ἵνα σαφέστερον δηλωθῇ ἡ ὥρα τῆς κατ' ἐξοχὴν ὄρχήσεως καὶ μηδεμία σύγχυσις ἐπέλθῃ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ θεατοῦ, ὡς βεβαίως θὰ συνέβαινεν ἂν καὶ ἄλλαι τῶν ὥρων παρίστατο ὡς συνήθως ὄρχούμεναι. Ὁ τεχνίτης ἠρέσθη νὰ παραστήσῃ βαδιζούσας καὶ οὐχὶ ὄρχουμένας τὰς κυρίως ὥρας τοῦ ἔτους (πρβ. Χειμῶν, Θέρους, Μετόπωρον, Ὀπώρη, Ἐαρ).

* Ἀρτεμις ὡς Κυνηγεσίας ὥρα.

Ἐκ τῶν λοιπῶν μορφῶν τῆς ζωοφόρου πρώτην συναντῶμεν τὴν ἐν τῷ Μουνιχιῶν μῆνι Ἀρτέμιδα (ἀρ. 30). Καὶ περὶ μὲν τοῦ ὀνόματος αὐτῆς φυσικὰ οὐδεμία ὑπῆρξε ποτὲ ἀμφισβήτησις, περὶ δὲ τῆς ἐπὶ τῆς ζωοφόρου σημασίας ὑπάρχει ἡ διαφορὰ ὅτι τινὲς μὲν ἐθεώρησαν αὐτὴν ὡς δηλοῦσαν τὴν ἐορτὴν τῶν Ἐλαφηβολίων, ἄλλοι δὲ τὰς τῶν Μουνιχιῶν ἢ Βραυρωνίων, ἀναλόγως τοῦ μηνὸς τῆς ζωοφόρου εἰς ὃν περιελάμβανον αὐτήν. Ἀλλὰ καθ' ἡμᾶς δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ δηλώσεως ἐορτῆς ἱερᾶς τῆ Ἀρτέμιδι—διότι τότε τί τό, ὡς προκειμένου περὶ καλενδαρίου ὤφειλε, διδάσκον τὸν θεατὴν τίς τῶν πολυπληθῶν ἐορτῶν τῆς Ἀρτέμιδος παρίσταται;—ἀλλὰ περὶ δηλώσεως τῆς κατ' ἐξοχὴν ὥρας πρὸς παντὸς εἶδους κυνηγεσίαν. Ἀληθῶς ἐν πρώτοις ὁ τύπος, ὑφ' ὃν παρίσταται ἡ θεά, εἶναι ὁ πασιγνωστός τύπος τῆς θεᾶς τῆς κυνηγεσίας καὶ ἀλιείας Ἀρτέμιδος τῆς Κυνηγέτιδος ἢ Δικτύνης ἢ κοινότερον Ἀγροτέρας (venatrix παρὰ Λατίνοις)· δεύτερον δὲ ὁ Μουνιχιῶν μῆν, εἰς ὃν ἐτέθη, ἦτο ὁ τελευταῖος μῆν τοῦ ἔαρος ἐν ᾧ καὶ ἡ θάλασσα ἦτο πλώϊμος τοῖς ἀλιεῦσι καὶ ὅστις ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς ὁ καταλληλότερος πρὸς κυνηγεσίαν² καὶ ἀλιείαν³, τρίτον δὲ καὶ αἱ τρεῖς γνωσταὶ ἐορταὶ τῶν Ἀθη-

¹ Ἀθην. XIV, σ. 618—619.

² Ξενοφ. Κυνηγ. v. 5. — Ἀρριαν. Κυνηγ. 14. — Ὀππιανοῦ, Κυνηγ. 1, 410.

³ Ὀππιανοῦ Ἀλιευτικά Λ' 548 κέ., Γ' 53—56.

ναίων κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον, τὰ Δελφίνια, Μουνίχια καὶ Βραυρώνια, ἦσαν ἀρχικῶς, ὡς ἐκ πλείστων ἐνδείξεων φαίνεται, ἑορταί τῶν ἀλιέων καὶ κυνηγῶν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως πανάρχαιον τέμενος τῆς Ἀρτέμιδος Βραυρωνίας ἐκαλεῖτο « τὸ ἱερόν κυνηγείων »¹.

Ἡρακλῆς ὡς μύλων καιρός.

Ὁμοίας ἐξηγήσεως δεκτικὴ εἶναι καὶ ἡ ἑτέρα, πλὴν τῆς Ἀρτέμιδος ταύτης, βεβαία παράστασις θεοῦ ἐπὶ τῆς Ζωοφόρου, ἥτοι ὁ ὑπ' ἀρ. 45 Ἡρακλῆς.

Ὁ Μεταγεινίων μὴν ἐν ᾧ εὐρίσκεται ἔλαβεν, ὡς γνωστόν, τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τῆς ἑορτῆς τῶν Μεταγεινίων, ἣν ἤγον (κατὰ τινὰ παράδοσιν) οἱ Ἀθηναῖοι «ἐπιώνυμον τοῦ μετοικισμοῦ τῶν ἐκ τῶν δήμων Μελίτης καὶ Κολλυτοῦ εἰς Διόμειαν μεταστάτων».

Ὡς δὲ γνωρίζομεν καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι ἀττικοὶ δῆμοι στενότατα καὶ κατ' ἐξοχὴν συνδέονται πρὸς τὴν ἐν Ἀττικῇ λατρείᾳ τοῦ Ἡρακλείου, ὡς ἀντιπροσώπου τῶν εἰς Ἀττικὴν μετοικησάντων Ἡρακλειδῶν καὶ παντὸς ξένου φιλοφρόνως δεκτοῦ γενομένου καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο μὴ θεωρουμένου ὡς γνησίου πολίτου. Κυρία ἔδρα τῆς λατρείας τοῦ Ἡρακλείου τούτου τῶν Μεταγεινίων ἦτο ὁ ἐν τῷ δήμῳ τῆς Μελίτης (ἐνθα μάλιστα ἐλέγετο ὅτι ἐμυήθη οὗτος τὰ Μικρὰ μυστήρια) «ἐπιφανέστατος» ναὸς αὐτοῦ, ἐν ᾧ εὐρίσκετο τὸ ὑπὸ Ἀγελάδα τοῦ Ἀργείου ποιηθὲν ἀγαλμα αὐτοῦ. Ὁ ἐν Μελίτῃ λοιπὸν λατρευόμενος Ἡρακλῆς οὗτος ἐκαλεῖτο ἐν Ἀττικῇ Μήλων «διὰ τὸ μὴ ἱερεῖα θύειν αὐτῷ τοὺς Μελιτεῖς ἀλλὰ τὸν καρπὸν μῆλα»². Ἄν δὲ νῦν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Μεταγεινίων ἦτο ὁ μὴν τῆς ἀκμῆς τῶν ὀπωρῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν μῆλων, ὧν ὡς βλέπομεν ἢ ἐπὶ τῆς Ζωοφόρου παρὰ τὸν Ἡρακλέα Ὀπώρα φέρει αὐτῷ κἀνίστρον πλήρες, δυνάμεθα ἀσφαλῶς, νομίζω, νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸν Ἡρακλέα ἐνταῦθα ὡς τὴν προσωποποίησιν τοῦ κατ' ἐξοχὴν καιροῦ τῶν μῆλων. Ἄλλως τε καὶ ὁ τύπος τῆς παραστάσεως συμφωνεῖ ἄριστα πρὸς τὰς πολυπληθεστάτας παραστάσεις τοῦ τὰ μῆλα τῶν Ἐσπερίδων φέροντος ἐν

¹ Demosth. XXV. Ὑπόθεσις.—Preller-Robert, Gr. Myth. Γ' 314, 2.

² Ἡσυχ. ἐν λ. Μήλων.—Ζηνοβ. 5, 22.—Preller, Gr. Myth. 3 ἐκδ. σ. 258 κέ.—Append. Paroem. III 93.—H. Dettmer, De Hercule Attico, Bonnae 1869.—Mommsen, Feste σ. 159 κέ.

τῇ δεξιᾷ Ἡρακλείου, οἱ καρποὶ δ' οὗτοι ἦσαν τὸ σύμβολον τῆς τῇ ρώμῃ παρομαρτούσης ὑγείας (ἐξ οὗ καὶ ἀλεξίκακος κατὰ λοιμῶν ἐκαλεῖτο ὁ Ἡρακλῆς τῆς Μελίτης) καὶ τῆς καλλονῆς, ἣς σύμβολον καὶ ἡ παρακειμένη τῷ Ἡρακλεῖ Παρθένος (ἀρ. 46), ζῳδῖον τοῦ Μεταγεινιῶνος μηνός.

Περὶ τῆς Παρθένου ταύτης εἶπομεν ἤδη τοὺς λόγους δι' οὓς καθ' ἡμᾶς παρίσταται ὑπὸ τῆς μορφῆς ἀρ. 46 καὶ οὐχὶ ἀρ. 43. Τίς ὁμοίως ἐν τῇ μυθολογίᾳ ἡ Παρθένος αὕτη;

Ὡς παρατηρεῖ ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Ἀράτου (στιχ. 96 κ. ἐξ.) «πολύς καὶ διάφορος λόγος τοῖς παλαιότεροις περὶ ταύτης τῆς Παρθένου ἐκινήθη». Ὁ Ἀρατος ὁμιλεῖ περὶ αὐτῆς ἀορίστως καὶ σχεδὸν μετὰ ἱεροῦ φόβου:

Εἴτ' οὖν Ἀστραίου κείνη γένος, ὃν ᾗ τέ φασιν
ἄστρον ἀρχαίων πατέρ' ἔμμεναι εἴτε τευ ἄλλον,
εὐκῆλος φορέοιτο.

Ὅπως δὲ ποτε γνωρίζομεν ὅτι συνηθέστατα μὲν ἐταυτίζετο πρὸς τὴν Δίκην, τὴν θυγατέρα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Θέμιδος, ἐνίοτε δὲ καὶ πρὸς τὴν Ἀστραίαν, Δήμητρα, Ἴσιν, Ἀτάργατιν, Ἡριγόνην, Τύχην κλπ. Δυστυχῶς τὸ σύμβολον ὅπερ κρατεῖ ἢ ἐπὶ τῆς Ζωοφόρου ἡμῶν παράστασις αὐτῆς δὲν βοηθεῖ ἡμῖν πρὸς ἐκλογὴν ἐνὸς τῶν ὀνομάτων τούτων, διότι εἶναι τι σχήματος ἐντελῶς πρωτοφανοῦς καὶ ἀγνώστου ἐμοί. Ὁ,τι ὁ κ. Gilliéron καὶ ἐγὼ μετὰ ἐπίμονον καὶ ἐπανελημμένην ἐξέτασιν τοῦ πρωτοτύπου δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, εἶναι ὅτι ὁμοιάζει μεγάλως πρὸς πτώριον μετὰ βραχέος στυλεοῦ (οὐδὲν δὲ πρὸς στάχυν, ζυγόν, σείστρον, πηδάλιον, ἄτινα ἠδύνατό τις ν' ἀναμένη ἐνταῦθα). Ἄν ὁμοίως ὑπεχρεούμην νὰ ἐκλέξω ἐν τῶν ἀνωτέρω ὀνομάτων, θὰ ἐκάλουν τὴν Παρθένον ταύτην Ἡριγόνην, ὡς τοῦ ὀνόματος τούτου ἀνήκοντος εἰς τὴν εἰδικὴν τοῖς Ἀθηναίοις μυθολογικὴν ἀστρονομίαν, καὶ διότι ἡ Ἡριγόνη αὕτη ἐλέγετο, ὡς ἡ Δίκη, πρὸς ἣν συχνότατα ταυτίζεται τὸ ζῳδῖον τῆς Παρθένου, θυγάτηρ τῆς Θέμιδος καὶ προσωποποιήσις τῆς δικαιοσύνης¹. Πρὸς τούτοις οἱ μῦθοι ὅτι α') ὁ πατὴρ τῆς Ἡριγόνης Ἰκάριος, γηγενὴς Ἀθηναῖος, ὑπεδέχθη φιλικῶς ἐν Ἀττικῇ τὸν ξένον Διόνυσον, β') ὅτι αὕτη ἀνεκάλυψε τὸν ἐν βόθρῳ ὑπὸ τῶν φονέων αὐτοῦ κρυφίως ταφέντα πατέρα της, γ') ὅτι ἕνεκα αὐτῆς καὶ τοῦ πατρός της ἐπῆλθε διὰ τοῦ κυνὸς Σειρίου λοιμὸς κατὰ τῶν Ἀθηναίων, οὗ ἀπηλλάγησαν ἐξιλειούμενοι

¹ Serv. ad Verg. Ecl. 4, 6.

τὴν Ἡριγόνην διὰ θυσιαῶν¹, συμφωνοῦσί πως, ὡς νομίζω, πρὸς τὴν θέσιν αὐτῆς ἐπὶ τῆς ζωοφόρου παρὰ Ἡρακλέα, τὸν ἀλεξίκακον τῶν λοιμῶν καὶ θεὸν τῶν ἐν Ἀττικῇ φιλοξενουμένων ξένων, καὶ τὸν Κῦνα Σεῖριον καὶ τέλος πρὸς τὸ πτόον ὅπερ ἴσως αὕτη κρατεῖ, τὸ σύμβολον τῶν πρὸς ἀνακάλυψιν τάφων ἀνασκαφῶν καὶ ἀναζητήσεων. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἐκφέρομεν ἢ ὡς ἀπλᾶς εἰκασίας· καὶ γὰρ in dubiis libertas.

Διόσκουροι ὡς πλόων καιροί.

Μεταξὺ ὄλων τῶν μηνῶν τῆς ζωοφόρου ὁ Θαρρηλιῶν διακρίνεται διὰ τὴν ἔλλειψιν οἰασθῆποτε παραστάσεως χαρακτηριζούσης αὐτόν. Ἀντιθέτως δηλαδὴ πρὸς πάντας τοὺς λοιποὺς μῆνας, ἀμέσως μετὰ τὴν προσωποποίησιν αὐτοῦ τοῦ μηνὸς ἔπεται τὸ ζῳδιον αὐτοῦ, οἱ Διόσκουροι, οὐδεμιᾶς μορφῆς παρεντιθεμένης ἐν τῷ μεταξύ. Τοῦτο ἄγει ἡμᾶς ἀναγκαίως εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὸ ζῳδιον ἀνεπλήρου ἐνταῦθα καὶ τὴν προσωποποίησιν τοῦ κατ' ἐξοχὴν καιροῦ τοῦ μηνὸς τούτου. Τοῦτο δὲ ἐπιβεβαιῶσι καὶ ἡ λεπτομερεστέρα ἐξέτασις τῶν τοῦ καιροῦ τοῦ μηνὸς. Ὡς γνωστὸν οἱ Διόσκουροι πανταχοῦ μὲν, ἰδίᾳ δ' ἐν Ἀττικῇ, ἐλατρεύοντο ὡς προστάται καὶ σωτῆρες τῶν χειμαζομένων ναυτῶν καὶ πλοίων ἤτοι ὡς οἱ κατ' ἐξοχὴν θεοὶ τῆς ναυτιλίας². Ἀκριβῶς λοιπὸν ὁ Θαρρηλιῶν μῆν, καθ' ὃν ἤρχετο τὸ θέρος τῶν Πλειάδων, ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν καιρὸς διὰ τοὺς πλοῦς τῶν ἀρχαίων. Ἐπειδὴ δὲ τότε πεποιθότες εἰς τὸ ἦδη μόλις ἀρξάμενον θέρος καθέλκυνον τὰς ναῦς αὐτῶν καὶ ἐπεχείρουν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς μακροὺς αὐτῶν πλοῦς, ἤτοι τοὺς πρὸς τὰ ἐπὶ Θράκης καὶ πρὸς τὸν Εὐξείνου πόντον³, ἦτο ἐπόμενον ὅτι τότε (Μάιον μῆνα) συνέβαινον καὶ τὰ πλεῖστα ναυάγια αὐτῶν. Τοῦτο αὐτὸ συμβαίνει καὶ νῦν εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων ναυτιλίαν, ἣτις ἕνεκα τοῦ μικροῦ μεγέθους τῶν ἰστιοφόρων ἡμῶν διετήρησε τὰς συνθηεῖας τῶν ἀρχαίων. Παρὰ τῷ λαῷ

¹ Πρβ. Roscher, Lex. Myth. ἐν λ. Erigone καὶ Ikarios.

² Δουκ. Διαλ. Θεῶν 26, 2: προστέτακται αὐτοῖν (Διοσκούροι) ὑπηρετεῖν τῷ Ποσειδῶνι καὶ καθιπεύειν δεῖ τὸ πέλαγος, καὶ ἐάν που ναύτας χειμαζομένους ἴδωσιν, ἐπικαθίσαντας ἐπὶ τὸ πλοῖον σῶζειν τοὺς συμπλέοντας. — Svoronos, Ulysse chez les Arcadiens σ. 24 κέ. — Roscher's Lex. Myth. σ. 1163.

³ Bötticher ξ. ἀ. σ. 405.

ἡμῶν ὁ Μάιος (=Θαρρηλιῶν) εἶναι ὁ παροιμιώδης τῶν ναυαγίων μῆν¹.

² Ἡτο λοιπὸν ἐπόμενον οἱ Διόσκουροι, οἱ λατρευόμενοι γενικῶς ὡς σωτῆρες τῶν ἐν θαλάσῃ κινδυνεύοντων, νὰ ἐκλεχθῶσιν ἐπὶ τῆς ζωοφόρου ἡμῶν ὡς τὸ σύμβολον τοῦ καιροῦ τῶν πλόων, καὶ νὰ λατρεύωνται ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν μῆνα Θαρρηλιῶνα, ὅποτε ἴσως ἐτελοῦντο καὶ τὰ Ἀνάκεια, ἡ ἑορτὴ τῶν Διοσκούρων, περὶ τοῦ χρόνου τῆς ὁποίας δὲν ἔχομεν ἀσφαλεῖς πληροφορίας².

³ Ἀξίον σημειώσεως εἶναι καὶ τὸ ὅτι ἐν τῷ μῆνι τούτῳ τῶν ναυαγίων Θαρρηλιῶν ἦσαν αἱ πλεῖστα ἡμέραι τῶν θεωρουμένων «ἐν τοῖς μάλιστα τῶν ἀποφράδων», καὶ ὅτι ἐν αὐτῷ ἐτελοῦντο τὰ Βενδιδεῖα ἐν τῷ λιμένι Πειραιῶς πρὸς τιμὴν τῆς Βένδιος³, θεᾶς τῆς Θράκης καὶ τοῦ Εὐξείνου, ἔνθα τότε ἔπλεον οἱ Ἀθηναῖοι ναυτίλοι. Αὐτὴ ἡ ἀφ' ἵππων λαμπὰς⁴ ἦν διέδιδον ἀλλήλοις ἀμιλλώμενοι κατὰ τὰς ἑορτάς ταύτας ἀνακαλεῖ πως εἰς τὸ πνεῦμα ἡμῶν τοὺς ἐφιππούς Διοσκούρους καὶ τὸ φῶς δι' οὗ διέσφζον ἐπιφαινόμενοι ἐν τῷ σκότει τῆς τριχυμίας τοὺς ναύτας.

Καιρὸς τὸ Ἰππασίον.

¹ Ἐπόμενοι τῇ συστήματι ἡμῶν δεόν νὰ ἐρμηνεύσωμεν ὡς καιρὸν καὶ τὸν εἰς τὸ τέλος τῆς ζωοφόρου (ἀρ. 48) ἐφιππον παιδα τοῦ Βοηδρομιῶνος μηνός. Τὸ ὅτι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἱππικῶν ἀγῶνων, ὡς ἐνόμιζον οἱ ἐρμηνευταὶ τῆς ζωοφόρου, ἀποδεικνύει ὁ τρόπος καθ' ὃν τρέχει ὁ ἵππος καὶ ἐπικάθηται ἐπ' αὐτοῦ ὁ παῖς, διότι οὗτος οὐδόλως συμφωνεῖ πρὸς τοὺς τύπους τοὺς δηλοῦντας ἵπποδρομικὰς ἀμιλλὰς, ἀλλ' ἀπλῶς πρὸς ἐκείνους τῶν εἰς ἵππασίαν ἐξασκουμένων. Ὁ ἵππος δηλαδὴ δὲν τρέχει ὡς ἐν ἀμιλλῇ τάχιστα, οὐδὲ ὁ ἐπιβάτης παῖς κυρτοῖ τὸ σῶμα

¹ Παράβαλε καὶ τὰς [ὑπὸ Ν. Πολίτου] ἐν τῷ Ἡμερολόγιῳ τῆς Ἑοτίας 1891 σ. 43 κ. ἐξ. δημοσιευθείσας παροιμίας:

Τῶν ναυτῶν οἱ γυναῖκες τὸ Μαγιάπιλο χηρεύουν. — Τὸ Μάϊ χηρεύουν οἱ Θεραπειανές. — Τὸν Ἀπριλομάϊ χηρεύουν τῶν καλῶν ἀνδρῶν γυναῖκες.

Τὰ Θεραπειὰ τῆς Κων/πόλεως εἶναι τὸ μέρος ἔνθα παραχειμάζουν τὰ πλοῖα (ἐπομένως ἔνθα κατοικοῦσιν αἱ γυναῖκες τῶν ναυτικῶν) τῶν ἐπιθυμούντων πρῶτον νὰ ἀποπλεύσωσιν ἅμα τῇ λήξει τοῦ χειμῶνος.

² Bötticher ξ. ἀ. 407 κέ.

³ Mommsen, Feste σ. 468 κέ.

⁴ Πλατ. Πολιτ. 328 Α.

αὐτοῦ πρὸς τὰ ἐμπρὸς παρορμῶν τὸν ἵππον πρὸς τὰχιστον δρόμον, ὡς θὰ ἔπραττε πᾶς διὰ τοῦ ἵππου ἀμιλλώμενος, ἀλλ' ἐπικάθηται ἡμέρα καὶ εὐθὺ ἐπ' αὐτοῦ, τῇ μὲν ἀριστερᾷ κρατῶν τοὺς χαλινούς, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς θωπεύων τὴν χαίτην τοῦ ἵππου ὡς ζητῶν νὰ πείσῃ τὸ σφριγῶν ζῶον πρὸς ἡρεμώτερον δρόμον. Ἐφαρμόζει δηλαδὴ τὸ Ξενοφώντειον¹ παράγγελμα τοῦ «ἡρεμαίως προσάγεσθαι τῷ χαλινῷ, πραΰνοντα, οὐ βιαζόμενον (τὸν ἵππον) ἡρεμεῖν». Πρόκειται ἄρα περὶ ἀπλῆς ἀσκήσεως ἵππασίας καὶ οὐχὶ ἵπποδρομικῆς ἀμιλλῆς. Ὑποθέτω λοιπὸν ὅτι, ὡς ἐπὶ τῆς Ζωοφόρου ἐδηλώθη ὁ κατ' ἐξοχὴν καιρὸς πρὸς κυνηγεσίαν, οὕτω θὰ ἐζήτησεν ὁ τεχνίτης νὰ δηλώσῃ διὰ τῆς μορφῆς ταύτης τὸν κατ' ἐξοχὴν καιρὸν πρὸς ἵππασίαν ὡς παιῖδα καιρὸν τοῦ ἵππασίου (οὐχὶ ἵπποδρομίου).

Ὅτι οἱ καιροὶ παρίσταντο συνήθως ὡς παιῖδες ἐπὶ καταλλήλων πρὸς δῆλωσιν τῆς φύσεως αὐτῶν ἵππεύοντες ζῶων ἐδηλώσαμεν ἤδη.

Πρὸς τὴν ἐξήγησιν ἡμῶν ταύτην συμφωνεῖ ἄριστα καὶ ὁ μὴν εἰς ὃν ἐτέθη ἡ μορφή. Ὁ φθινοπωρινὸς μὴν Βοηδρομιῶν (Σεπτέμβριος) λογίζεται νῦν, ὡς γνωστὸν, ἐν τοῖς θερμοῖς κλίμασιν ὡς ὁ ἄριστος πρὸς ἵππευτικὰς ἀσκήσεις διὰ τε τὸ ζῶον καὶ τὸν ἀναβάτην. Ὁ λαὸς μάλιστα ἡμῶν, ὁ τῶν ἵπποτρόφων νομῶν, κατὰ Σεπτέμβριον εὐκαιρεῖ καὶ συνηθίζει ἔτι καὶ νῦν — ὡς μὲ ἐπληροφόρησαν ἀξιωματικοὶ τοῦ ἵππικοῦ — νὰ ἀσκήτῃ εἰς τὴν ἵππασίαν. Ὅτι δὲ οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι τὸ αὐτὸ ἐφρόνουν, δεικνύει ὁ καιρὸς ὃν ἐξελέξαν πρὸς τέλεσιν τῶν ἵππικῶν αὐτῶν ἀγῶνων. Οὗτοι ἐτελοῦντο κυρίως δις τοῦ ἔτους κατὰ τὰ Παναθηναῖα καὶ τὰ Θήσια². Ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐν τοῖς Παναθηναίοις συνεκεντροῦτο πάντες οἱ ἀγῶνες πρὸς λαμπροτέραν τῆς ἑορτῆς ἀνάδειξιν, ἡ τέλεσις ἵππικῶν ἀγῶνων ἐν αὐτοῖς δὲν εἶναι καὶ τεκμήριον ὅτι ὁ καιρὸς αὐτῶν ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀρμόζων τῇ ἵππασίᾳ. Ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ τῶν Θησείων. Ἐπειδὴ κατὰ κανόνα πάντες οἱ χάριν μόνον τῶν Ἀθηναίων, καὶ οὐχὶ καὶ τῶν ξένων, τελούμενοι ἀγῶνες ἐτέθησαν εἰς τοὺς μῆνας εἰς οὓς ἡρμόζον καιροῦ φύσει, ἔπεται ὅτι καὶ οἱ ἵππικοὶ ἀγῶνες τῶν Θησείων ἐνδεικνύουσιν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρουν τὸν καιρὸν τῶν Θησείων ὡς τὸν ἄριστον πρὸς τοῦτο. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ Θήσια ἐτελοῦντο κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Πυανοψιδῶνος μηνὸς³, ἐν γένει δὲ οἱ

¹ Περὶ ἵππικῆς IX, 5.

² Mommsen. Feste σ. 85 κέ. καὶ 296 κέ.

³ Mommsen ἔ. ἄ. σ. 278.

ἀγῶνες ἐτίθεντο εἰς τὸ τέρας τοῦ καταλληλοτέρου καιροῦ πρὸς ἐξάσκησιν εἰς τὸ γύμνασμα ὅπερ ἀντεπροσώπευον, ἔπεται ὅτι ὁ προηγουμένος μὴν, ἦτοι ὁ Βοηδρομιῶν, θὰ ἦτο ὁ κάλλιστος καιρὸς πρὸς ἵππασίαν. Ἀκριβῶς λοιπὸν ἐν τῷ Βοηδρομιῶνι εὐρίσκομεν τὸν ἔφιππον παιῖδα, ὅστις καθ' ἡμᾶς εἶναι ἡ προσωποποίησις τῆς ἵππασίας ἦτοι τὸ Ἴππάσιον.

Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ καιροῦ τούτου ὡς παιδὸς συμφωνεῖ τὸ ὅτι οἱ ἵππικοὶ ἀγῶνες τῶν Θησείων ἐξετελοῦντο, ὡς σημειοῖ ὁ Mommsen, κυρίως ὑπὸ παιδῶν καὶ ἐφήβων ἀμφοτέρωθεν οὐδέποτε ἠλλείπουσι καὶ πλὴν αὐτῶν ἀναγράφονται πολλάκις νεανίσκοι¹. Ἐν γένει οἱ ἀγῶνες τῶν Θησείων εἶναι ὑπέρπλεοι παιδῶν, νικηταὶ δὲ ἀνήλικοι εἶναι τέσσαρες πρὸς ἓνα ἄνδρα².

Ἄρα τὴν ἐπὶ τῆς Ζωοφόρου εἰκόνα τοῦ καιροῦ τῆς ἵππασίας θὰ ἔλαβεν ὁ τεχνίτης ἐξ ἑνὸς τῶν παιδῶν, οἵτινες ἠσκούντο, μὴν Βοηδρομιῶνι, διὰ τοὺς ἵππικὸς ἀγῶνας τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀμέσως ἐπομένου μηνός.

Βουφόνος ὡς καιρὸς τοῦ Καύσωνος.

Ὑπολείπεται ἡμῖν πρὸς ἐξέτασιν ἡ ἐν τῷ Σκιροφοριῶνι μὴνι ὑπ' ἀρ. 36 παράστασις τοῦ τὸν διπλοῦν πέλεκυν κρατοῦντος καὶ ἐτοίμου νὰ πλήξῃ τὸν παρ' αὐτῷ βουῦν ἄνδρος.

Πάντες ὁμοφώνως ἀνεγνώρισαν ἐν αὐτῷ τὴν μὴν Σκιροφοριῶνι κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Διῖπολιῶν τελουμένην παναρχίαν ἱεροπραξίαν τῶν Βουφονίων, καθ' ἣν ὁ Βουτύπος ἐπληττε διὰ τοῦ πελέκεως τὸν τὰ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Πολιέως Διὸς πέμματα τρώγοντα ταῦρον. Ἄν καὶ τὸ μνημεῖον τοῦτο εἶναι τὸ μόνον γνωστὸν ἡμῖν ὅπερ παριστᾷ τὴν ἱεροτελεσίαν τῶν Βουφονίων, ἡ ἐξήγησις αὕτη φαίνεται ἀνεπίδεκτος ἀντιρρήσεως. Ἐν τούτοις ἔχων ὑπ' ὄψιν ὅτι ἅπασαι αἱ παραστάσεις τῆς Ζωοφόρου ἡμῶν εἶναι προσωποποιήσεις καιρῶν καὶ οὐχὶ ἱεροτελεσιῶν ἢ ἑορτῶν, φρονῶ ὅτι ἡ ἐξήγησις αὕτη δεόν νὰ τροποποιηθῇ ἐν ταῖς λεπτομερείαις. Ὁ τεχνίτης δηλαδὴ δὲν θὰ ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ αὐτὴν τὴν ἑορτὴν ἢ ἱεροπραξίαν τῶν Βουφονίων — ὅποτε ὁ βωμὸς τοῦ Πολιέως Διὸς καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῦ πέμματα ὡς κυριώτατα χαρακτηριστικὰ τῆς τελετῆς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραλειφθῶσιν, — ἀλλὰ θὰ ἠθέλησε κυρίως νὰ προσωπο-

¹ ἔ. ἄ. 292, 6.

² ἔ. ἄ. 295.

ποίησι τὸν **καιρόν**, οὗ τῆς φύσεως σύμβολον θὰ ἦτο ἡ παναρχαία ἑορτὴ τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἐξεταστέον ἄρα, πρὸ παντός, ὅποια ἡ φύσις τοῦ καιροῦ κατὰ τὸν Σκιροφοριῶνα μῆνα.

Ἐν πρώτοις τὸ ζῳδιον αὐτοῦ, ὁ καρκίνος, ἦτο τὸ σύμβολον τῶν θερμοτάτων ἡμερῶν ὅλου τοῦ ἔτους¹, αὐτὸς δ' ὁ μῆν, ὁ μέσος τοῦ θέρους, ἦτο ὁ θερμότερος τῶν τριῶν θερινῶν μηνῶν. Τοῦτο δεικνύει καὶ ἡ φύσις τῶν Ἀθηναϊκῶν ἑορτῶν τοῦ μηνός. Τὰ **Σκίρα** ἢ **Σκιροφόρια** ὠνομάσθησαν οὕτως ἐκ τοῦ λευκοῦ **σνιαδίου**, ὅπερ ἐκάλυπτεν ἀπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων τοὺς ἱερεῖς, ὧν μεταξὺ ἐλογίζετο κυρίως ὁ τοῦ Ἡλίου². Ἡ πομπὴ αὐτῶν ἀναχωροῦσα ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως ἔβαινε πρὸς τὴν θέσιν **Σκίρα**, ἔνθα ἐτελοῦντο οἱ **ἱεροὶ ἄροτοι** τῆς γῆς.

Αὐτὴ ἡ μορφή ἤτις προσωποποιεῖ ἐπὶ τῆς Ζωοφόρου τὸν μῆνα Σκιροφοριῶνα παρίσταται ἐντελῶς γυμνή, ἔνεκα τοῦ καύσωνος, προφυλάσσει δὲ διὰ τῆς χειρὸς τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τῆς θερμότητος καὶ ἀνταυγείας τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων³.

Ὁ μῆν ἄρα ἐν ᾧ ἐτελοῦντο τὰ **βουφόρια** ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν καιρὸς τοῦ ἡλιακοῦ φωτός καὶ τῆς θερμότητος.

Ἄν τῶρα λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ μεγίστη ἔντασις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐκέκτητο κατὰ τοὺς ἀρχαίους, καὶ δὴ τοὺς Ἀθηναίους, τὸ προτέρημα τοῦ νὰ καθιστᾷ αὐτὴν γονιμωτέραν⁴, πρὸς δὲ ὅτι ὁ βουὺς ἦτο τὸ πανάρχαιον

¹ Σχολ. Ἀρατ. Φαιν. 149.

² Σχολ. Ἀρ. Ἐκκλ. 18. Ἀρποκρ. σ. 168.

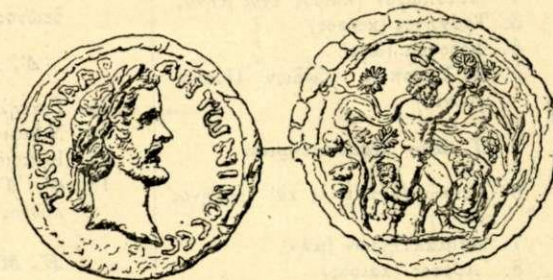
³ Ὅσοι ἐρμηνευταὶ θεωροῦσι τὴν μορφήν ὡς παλαιστρίτην βασίζονται ἐπὶ τοῦ ὅτι αὕτη κρατεῖ, ὡς νομίζουσι, σπλεγγίδα διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς. Ἐν τούτοις ὁ κ. Gilliéron καὶ ἐγὼ ἐξετάσαντες τὸ ἐν λόγῳ ἀντικείμενον, ὅπερ μόλις φαίνεται, μετὰ μεγίστης προσοχῆς, οὐδόλως ἠδυνήθημεν νὰ διακρίνωμεν ὄντως σπλεγγίδα. Πρὸς τὴν μορφήν ταύτην πρέπει νὰ παραβάλωμεν κυρίως ἑτέραν ἄρρενα μορφήν ἐπὶ ἀναγλύφου τινὸς ἐντετειχισμένου εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ αὐτοῦ ναΐσκου τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου καὶ ἀνήκοντος τὸ πάλαι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸν αὐτὸν ναὸν εἰς ὃν ἡ Ζωοφόρος ἡμῶν. Ἡ ἰσχνὴ καὶ αὐχμηρὰ κόμη καὶ ὁ πώγων τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅστις ὑπενθυμίζει κατὰ πάντα ἄνθρωπον βασιανίζόμενον ὑπὸ δειψῆς καὶ καύσωνος καὶ ἐπίσης καλύπτει διὰ τῆς δεξιᾶς τὸ πρόσωπον ὡς πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου, ἐνῶ θέτει τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ τοῦ στομάχου, οὐδὲν ὅμοιον ἔχουσι πρὸς παλαιστρίτην, πολὺ δὲ μᾶλλον ἀνήκουσιν εἰς προσωποποίησιν τοῦ «αὐχμοῦ».

⁴ Ξενοφ. Οἰκονομ. 16, 13 κέ. Πρβ. Mommsen, Feste σ. 506.

χαίον καὶ κατ' ἐξοχὴν σύμβολον τῆς γῆς, ἂν συγκρίνωμεν πρὸς ταῦτα τοὺς μύθους τοῦ διὰ διπλοῦ πελέκειος ὁμοίου τῷ τοῦ ἀθηναϊκοῦ βουτύπου ὠπλισμένου Διὸς Λαβρανδέως, θεοῦ φύσεως ἡλιακῆς, μάλιστα δὲ τοὺς μύθους τοῦ συγγενοῦς τούτῳ ἡλιακοῦ **Μίθρα-Φαέθωντος**, τοῦ κατὰ πανάρχαιον Περσικὸν μῦθον τὸν κοσμογονικὸν ταῦρον διὰ μαχαίρας φονεύοντος, θέλομεν ἐνοήσει ὅτι ἡ ἑορτὴ τῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως Βουφονίων εἶναι ἡ ἀλληγορικὴ εἰκὼν τῆς δυνάμεως τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, τῶν ξηραίνουσῶν τὴν γῆν (= φονεουσῶν τὸν ταῦρον), ἵνα ἔτι γονιμωτέραν καταστήσωσιν αὐτὴν (= ἵνα διὰ τοῦ κρέατος αὐτοῦ θρέψωσι τοὺς ἀνθρώπους). Ὡς ὁ Μίθρας φονεύων τὸν κοσμογονικὸν ταῦρον¹ παρέχει ζωὴν καὶ τροφήν εἰς πλῆθος ζῳῶν καὶ φυτῶν, οὕτω καὶ ὁ Βουτύπος τῶν Ἀθηναίων μυθολογεῖται ὡς ὁ πρῶτος ὅστις ἐφόνευσε βοῦν καὶ παρέσχε τροφήν κρέατος εἰς τοὺς πρότερον μόνον διὰ φυτῶν τρεφομένους ἀνθρώπους². Καὶ γενικῶς δὲ τὸ «βουφονεῖν ἐστὶν οὐ τὸ θῦειν θεοῖς· ἄτοπον γὰρ ἐπὶ θυσίας φόνον λέγειν· ἀλλὰ τὸ φονεῦειν βοῦς εἰς δείπνου τοῖς ἀνθρώποις κατασκευὴν».

Δυστυχῶς τὰ ὅρια τῆς μελέτης ἡμῶν δὲν ἐπιτρέπουσιν ἡμῖν ἵν' ἀναπτύξωμεν ταῦτα καταλλήλως ὡς καὶ τὴν ιδέαν ἡμῶν ὅτι ὁ ἐπὶ τῆς Ζωοφόρου τύπος τοῦ Βουτύπου ἦτο ὁ ἄριστος ἵνα προσωποποιήσῃ τὸν καιρὸν τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων καὶ τὴν ἐνεργητικὴν αὐτῶν ἐπίδρασιν. Ἀναγκαζόμεθα ὅθεν ἐκ πολλῶν ἐπιχειρημάτων ν' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα ἕν καὶ μόνον.

Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ, οἵτινες ἐπὶ Ἀντωνίνου παρέστησαν ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν ἀπαρᾶ-
λάκτως ὡς ἐπὶ τῆς Ζωοφόρου ἡμῶν τὰ δώδεκα ζῳδία τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου καὶ συγχρόνως τοὺς καιροὺς Ἄροτον καὶ Θέριτον, ἔκοψαν, ἀκριβῶς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καθ' ὃ καὶ τοὺς ζῳδιακοὺς τύπους, ἵνα ἀπεικονίσωσι τὸν καιρὸν τοῦ καύσωνος καὶ τὸν ἐνταῦθα παρεντιθέμενον νομισματικὸν τύπον τοῦ τὰς ἀμπέλους καταστρέφοντος Λυκούργου.

¹ Πρβ. Cumont, Mithras ἐν Roscher's Lex. Myth. ἐν λ.

² Σχολ. Ἀρ. Νεφ. 408.

Ἄληθώς ὁ ἔργα ἡλίου ἀπεργαζόμενος μυθικός βασιλεὺς τῆς Θρήκης Λυκοῦργος (λυκ — ουργός), καταστρέφει μὲν, ὡς γνωστόν, διὰ τοῦ τὰς ἡλιακᾶς ἀκτῖνας συμβολίζοντος διπλοῦ πελέκειος τὰς ἀμπέλους, ἀλλ' ἀκριβῶς τὸ ἔργον αὐτοῦ, τὸ ἡλιακὸν καῦμα (οὐ σύμβολον καὶ ὁ παρακείμενος κύων Σείριος) προξενεῖ τὴν γέννησιν τῆς Ἀμβροσίας, συμβόλου τῆς θείας τροφῆς.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν φρονῶ ὅτι, ὡς οἱ Ἀλεξανδρινοὶ μετεχειρίσθησαν πρὸς προσωποποίησιν τοῦ καιροῦ τοῦ ἡλιακοῦ καύσωνος τὸν Λυκοῦργον, οὕτω καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσι τὸν καθ' ὅλα ὅμοιον τύπον τοῦ Βουτύπου πρὸς συμβολισμόν τοῦ αὐτοῦ καιροῦ. Περιττὸν δὲ θεωρῶ νὰ ἐξάρω καὶ τὰς τυπικὰς ὁμοιότητας μεταξὺ Βουτύπου καὶ Λυκοῦργου, ἤτοι τὸ ἔνδυμα¹ (βραχὺν χιτῶνα), τὸν διπλοῦν πέλεκυν (βουπλήξ) καὶ αὐτὴν τὴν μανίαν ὑφ' ἧς μυθολογεῖται ὅτι κατελήφθησαν ἀμφοτέροι τὰ τοῦ μύθου αὐτῶν ἀπεργαζόμενοι.

Ἀνακεφαλαίωσις.

Συνοψίζοντες νῦν τὰς ἐρμηνείας ἡμῶν ἔχομεν τὸν ἐξῆς κατάλογον τῶν μορφῶν.

Α'. Μὴν Πυανοπιῶν

1. Πυανοπιῶν (μῆν)
2. Μετόπωρον (καιρὸς ἐνὸς μηνός)
3. Τρύγητος (καιρὸς)
4. Φέρουσα (ῶρα)
5. * Σκορπιὸς (ζῳδιὸν Πυανοπιῶνος)

Β'. Μὴν Μαιμακτηριῶν

6. Χειμῶν (ἐξάμηνος καὶ τρίμηνος καιρὸς)
7. Μαιμακτηριῶν (μῆν)
8. Ἄροτος (καιρὸς)
9. Σπῆρος (καιρὸς)
10. * Τοξότης (ζῳδιὸν Μαιμακτηριῶνος)

Γ'. Μὴν Ποσειδεῶν

11. Ποσειδεῶν (μῆν)

12. Γυμναστική (ῶρα)
13. Ἀγῶνες (καιρὸς)
14. * Λιγόκερως (ζῳδιὸν Ποσειδεῶνος)

Δ'. Μὴν Γαμηλιῶν

15. Γαμηλιῶν (μῆν)
16. Νύμφιος ἢ Γάμος (καιρὸς)
17. Κύπριδος ἀκμή (ῶρα)
18. * Ὑδροχόος (ζῳδιὸν Γαμηλιῶνος)

Ε'. Μὴν Ἀνθεστηριῶν

19. Ἐαρ (τρίμηνος καιρὸς)
20. Ἀνθεστηριῶν (μῆν)
21. Μουσική (ῶρα)
22. Πᾶν (ὡς νομοῦ καιρὸς)
23. Ὀρχησις (ῶρα)
24. * Ἰχθύς (ζῳδιὸν Ἀνθεστηριῶνος)

Ζ'. Μὴν Ἐλαφηβολιῶν

25. Ἐλαφηβολιῶν (μῆν)
26. Σπονδῆ (ῶρα)
27. Τραγωδῆς (καιρὸς)
28. * Κριὸς (ζῳδιὸν Ἐλαφηβολιῶνος)

Η'. Μὴν Μουνιχιῶν

29. Μουνιχιῶν (μῆν)
30. Ἄρτεμις (ὡς κυνηγεσίας ῶρα)
31. * Ταῦρος (ζῳδιὸν Μουνιχιῶνος)

Θ'. Μὴν Θαργιλιῶν

32. Θέριτος (ἐξάμηνος καὶ τρίμηνος καιρὸς)
33. Θαργηλιῶν (μῆν)
34. * Διόσκουροι (ζῳδιὸν Θαργηλιῶνος καὶ ὡς καιροὶ πλόων)

Ι'. Μὴν Σκιροφοριῶν

35. Σκιροφοριῶν (μῆν)
36. Βουφῶνος (καιρὸς καύσωνος)

37. * Καρκίνος (ζῳδιὸν Σκιροφοριῶνος)

Κ'. Μὴν Ἐκατομβαιῶν

38. Ἐκατομβαιῶν (μῆν)
39. Τελετή (ῶρα)
40. Ἰερός καιρὸς τῶν Παναθηναίων (πλοῖον)
41. Κύων Σείριος (καιρὸς ἐτησίων ἀνέμων)¹
42. * Λέων (ζῳδιὸν Ἐκατομβαιῶνος)

ΙΑ'. Μὴν Μεταγειτινῶν

43. Ὀπώρα (δίμηνος ῶρα)
44. Μεταγειτινῶν (μῆν)
45. Ἡρακλῆς (μήλων καιρὸς)
46. * Παρθένος (ζῳδιὸν Μεταγειτινῶνος)

ΙΒ'. Μὴν Βοηδρομιῶν

47. Βοηδρομιῶν (μῆν)
48. Ἰππάσιον (καιρὸς)
49. * Χηλαί (ζῳδιὸν Βοηδρομιῶνος)

I. N. ΣΒΟΡΩΝΟΣ

¹ Πρβ. τὴν εἰκόνα ἐν Roscher's Lex. Myth. σ. 2199 (κατὰ Monum. d. Inst. 9, 45).

¹ Πρβ. Σχολ. Ἄρατ. Φαινομ. 152: Οἱ ἐτησῖαι ἀπὸ τῆς τοῦ κυνὸς ἐώας ἐπιστολῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἕξ ἡμέρας πνεύουσιν.

Οὕτω καλεῖται ἐν Πάρῳ ἰδίῃ ἢ ἐν τοῖς ἀγροῖς οἰκία, ἥτις εἶναι τὸ κέντρον πάσης τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας τῶν περὶ αὐτὴν κτημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς ἓνα κύριον. Ἡ «κατοικία» καὶ τὰ κτήματα εἶναι δύο ἔννοιαι ἀχώριστοι. Οἱ τῶν ἀγρῶν κύριοι, ἂν εἶναι γεωργοί, κατοικοῦσι διαρκῶς ἐν ταῖς κατοικίαις ταύταις μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν καὶ καλλιεργοῦσιν αὐτούς· ἢ, ἂν ἀνήκωσιν εἰς ἄλλην ἀνωτέραν κοινωνικὴν τάξιν, παραδίδουσι τὴν κατοικίαν μετὰ τῶν κτημάτων εἰς ἀγρότας πρὸς οἰκισιν καὶ καλλιέργειαν, λαμβάνοντες ἐκ τῆς ἐπετείου ἐπικαρπίας 60 % . Οἱ καλλιεργηταὶ εἶναι κυρίως ζευγηλάται· διότι πρῶτιστον αὐτῶν ἔργον εἶναι ἡ θεραπεία τῶν δημητριακῶν καρπῶν· ὅμως καὶ περὶ τὴν ἀμπελοφυῖαν, δενδροκομικὴν, κτηνοτροφίαν, τυροποιίαν καὶ μελισσοφυῖαν ἐπιμελῶς ἀσχολοῦνται. Πλὴν τῶν καταλλήλων γεωργικῶν σκευῶν ἔχουσι καὶ τὰ ἀναγκαῖα κτήνη, οἶον βόας, ἡμιόνους, ὄνους, πρόβατα, χοίρους κλ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐργασία εἶναι ποικίλη, διανέμεται εἰς τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἀναλόγως τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ φύλου· οἱ παῖδες καὶ αἱ μικραὶ κόραι συνήθως ποιμένουσιν, ὁ πατήρ μετὰ τῶν πρεσβυτέρων ἀρρέων τέκνων πράττει τὰ βαρύτερα τῶν ἔργων, ἡ δὲ μήτηρ μετὰ τῶν μεγαλειτέρων θυγατέρων ἀσχολοῦνται περὶ τὰ οἰκιακὰ ἔργα παρασκευάζουσαι τὸν ἄρτον, μαγειρεύουσαι, ὑφαίνουσαι κλ. Ὅσον πολυμελὴς εἶναι ἡ οἰκογένεια, τοσοῦτον καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν προκόπτουσιν. Ἡ κατοικία εἶναι οὕτως ὑποδομημένη, ὥστε νὰ ἐπαρκῆ πρὸς πάσας τὰς χρείας τοῦ τοιοῦτου βίου· ἔχει τὰ ἀναγκαῖα οἰκήματα πρὸς τὴν διαίταν τῆς οἰκογενείας καὶ τὰς χρησίμους ἀποθήκας διὰ τοὺς καρποὺς καὶ τὸν οἶνον καὶ τὰλλα. Μετ' αὐτῶν συνέχεται ἡ μάνδρα, ἥτις διαίρειται εἰς μέρος ἐστεγασμένον, τὸ καλούμενον *προσιεγάδιον*, ἐν ᾧ κατασκευάζονται αἱ φάτναι καὶ διαμένουσι τὰ χονδρὰ ζῶα, οἱ βόες καὶ οἱ ὄνοι καὶ οἱ ἡμίονοι, καὶ εἰς ὑπαίθριον, καὶ τοῦτο πάλιν κατὰ τὴν χρεῖαν ὑποδιαίρειται εἰς ἄλλα μικρότερα μέρη, ἐν οἷς μετὰ τὴν νομὴν εἰσάγονται τὰ πρόβατα

¹ Τὸ ἄρθρον τοῦτο πᾶν εὐγενῶς φερόμενος παρέσχεν ἡμῖν ὁ συγγραφεὺς ὡς δεῖγμα τοῦ πρὸς τύπωσιν ἐτοιμαζομένου ἔργου αὐτοῦ τοῦ ἐπιγραφομένου «Σύμμικτα Γλωσσικά τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς», περὶ οὗ ἀγγελίαν βλ. ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τοῦ β' τεύχους τῆς Ἀρμονίας.
Σ. Σ.

καὶ τρέφονται ἄλλα κατοικίδια ζῶα καὶ πτηνά. Μετὰ τῆς μάνδρας συνέχεται ὁ ἀχυρῶν πρὸς εὐκολίαν τῆς τροφοδοτήσεως τῶν κτηνῶν· ἡ κόπρος συμφορεῖται ἐκ τῆς γωνίας τῆς μάνδρας, ὅθεν ἐν τῷ καταλλήλῳ χρόνῳ μεταφέρεται εἰς τοὺς ἀγρούς. Πλησίον τῆς κατοικίας κεῖται ὁ κλίβανος καὶ τὸ ὕδωρ καὶ οὐχὶ σπανίως καὶ μικρὸς λαχανόκηπος. Ἐκεῖ που πλησίον ἐπὶ ὑψηλοῦ κεῖται τὸ ἀλώνιον, ὅπου μετὰ τὸν θερισμὸν κατασκευάζεται ἡ θεμωνιά (θημωνία), καὶ γίνεται ὁ ἀλοσητός· πλησίον τοῦ ἀλωνίου ὑπάρχουσιν οἱ κτιστοὶ βόγοι, ἐν οἷς μέχρι τοῦ φθινοπώρου θάπτεται ὁ καρπός. Καὶ τὰ μὲν γεωργικὰ ἐργαλεῖα εἶναι τοῦ καλλιεργητοῦ, τὰ δὲ κτήνη, ὅταν ἡ κατοικία ἀνήκει εἰς ἄλλον κύριον, λαμβάνει αὐτὰ ὁ γεωργὸς με συμφωνίαν νὰ ἀποδίδῃ ὠρισμένον τι, ὅπερ καλεῖται κεφάλωσις. Τοιαύτη εἶναι ἡ νησιωτικὴ κατοικία, ἥτις, ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ παραβάλλῃ τις τὰ μικρὰ πρὸς τὰ μεγάλα, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν τῶν Ῥωμαίων *villam rusticam*, ἣν διὰ μακρῶν περιγράφουσιν ὁ Κάτων καὶ ὁ Οὐάρρων ἐν τοῖς Γεωργικοῖς αὐτῶν συγγραμμάσιν. Ἐν Κέφ τῇ νήσῳ ἡ κατοικία προφέρεται *καθοικία*, ἐν ᾧ τὸ ὄνομα οἰκία, ἐξ οὗ συντίθεται, ψιλοῦται. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλας συνθέτους λέξεις τῆς σύνθεσις, οἶον *μεθαύριον*, *ἐφέιος* καὶ κατὰ παράθεσιν ὁμοίως προφερόμενον *καθ' ἔτος* ἀντὶ *κατ' ἔτος*, ἐν ᾧ τὰ ἀπλᾶ ψιλοῦνται. Ταῦτα πρόπαλαι εἶχον ἐν ἀρχῇ τὸ *Ϝ* καὶ ἔπρεπε νὰ δασύνωνται καὶ ἐν τῇ ἀρχαῖᾳ καὶ νεωτέρᾳ γλώσσῃ καὶ ὅμως ψιλοῦνται πλὴν τῶν συνθέτων τούτων τῆς νεωτέρας. Περὶ τῆς ἀνωμαλίας ταύτης τοῦ πνευματισμοῦ λόγον ποιούμενος ὁ μακαρίτης Γ. Κούρτιος ἐν τῷ Ἐτυμολογικῷ σελ. 673 (614) ἐκδ. 4η καλεῖ τὸ τοιοῦτον σύγχυσιν, προσθέτων ὅτι τοῦ κακοῦ τούτου οὐδεμία γλῶσσα εἶναι ὅλως ἀπληλαγμένη. Ἡ κατοικία ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ παλαιὰ ὀνόματα *ἐπανλις*, *ἐπαύλιον*, *σταθμός*.

Ἄλλὰ παραδοξότερον τῆς ἀνωμαλίας τοῦ πνευματισμοῦ εἶναι τὸ γλωσσικὸν φαινόμενον ὅτι τὸ ὄνομα *οἶκος* ἐξ οὗ τὸ οἰκία, ἀπωλέσθη τέλειον ἐκ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσας, ἐνᾧ διεσώθησαν τόσα σύνθετα καὶ παράγωγα ἐξ αὐτοῦ ὀνόματα καὶ ῥήματα, οἶον *κατοικία*, *κάτοικος*, *κατοικῶ*, *κατοικητήριον*, — *οἰκονόμος*, *οἰκονομία*, *οἰκονομῶ*, *οἰκονομικός*, *οἰκονομικῶς*, — *ν-οἰκοκύρις*, *οἰκοκυρά*, *οἰκοκυρεῖ* κλ., ἢ *μετοχὴ οἰκουμένη*, ὡς οὐσιαστικόν, *λατ. orbis terrarum*· τὸ ἐπίθετον *οἰκουμηνικός* (*πατριάρχης*) κλ., *ἐνοίκιον*, *ἐνοικιάζω*, *ἐνοικιαστής* κλ., τὴν δὲ θέσιν αὐτοῦ κατέλαβε ξένον ὄνομα, τὸ *σπίτι*, ὅπερ εἶναι τὸ λατινικόν ὄνομα *hospitium*, σημαῖνον *ξενῶνα*, *ξενοδοχεῖον*, περὶ οὗ κατωτέρω.

Τοῦ παραδόξου τούτου γλωσσικοῦ φαινομένου ἡ λύσις δὲν εἶναι δυσχερής. Τὸ ὄνομα οἶκος ἀπὸ τῶν πρώτων αἰῶνων τοῦ χριστιανισμοῦ μετέπεσεν εἰς ἱεράν χρῆσιν, ἐπιλεγόμενον ἐπὶ τοῦ ναοῦ: οἶκος προσευχῆς, οἶκος Θεοῦ. Ματθαῖος 21, 13: «Καὶ λέγει αὐτοῖς, Γέγραπται, ὁ οἶκος μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται: ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ποιεῖτε σπήλαιον ληστῶν». Πρβ. Λουκᾶν 19, 46. Μάρκον, 2, 26: «ἦλθεν ὁ (Δαυὶδ) εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ Ἀβιάθαρ ἀρχιερέως καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε» κλ., πρβ. Λουκᾶν 6, 4. Παύλου ἐπιστολ. πρὸς Τιμόθεον Α' 3, 15: «Ταῦτά σοι γράφω ἐλπίζων ἐλθεῖν πρὸς σε ἐν τάχει: ἂν δὲ βραδύνω, ἵνα εἰδῆς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἣτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στῦλος καὶ ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας»: ὁ δὲ λεξικογράφος Ἡσύχιος ἐρμηνεύων τὸν ναὸν λέγει: «ναὸς οἶκος, ἔνθα θεὸς προσκυνεῖται». Ἡδυνάμην ἔτι πλείστα χωρῖα νὰ προσθέσω οὐ μόνον ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ συντομίας χάριν παραλείπω αὐτά. Τὸ αὐτὸ ἔπαθον καὶ τὰ ὀνόματα ἄριος καὶ οἶνος μεταπεσόντα καὶ ταῦτα εἰς ἱεράν χρῆσιν καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἄρτος μετωνομάσθη *φωμί* ἐκ τοῦ *ψωμός*, ὁ δὲ οἶνος κρασί ἐκ τῆς παλαιᾶς χρήσεως τοῦ κεραρνύναι τὸν οἶνον ὕδατι. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὰς θυγατέρας τῆς Λατινικῆς τὰς καλουμένας νεωτέρας ῥωμαϊκᾶς γλώσσας, ἐξ ὧν ἐνταῦθα μνημονεύω μόνον τῆς Ἰταλικῆς καὶ Γαλλικῆς. Λατινιστὶ ὁ ναὸς καλεῖται *templum*, ὁ δὲ οἶκος *domus*. Ὁμοῦς κατὰ τοὺς εἰρημένους χρόνους ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν γραφῶν εἰς τὴν Λατινικὴν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἰερωνύμου ἐπεκράτησεν ἀντὶ τοῦ *templum* νὰ καλεῖται ὁ ναὸς *domus dei*, *domus domini*, οἶκος τοῦ Θεοῦ, οἶκος τοῦ κυρίου. Ἐντεῦθεν ἐν μὲν τῇ Ἰταλικῇ *duomo* καλεῖται ὁ ναὸς καὶ μάλιστα ὁ καθεδρικός, ὡς καὶ ἐν τῇ Γερμανικῇ *Dom* καὶ συνθέτως *Dom-Kirche*, ὁ δὲ οἶκος *casa*, ὅπερ ἐν τῇ λατινικῇ σημαίνει καλύβην: ἐν δὲ τῇ Γαλλικῇ *dôme*, ὁ δὲ οἶκος *maison* ἐκ τοῦ λατινικοῦ οὐσιαστικοῦ *mansio* = μονή, διαμονή ἐκ τοῦ ῥήματος *manere*. Ἄλλ' ἂν καὶ τὸ ὄνομα *templum* δὲν ἐξέλιπε παντελῶς ἐκ τῶν δύο εἰρημένων γλωσσῶν Ἰταλίστι *templo* ἢ *tempio*, γαλλιστὶ *temple*, ὁμοῦς μετέπεσεν εἰς ὅλως εἰδικὴν σημασίαν. Ἡ δὲ μετονομασία τοῦ οἴκου εἰς *σπίτι* προῆλθε βεβχίως ἐκ τῆς ξενίας, ἣν παρεῖχον οἱ ἐγγῶροι: Ἕλληνες πρὸς τοὺς ξένους ἐρχομένους Ῥωμαίους εἰς τὴν Ἑλλάδα καλοῦντας τοὺς οἴκους αὐτῶν τιμῆς ἕνεκα *hospitia*.

ΝΕΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΚΟΡΑΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΚΟΡΑΗΝ

Παραπέμποντες τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν εἰς τὰς ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος ἐν τεύχει ΙΗ' σελ. 263—278 δημοσιευθείσας ὑφ' ἡμῶν τέως ἀνεκδότους ἐπιστολάς τοῦ τε ἀοιδίμου Κοραῆ καὶ τινων γνωρίμων αὐτοῦ, ὧν ἐπιστολῶν ποιούμεθα συνέχειαν ἐνταῦθα, δὲν θεωροῦμεν ἄσκοπον ἵνα γράψωμεν ἐν εἰδει εἰσαγωγῆς τινὰ περὶ τῶν μετὰ χεῖρας ἐπιστολῶν.

Τούτων αἱ μὲν τρεῖς πρώται ἀπευθύνονται ὑπὸ τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν ἐν Μασσαλίᾳ τότε ἐμπορευόμενον Πέτρον Ὀμηρίδην Σκυλίτην, τὸν ὕστερον μετασχόντα τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἀγῶνος καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι πολλάκις διατελέσαντα δήμαρχον Πειραιῶς, ἔνθα καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1872 ἐν βελθῇ γῆρατι¹. Τούτων ἀντίγραφα ἐλάβομεν πρὸ ἐτῶν τινων παρὰ τοῦ μακκρίτου Εὐσταθίου Ἀθανασιάδου ἀνεψιοῦ ἐξ ἀγχιστείας τοῦ Ὀμηρίδου. Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν πρὸς Κοραῆν ἐπιστολῶν αἱ μὲν δύο γαλλιστὶ γεγραμμέναι (ἢ μᾶλλον μία διπλῆ ἐπιστολὴ) ἀπεστάλησαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Λῆ πλουσίου Ἀγγλοῦ ἐμποροῦ ἐν Σμύρνῃ². Ἡ δὲ τρίτη πρὸς Κοραῆν ἐπιστολὴ ἑλληνιστὶ γεγραμμένη εἶναι ἢ τοῦ Γαλάτου Ἰουλίου David, υἱοῦ τοῦ περιωνύμου ζωγράφου Λουδοβίκου Δαβὶδ τοῦ τότε εἰς Βρυξέλλας ἐξορισθέντος ὑπὸ τῶν Βουρβῶνων ὡς βασιλοκτόνου, ὃν ὁ Κοραῆς συνέστησε τῷ γυμνασίῳ τῆς Χίου ὡς διδάσκαλον τῆς Γαλλικῆς γλώσσης τῇ 16 Μαΐου

¹ Ἴδε πλείονα περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῇ Αὐτοσχεδίῳ Βιογραφίᾳ αὐτοῦ, ἐν Ἀθήναις 1871. Πρβλ. καὶ Π. Λάμπρου Κατάλογον Β' τῶν σπανίων βιβλίων. Ἐν Ἀθήναις 1864 ἐν σελ. 73 ἀριθ. 257.

² Τῆς ἐν Σμύρνῃ ἐμπορικῆς οἰκογενείας τῶν Λῆ (Lee) μνημονεύουσι πλὴν ἄλλων οἱ περιηγηταὶ Alex. Drummond, *Travels through different cities of Germany, Italy, Greece and several parts of Asia*. . . . London 1754 ἐν σελ. 114 ἐξ. R. Chandler, *Voyages dans l'Asie Mineure et en Grèce*. . . dans les années 1764, 1765, 1766, trad. de l'Anglais. Paris 1806. πολλαχού. καὶ F. Arundell, *A visit to the seven Churches of Asia Minor*. London 1828. σελ. 302. Ὁ Ἰωάννης Λῆ ἀπέθανεν ἐν Σμύρνῃ τῷ 1841 ἐν ἡλικίᾳ 72 ἐτῶν.

1816 καὶ οὗτινος μνημονεύει πολλαχού τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ¹. τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, χρονολογούμενην ἀπὸ τῆς 23 Φεβρουαρίου 1817 ἐκ Χίου καὶ καταδεικνύουσαν τὰς ἐν βραχυτάτῳ ἀναλόγως διαστήματι μεγάλας τοῦ David προόδους ἐν τῇ Νεοελληνικῇ γλώσσῃ, ἀπέστειλεν ὁ Κοραῆς ὡς ὑπόδειγμα καὶ ὡς ἀξίαν ἀναγνώσεως πρὸς τὸν ἐν Τεργέστη Ἀλέξανδρον Βασιλείου τῇ 30 Ἀπριλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους². Διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου διεσώθη καὶ ἡ διπλῆ τοῦ Lee ἢ σταλεῖσα, ὡς κατόπιν γενήσεται λόγος, τῷ Ἰακώβῳ Ῥώτα, γνωστῆς οὐσης τῆς τύχης τῶν πρὸς Κοραῆν ἐπιστολῶν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ³. Αἱ εἰρημέναι ἐπιστολαὶ σώζονται ἐν τῷ πρωτοτύπῳ παρὰ τῇ ἐνταῦθα κυρίᾳ Σκιαδαρέσῃ, ἣτις ὡς καὶ ἄλλοτε πάνυ προθύμως παρέσχε τὴν πρὸς δημοσίευσιν ἄδειαν, καὶ παρ' ἣ εὑρηται καὶ ἄλλη ἐπιστολὴ ἢ τοῦ Πρωτοψάλτου πρὸς τὸν πάππον τῆς εἰρημένης κυρίας Ἰακώβον Ῥώταν. Ἐκδίδεται δὲ καὶ αὕτη καίπερ οὐδετέρᾳ τῶν ἄνω κατηγοριῶν ἀνήκουσα, διὰ τε τὸ ἀφελές τοῦ φραστικοῦ ὕφους καὶ τὴν σπάνιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀγαθοῦ Πρωτοψάλτου⁴. Περὶ τῆς τελευταίας δὲ ἐπιστολῆς, ἦτοι τῆς Ἀθανασίου τοῦ Παρίου πρὸς Κοραῆν, ποιησόμεθα λόγον ἐν προσεχεί τεύχει.

¹ Ἴδε Ἐπιστολὰς Α. Κοραῆ ἐκδ. Ν. Δαμαλᾶ ἐν τομ. Β' σελ. 127, 521, 567—569 (ἐνθα γίνεται λόγος καὶ περὶ τῆς μητρὸς τοῦ David εὐρισκομένης τότε παρὰ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς ἐν Βρυξέλλαις), 597, 611 κτλ. Ὁ Ἰούλιος David δατρίφας ἐν Χίῳ μέχρι τοῦ 1818, μετέβη ὕστερον εἰς Σμύρνην ἐνθα καὶ ἐνυμφεύθη Ἑλληνίδα, μεθ' ἧς ἐπανῆλθε τῷ 1820 εἰς Παρισίους. Ἐκεῖ συνέγραψε πλὴν ἄλλων, ἐλληνιστὶ μὲν Συνοπτικὸν Παραλληλισμὸν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Γραικικῆς ἢ Ἀπλοελληνικῆς γλώσσας. . . . Ἐν Παρισίοις, ἐκ τῆς τυπογραφίας I. M. Ἐβερᾶρου ΑΩΚ' γαλλιστὶ δὲ Méthode pour étudier la langue Grecque moderne. Paris 1821, οὗτινος ἔργου ἐγένετο τῷ 1827 6' ἔκδοσις ἐπιρρυθμῆν τῇ προσθήκῃ δημοτικῶν ἁσμάτων, ἔτι δ' ἐλληνιστὶ Γραμματικὴν τῆς Γαλλικῆς γλώσσας πρὸς χρῆσιν τῆς Ἑλλ. νεολαίας, ἐν Σύρω 1832. Τῷ 1840 διωρίσθη ὑφηγητὴς ἐν τῇ Φιλολογικῇ Σχολῇ τῶν Παρισίων καὶ ἀπέθανεν αὐτόθι τῷ 1854 ἐν ἡλικίᾳ 71 ἐτῶν. Ὑπῆρξε τύπος εὐσυνειδήτου καὶ μετριοφρονος λογίου. Πλείονα περὶ τούτου ἴδε ἐν τῷ (Γαλλικῷ) Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ τοῦ Larousse ἐν τομ. 5' σελ. 162.

² Ἴδε Ἐπιστολὰς Α. Κοραῆ κτλ. τομ. Β' σελ. 614.

³ Πρβλ. Ἐπιστολὰς Α. Κοραῆ κτλ. σελ. 22.

⁴ Τοῦ πρωτοψάλτου Δημητρίου Λώτου τοῦ Χίου εἶναι γνωστὰ καὶ δύο ἔργα ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου διατηρούμενα ἀνέκδοτα ἐν χειρογράφοις:

α) Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ γραφεῖσα τῇ 12 Ἀπριλίου 1763, ἐν τῇ Βιβλιο-

Α'

Paris, 19 Χθριου 1816.

Τὴν τιμιότητά σου ἀσπάζομαι

Σήμερον σὲ πέμπεται διὰ τῆς κοινῆς ἀμάξης κιβώτιον σημειωμένον G. C. N. 1. καὶ περιέχον βιβλία διὰ τὴν Χίον. Κατευοδούμενον αὐτοῦ παρακαλῶ σε νὰ τὸ πέμψῃς πρὸς τοὺς ἐν Σμύρνη ἢ πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιτρόπους τοῦ γυμνασίου τῆς Χίου, ἢ κατ' εὐθείαν εἰς Χίον, ἂν τύχῃ τοιαύτη ἀφορμὴ, καὶ νὰ δώσῃς καὶ εἰς ἐμὲ τὴν εἶδησιν καὶ τῆς παραλαβῆς καὶ τῆς ἀποστολῆς. Ὁμοίως παρακαλῶ σε νὰ φροντίσῃς καὶ τὴν σηγουρητᾶν ἀπὸ ὅλους τοὺς κινδύνους τῆς θαλάσσης, διὰ φράγκα 1200.

Ἐνθυμοῦ νὰ ζήσῃς! ὅσάκις μὲ δίδεις εἶδησιν παραλαβῆς τῶν ἀπ' ἐμὲ πεμπομένων κιβωτίων ἢ Βαλῶν, νὰ μὲ σημειώσῃς τὴν μάρκαν.

Κάμει με τὴν χάριν νὰ εἴπῃς τὸν κύριον Δημήτριον Ἀμιράν, ὅτι ὁ ζητηθεὶς Ἀτλας δὲν ἀμελήθη· ἀλλ' ἐγένιν ἡ ζήτησις του εἰς ἐκείνον τοῦ ἔτους τὸν καιρὸν, ὅποταν διὰ τὸ προσδοκώμενον νέον ἔτος ἐτοιμάζονται τὰ μνηολόγια, ὥστε οἱ στιχῶται τῶν Βιβλίων εἶναι ὅλοι ἀσχολημένοι εἰς αὐτὰ, καὶ ἀναγκάζονται νὰ ἀναβάλλωσι τὰ ἄλλα στιχώματα. Ὁ πωλητὴς ἔχει πολλοὺς καὶ διαφοροὺς Ἀτλαντας, ἀλλ' ὄχι

θήκη τῆς ἐν Σμύρνη Εὐαγγελικῆς Σχολῆς· ἴδε Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως Κατάλογον τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Σμύρνη Βιβλιοθήκης τῆς Εὐαγγελ. Σχολῆς. Ἐν Σμύρνη 1877, ἐν σελ. 56 ἀρ. 128.

6) Παπαδικὴ νέα περιέχουσα διάφορα μαθήματα ἄπερ. . . . εἰς ἐν συνέταξε. . . Δημήτριος ὁ Λῶτος ὁ ἐκ Χίου, πρωτοψάλτης τῆς ἐκκλησίας Σμυρναίων. Ἐν Σμύρνη, ἐν ἔτει αψωά 1781. Ἐν τῇ μονῇ Ἐηροποτάμου ἐν Ἀθῶν ἴδε Σ. Π. Λάμπρου, Κατάλογον τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἑλληνικῶν Κωδίκων. Τόμ. Α' ἐν Κανταβριγία 1895 σελ. 232 ὑπ. ἀρ. 2663 (330).

Ἦτο πολυπαθὴς ἄνθρωπος ὑποστὰς πολλὰ δυστυχήματα, ὡς θανάτους τέκνων καὶ δὴ προσφιλοῦς υἱοῦ ἀποθανόντος 30έτους τῷ 1804 (ἴδε ἐπιστολὰς Α. Κοραῆ κτλ. Α' σελ. 565 καὶ πρβλ. Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρ. ἐν τόμῳ Ε' σελ. 269), ἔτι δὲ καὶ γαμβροῦ, περὶ οὗ ἐνταῦθα γίνεται λόγος. Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ πρωτοψάλτου τυγχάνει ἡμῖν ἄγνωστον, ἔζη ὅμως ἔτι κατὰ Μάιον τοῦ 1811 (ἴδε ἐπιστολὰς Α. Κοραῆ κτλ. τομ. Β' σελ. 158). Ὁ μακαρίτης μοίραρχος Δ. Σπορίδης ἔγγονος αὐτοῦ ἐπὶ θυγατρὶ μετετύπωσεν ἐν Πάτραις τῷ 1871 τὰς ἐν ἔτει 1838 δημοσιευθείσας ἐπιστολὰς τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν πάππον του.

στιχωμένους· ὅθεν μὲ εἶπεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ μὲ δεῖξῃ στιχωμένους πρὶν τοῦ νέου ἔτους. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ προσμείνῃς ἀκόμη ὀλίγας ἡμέρας διὰ νὰ πληρώσω τὴν ζήτησιν τοῦ κυρίου Ἀμιρά, τὸν ὁποῖον ἀσπάζομαι, εὐχόμενος καὶ εἰς τοὺς δύο σὰς ὑγείαν!

Γράψε νὰ ζήσης! πόσον τὰ $\frac{0}{10}$ εἶναι συνήθως ἡ σηγουρητά.

Εἰς τὰς προσταγὰς τῆς

ΚΟΡΑΗΣ

à Monsieur
Monsr Pierre Scylitzi Homeride¹

à Marseille

Β'

Ἐκ Παρισίων, 8 Φεβρουαρίου, 1817.

Τιμώτατε κύριε Σκυλίτζη,

Δὲν ἀπεκρίθην εἰς τὴν 25 Ὀκτωβρ. 1816 ἐπιστολὴν σου, διότι ἐπαρεκάλεσα τὸν κύριον Ἀμιράν νὰ σὲ κοινωνήσῃ τὴν περὶ τοῦ ζητουμένου σου γνώμην μου, τὴν ὁποίαν καὶ πάλιν ἐπαναλαμβάνων σὲ λέγω, ὅτι ἀσυγκρίτως οἰκονομικώτερον εἶναι νὰ τυπώσῃτε τὸ βιβλίον εἰς Βιέννην, ἢ Λειψίαν.

Ἐλαβα μετὰ ταῦτα τὴν ἐπιστολὴν σου τῆς 12 Δεκ. τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Χθὲς σ' ἐπεμψεν ὁ βιβλιοπώλης μου Mr Allais διὰ τῆς κοινῆς ἀμάξης σανδύκιον σημειωμένον C. I. N° 2 περιέχον βιβλία διὰ τὴν Χίον τὸ ὁποῖον παρακαλῶ νὰ κατευθύνῃς πρὸς τοὺς ἐν Σμύρνη ἢ πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιτρόπους τοῦ Χίου γυμνασίου, ἀσφαλίζων αὐτὸ ἀπὸ τῆς θαλάσσης τοὺς κινδύνους διὰ φράγκα 1200, ὡς καὶ τὸ πρῶτον C. I. N° 1, τὸ ὁποῖον ἐλπίζω νὰ ἔλαβες καὶ νὰ ἔστειλεις ἕως τώρα. Ἄς ἔχω, νὰ ζήσης! τὴν εἶδησιν καὶ περὶ τῶν δύο. Ὑγίαινε καὶ εὐτύχει.

Εἰς τὰς προσταγὰς σου

ΚΟΡΑΗΣ

à Monsieur
Monsieur Pierre Scylitzi Homeride,
à Marseille

¹ (Σημείωσις Ὀμηρίδου: Παρησίου
Ἄδ. Κοραῆ
Περιλαβὴ 27 Δεκεμβρίου 1816
Ἀπόκρισις τῇ 7 Μαρτίου 1817.)

Γ'

Ἐκ Παρισίων 29 Ἀπριλίου 1817.

Τὴν τιμότητά σου ἀσπάζομαι

Τὴν 21 τοῦ παρόντος σ' ἐφανέρωσα τὴν ἀποστολὴν Σανδουκίου G. C. N° 3 περιέχοντος βιβλία διὰ τὴν Χίον, ὅπου σ' ἐπαρεκάλουν νὰ τὰ πέμψῃς, ἐνεργῶν καὶ τὴν ἀπὸ κινδύνους θαλάσσης ἀσφάλισιν διὰ φρ. 2000.

Σήμερον σὲ πέμπεται Πάλα σημειωμένη A. B. N° 3 περιέχουσα καὶ αὐτὴ βιβλία· ἀλλὰ νὰ σταλθῶσιν εἰς Τεργέστην πρὸς τὸν κύριον Ἰάκωβον Ῥώταν. Ὅταν λοιπὸν τὰ παραλάβῃς, φρόντισε, νὰ ζήσης! τὴν ἀποστολὴν μὲ πρῶτην ἀφορμὴν, παρακαλῶν τὸν Καπιτάνον νὰ τὰ θέσῃ εἰς τόπον καθαρὸν καὶ ξηρὸν. Φρόντισε ἀκόμη καὶ τὴν σηγουριτὰν ἀπὸ κινδύνους θαλάσσης διὰ φρ. 3000, λέγω τρεῖς χιλιάδας. Στοχάζομαι τὴν τιμὴν τῆς σηγουριτᾶς διὰ Τεργέστην, ὅτι δὲν εἶναι μέγα πρᾶγμα.

Προσμένων τὴν εἶδησιν τῆς παραλαβῆς καὶ τούτων καὶ τῶν προσταλμένων, σ' εὐχομαι ὑγείαν εὐτυχῆ.

Εἰς τὰς προσταγὰς τῆς

ΚΟΡΑΗΣ¹

Τὴν ἐγκεκλεισμένην ἐγγείρισε, παρακαλῶ, πρὸς τὸν κύρ Μάιν².

à Monsieur
Monsieur Pierre Scylitzi Homeride
négociant
à. Marsseille

¹ Ὁ Ὀμηρίδης σημειοῖ ὡς ἐξῆς:

(Παραλαβὴ τῇ 5 Μαΐου 17

Ἀπόκρισις τῇ 12 » 17)

² Πρβλ. Ἐπιστολὰς Α. Κοραῆ κλ. τόμ. Β' σελ. 654. Ὁ Ζακύνθιος οὗτος Ἰωάννης Μάις ἔδειξε μέγα ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, πέμψας καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς Πελοπόννησον. Σφύζονται δὲ τούτου ἐπιστολαὶ ἱκανῶς περιέργοι καίπερ λίαν ἀνορθόγραφοι οὔσαι, καὶ τις ἀνέκδοτος διατριβὴ κατὰ τοῦ ἱερατείου συντεθεῖσα τῇ 30 Ἰουνίου 1812 ἐν Γαλλίᾳ.

Δ'

Monsieur De Corray. D. M. à Paris¹

Smyrne ce 24 Janvier 1824

Monsieur

Souffrez que pour un seul petit instant, je m'approche de vous, moi qui n'ai le bonheur de vous connaître que par votre haute réputation littéraire, pour vous entretenir d'un sujet qui ne saurait vous intéresser médiocrement

¹ Εύρηται ἐν τῇ ᾧ γεγραμμένον διὰ χειρὸς τοῦ Κοραῆ: ἔλ. 11 Μαΐ ἀπ. 17. — Ἴδε καὶ ἐπιστολὰς Α. Κοραῆ κλ. τόμ. Γ' σ. 231 καὶ 233. Ἐνταῦθα σαφηνείας χάριν ἀναδημοσιεύομεν τὴν πρώτην ἀπευθυνομένην, ὡς καὶ ἡ δευτέρα, πρὸς Ἰάκωβον Ῥώταν.

17 Μαΐου 1825.

Φίλε,

Ἀσπάζομαι σε πανοίκιον. Ἡ ἐδῶ κλεισμένη ὀλίγον ἔλειψε νὰ μὲ ἀποπλήξῃ. Ἄρρωστος σὲ γράφω. Ἀνάγνωσε καὶ αὐτὴν καὶ τὴν συγκλεισμένην ἀπόκρισιν, τὴν ὁποίαν σφάλισε καὶ στείλει. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ τοῦτο. Λάβε τὸν κόπον δι' ἀγάπην μου νὰ τὰς συνοδεύσῃς μὲ δύο λόγους πρὸς τὸν Lee, βεβαιόνων εἰς τὴν τιμὴν σου, ὅτι σοῦ χρεωστῶ. Κάμε τον καὶ τὴν παρατήρησιν ταύτην, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ του εἶναι 24 Φεβρ. καὶ ἡ ἀποληπτικὴ τῶν 100, τὴν ὁποίαν μ' ἔστειλε τοῦ ἀδελφοῦ μου, εἶναι 10 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Ἐνδεχόμενον νὰ μὲ ἀδικῇ ὁ ἀδελφός μου τὸ μέγα τοῦτο ἀδικον, νὰ κρύπτω λέγω ἀπὸ τὸν Lee καὶ τοὺς λοιποὺς τὴν ὁποίαν τὸν πέμπω μικρὰν βοήθειαν. Τοῦτο ὑποπτεύομαι ἀπὸ τὴν διπλὴν ἐπιστολὴν τοῦ Lee, εἰς τὴν ὁποίαν θέλεις παρατηρήσειν ὅτι ζητεῖ νὰ τοῦ κάμω ἐτήσιον πενσιῶνε, ὅταν φυσικὰ ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ νὰ τοῦ αὐξήσω τὴν πενσιῶνε. Ὅλα ταῦτα παρακαλῶ σε νὰ τὸν ἐξηγήσῃς καθαρά, ὅτι καὶ διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔτι ζῶντος τοῦ ἔπεμπα βοήθειαν, καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του δὲν ἠμέλησα νὰ τὸ ἀκολουθῶ. Καταλαμβάνεις, φίλε, πόσον μὲ βλάπτει τοῦτο. Ἀφοῦ ἔλαβα τὴν σφαλερὰν ἐπιστολὴν ταύτην μέχρι τῆς σήμερον, εἶμαι τόσον ἄρρωστος, ὥστε διέκοψα παντάπασιν τὸ ἔργον μου, διὰ νὰ μὴ πάθω τι χειρότερον. Ὁ Θεὸς νὰ σὲ φυλάξῃ ἐπὶ ζωῆς σου ἀπὸ τοιαύτας φρικτὰς ἀνίας καὶ ἄλλα ἀηδές. . .

Τὴν 11 τοῦ παρόντος (ὀλίγας ὥρας πρὶν πληρωθῶ ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Lee) ἔγραψα πρὸς τὸν Βλαστόν, τὸν ὁποῖον ἀσπάζομαι. Θέλω σὰς γράψῃ μακρότερα, ὅταν ἀναλάβω τὰς δυνάμεις μου.

Μὴν ἀμελήσῃς (διὰ τὸν Θεόν!) τὸ τριμηνιαῖον τοῦ ἀδελφοῦ μου καὶ λογά-ριαζέ το εἰς τὰ ὅποια μέλλεις νὰ συνεισφέρῃς τὸ ἐρχόμενον ἔτος φρ. 500. . .

Ἀπόκρισιν μὲ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ταχυδρόμου πρὸς γαλημισμὸν τῆς ψυχῆς μου. Καῦσε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Lee.

— Vous avez M^r, ici un frère qui se trouve réduit à la dernière misère, tellement qu'il marche de porte en porte presque journellement, pour demander à des ames charitables son pain quotidien. Assurez-vous M^r, que j'en sais quelque chose, et que j'en ai le coeur navré au point qu'il devient chez moi un devoir de chrétien de vous communiquer cet état de pénurie absolue d'un frère que vous ne sauriez que chérir. Je pense que vous ignorez totalement la position de M^r votre frère, et que maintenant que je prends la liberté de vous en avertir — liberté qui trouvera auprès de vous une valable excuse puisée dans le motif qui me meut, vous n'aurez M^r, rien de plus empressé que de pourvoir à ses besoins les plus urgents! . . . Il n'est doit m'être permis de me plus appesantir sur un sujet aussi délicat que celui-ci, après avoir rempli mon devoir absolu de Chrétien — Outre votre malheureux frère, il y a une foule de vos compatriotes qui, à partir de la Révolution Grecque, boivent journellement dans la coupe de l'amertume et de la douleur! . . .

Je violerais les préceptes du St. Evangile, si je vous en disais le surplus. . . . Je voudrais du fond de mon âme, que l'Europe compatissante jettât des yeux de compassion sur ces frères là en J. C. J'ai l'honneur, M^r de vous saluer sincèrement.

J. LEE

Monsieur!

Comment se peut-il que ma lettre, du 24 Janvier 1824 et dont vous avez la copie, ne vous soit parvenue; ou peut-être, mieux encore (je crains) comment vous êtes-vous refusé à la douce satisfaction d'y répondre? — Au moment où votre coeur s'ouvre aux doux accens de la Liberté, que l'on entend de l'orient à l'occident, d'un pôle, à l'autre pôle, comment donc, pourrait il se fermer aux cris douloureux d'un frère à qui il manque littéralement, le pain quotidien. et qui vient d'implorer chez moi? Une modique pen-

sion annuelle de 500 francs suffirait pour lui et les siens — Mr George Achard, de Marseille vous fera passer cette lettre également.

Je vous salue, Monsieur

V. D. S^r.

Smyrne, le 24 Février 1825.

JEAN LEE

(Par la Confiance en Dieu).

Ε'

Χίος τὴν 23^{την} τοῦ Φεβρ. 1817 1

ᾧ σοφώτατε φίλε

Ἦθελα σὰς γράψαι ἀμέσως μετὰ τὸν ἐρχομὸν μου εἰς τὴν Χίον, ἐὰν δὲν εἶχα ἀποφασίσει νὰ σὰς γράψω εἰς τὴν ἀπλοελληνικὴν γλῶσσαν. τοῦτο μὲ κατηνάγκασε νὰ ἀναβάλω τὴν ἐκπλήρωσιν τούτου τοῦ χρέους. Τῶρα μὲ ὄλον ὅτι δὲν ἔχω ἀκόμη μίαν τελείαν γνῶσιν τῆς γλώσσης σας, ἐμπορῶ ὅμως νὰ ἐξηγῶ ἀρκετὰ τὰς ἐννοίας, καὶ δὲν θέλω νὰ ἀργοπορήσω πλέον. ἔκαμα εὐτυχῶς τὸ ταξίδιον, ἀπήντησα ὅμως εἰς πολλὰς δυσκολίας εἰς τὸ μέρος τῆς Τουρκίας τὸ ὁποῖον ἐπέρασα διὰ ξηρᾶς, καὶ ἐμετανόησα συχνάκις ὅτι ἐπαράκουσα τὴν συμβουλήν σας, νὰ πάγω διὰ θαλάσσης, πλὴν ἔφθασα εἰς τὸν λιμένα τῆς Χίου τὴν 10^{την} τοῦ δεκεμβρίου μηνὸς ὀλίγον πρὸ τοῦ μεσονυκτίου, ἀφ' οὗ ἐμβῆκα εἰς ἓνα πλοῖον τὸ ὁποῖον μοῦ ἐπρομήθευσαν οἱ ἐπίτροποι τοῦ σχολείου εἰς τὴν Πόλιν. μὲ ὑπεδέχθησαν πολλὰ καλὰ οἱ Χίοι, καὶ ἐξαιρέτως ὁ φίλος Βάμβας, ὅστις δὲν ἐπαράλιπε καμμίαν φιλοφροσύνην διὰ ἐμένα. μὲ ἐκατοίκισε εἰς τὸ σπῆτι τοῦ κυρ Ἰωάννη Βλαστοῦ, ἕως νὰ ἐτοιμασθῇ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶχαν διωρισμένον δι' ἐμὲ οἱ ἐπίτροποι, κοντολογίᾳ δὲν ἐμπορῶ ἄλλο παρὰ νὰ εὐχαριστῶ τοὺς Γραικοὺς μὲ τοὺς ὁποίους ἐστάθην εἰς σχέσιν, εἴτε ἐδῶ, εἴτε εἰς τὸ ταξίδιον ὅπου ὁ κυρ Ἀλέξανδρος Βασιλείου ἀφ' οὗ μὲ ἐδέχθη λαμπρῶς καὶ φιλοφρόνως, μὲ ἐπρομήθευσε μὲ συστατικὰ γράμματα τὰ ὁποῖα ἐξ' ἐναντίας τοῦ Βελλεροφώντος, μοῦ ἐστάθησαν αἰτία πολλῶν ἀγαθῶν. Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ ἀνταμείβω ἀξίως ὅλας τὰς καλοσύνας ταύτας, ἐπρόφερα εἰς τὸν φίλον Βάμβαν νὰ βάλωμεν ἀμέσως εἰς πρᾶξιν τὴν μέθοδον ἀλληλοδιδασκαλίαν τοῦ Λαγκάστρου, ἐκεῖνος ὅμως μὴ νομιζωντας ὅτι ὁ καιρὸς ἦτον ἀκόμη ἀρμόδιος διὰ

¹ Σημείωσις ἰδιόγραφος Κοραῆ « ἔλ. 16 Ἀπολλίου ».

τοῦτο, ἐν ᾧ δὲν εἶχε τὸ σχολεῖον τόπον ἱκανὸν καὶ πρὸς τούτοις ἔχοντας καμμίαν ὑπόψιν μήπως τὸ στρατιωτικὸν τμήμα ταύτης τῆς μεθόδου ζυπνήσῃ τὴν βαρβαρότητα τῶν Ἀγαρηνῶν, μοῦ εἶπεν ὅτι καλλήτερον ἦτο νὰ ἀρχίσω ἄλλο τι. ἐπιθυμοῦσε ἐξαιρέτως νὰ καταγίνωμαι εἰς τὴν παράδοσιν τῆς γαλλικῆς γλώσσης. δὲν εὐρίσκετο εἰς ὄλους τοὺς μαθητὰς τοῦ σχολείου κανεὶς νέος ὅστις εἶχε καμμίαν γνῶσιν τῆς γαλλικῆς γλώσσης, ἐχρειάζετο λοιπὸν νὰ τοὺς διδάξω τὴν γλῶσσαν πρὸ τοῦ νὰ παραδώσω τὴν φιλολογίαν τῆς γλώσσης ταύτης καθὼς εἶχαμεν συμφωνήσει. ἐπῆρα λοιπὸν ἐκείνους τῶν μαθητῶν οἱ ὁποῖοι εἶχαν περισσότεραν ἐμπειρίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, διὰ νὰ ἐμποροῦν νὰ μὲ καταλαμβάνουν ἐὰν ποτε διὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν γραικικῶν, ἤθελα καταναγκασθῇ νὰ καταφύγω εἰς τὰ ἑλληνικὰ διὰ νὰ ἐξηγῶ τὰ νοήματά μου. καὶ οὕτω μετὰ δεκαπέντε ἡμέρας ἀφ' οὗ ἔφθασα, ἤρχισα νὰ παραδώσω δημοσίως τὰ φραντζέζικα εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Χίου. ἤνοιξα τὰς παραδόσεις διαβάζωντας μίαν ὀμιλίαν τὴν ὁποῖαν εἶχα συγγράψαι εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν ὁποῖαν, ἐπηνοῦσα τοὺς δοκιμωτέρους φραντζεζίκους συγγραφεῖς καὶ τὰ προτερήματα τῆς γλώσσης καὶ ἐπρότρεπα τοὺς ἀκροατὰς διὰ νὰ τὴν σπουδάζουν μὲ ἐπιμέλειαν¹. ἀπὸ τότε ἠκολούθησα τὰς παραδόσεις καὶ ἔχω τὴν εὐχαρίστησιν ὅτι βλέπω κάθε ἡμέραν ὅτι προκόπτουν οἱ μαθηταί, ἐξεύρουν ἤδη τὴν τεχνολογίαν, κάμνουν μεταφράσεις, θεματογραφοῦν, καὶ ἔχουν ἐξηγήσει ἓνα καὶ ἡμισυ βιβλίον τοῦ Τηλεμάχου. Αὐτοὶ οἱ μαθηταί εἶναι τριάντα. μετὰ ὀλίγας ἡμέρας θέλω πάρῃ μίαν ἄλλην τάξιν ἀπὸ ἀρχαρίους. Ἐτζὶ ἔχω τὴν χαρὰν ὅτι ἀμέσως μετὰ τὸν ἐρχομὸν μου ἐμπορῶ νὰ ὠφελῶ τὴν ἱεράν Ἑλλάδα, νὰ συμβοηθῶ εἰς τὴν ἀναγέννησίν της, καὶ νὰ σὰς φανερώσω εἰς τοῦτον τὸν τρόπον πόσον εἶμαι εὐγνώμων διὰ τὰς φιλοφροσύνας τοῦ γένους, καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὰς εὐεργεσίας σας καὶ πόσον θαυμάζω τὴν ἀρετὴν μὲ τὴν ὁποῖαν ἀνακαλεῖτε τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ στάδιον τῆς δόξης καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ὅπου οὕτω λαμπρῶς ἠυδοκίμησαν οἱ πρόγονοί των. Θέλει φθάσει ἡ ἡμέρα εἰς τὴν ὁποῖαν οἱ Γραικοὶ βλέποντες τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδος των ἀποκαθαρμένον ἀπὸ τὸ ρύπος τῆς βαρβαρότητος, καὶ ἀναπνέοντες ἓνα ἀέρα μὴ ἀνακατωμένον μὲ τὸν ζόφον τῆς ἀμαθείας, θὰ σέβωνται ὁμοίως μὲ τοὺς παλαιοὺς ἥρωας, ἐκείνον τὸν φιλόπατριν ὅστις

¹ Ὁ λόγος οὗτος ἐτυπώθη ἐν τέλει τοῦ προειρημένου Συνοπτικοῦ παραλληλισμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς κτλ. γλώσσης.

ἀπὸ μέσσην τὴν Γαλλίαν τοὺς ἀποκατέστησε μὲ τὰς συμβουλὰς του, εἰς τὴν προτέραν των δόξαν, καὶ τοὺς ἔκαμε ἀξίους τῶν προγόνων. ἔρρωσο, ὦ σοφώτατε ἀνδρῶν, καὶ δέξου τὰ χαριετίσματα τοῦ ταπεινότητος δούλου σου καὶ ζηλωτοῦ

J. DAVID

διδασκάλου εἰς τὸ σχολεῖον Χίου

Monsieur Corai Docteur
en Médecine, rue Madame N° 5
derrière le jardin du Luxembourg.
A Paris

5'

Φίλιτέ μοι Κύριε Γιακουμάκη ἐκ βάθους ψυχῆς καὶ καρδίας μου παιρικῆς σε κατασπάζομαι σὺν ἅλασι τοῖς περὶ ἐμέ.

Σμύρνη κατὰ τὴν 17 τοῦ ἀπριλίου 1810.

« Διὰ τὸ νὰ σοὶ ἔγραψα πρὸ ὀλίγου, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιστολὴν μου περιέγραφον τὴν νέαν καὶ ἔλεεινὴν τραγωδίαν ἣτις μοὶ ἐσυνέβη, διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀθλίου γαμβροῦ μου, ὅστις μοὶ ἄφησεν τὴν ἀθλίαν θυγατέρα μετὰ παιδῶν 7· μὲ ἄκραν πτωχίαν, Καὶ μὲ χρέος βαρύτατον, διὰ τοῦτο δὲν ἔχω καιρὸν νὰ ἐκτανθῶ περισσότερο ὡσὰν ὁποῦ εὐρίσκομαι ἔτι ἀσθενής. Καὶ ὁ ταχυδρόμος μισεύει σήμερον, πάρεξ νὰ σοὶ δώσω τὴν εἰδησιν ὅτι σήμερον ἐνταυτῷ ἔλαβον μίαν σου ἐπιστολὴν δεδομένην κατὰ τὴν 22 τοῦ Φεβρουαρίου. ἔχάρην τὴν πολυέραστόν μοι υγιείαν σου ἐλυπήθην διὰ τὰς ἐμπορικὰς δυστυχίας, ἐκ τῶν ὁποίων γενικῶς πάσχει τὸ ὅλον, ὅλα ὅμως αὐτὰ ἐλπίζω ὅτι παρέρχονται τάχειον, ἀλλὰ τὰ ἰδικά μου δὲν ἔχουσι τέλος υἱέ μου, Καὶ τί νὰ σὲ εἰπῶ, Καὶ τί νὰ σὲ γράψω. Καὶ ἡ ἀθλία θυγατέρα ἀπὸ τὴν λύπην Καὶ τὴν τῆς πενίας ἀμηχανίαν πάσχει κακῶς, δὲν ἰξεύρω ἔτι τί ἔχουσι νὰ ἰδῶσιν οἱ τυφλοὶ μου ὀφθαλμοί, ἵλεως ὁ Κύριος. ἔχάρην Καὶ διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων Καὶ ὅτι ἀποβλέπει εἰς τὸν διωγμὸν τῶν ἡμετέρων τυράνων, ἔχάρην τέλος πάντων υἱέ μου διὰ τὸν σκοπὸν τὸν ὁποῖον ἔχεις περὶ τῆς ἐνταῦθα ἐπιστροφῆς σου ἣτις θέλει μὲ χαροποιήσει καὶ παραγορίση μεγάλως, διότι θέλει νομίσει ὅτι βλέπω εἰς τὸ γλυκύτατον πρόσωπον σου τὸν μακαρίτην υἱόν. Ἐρρώμενος Καὶ εὐδαίμων διαβιώης φίλιτατε μοι υἱέ: —

ὅλος εἰς τὰς προσταγὰς σου

Τῷ Κυρίῳ Ἰακώβῳ Ρότα
ἀσπασίως

εἰς Τριέστιον.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΨΑΛΤΗΣ

N. K. X. ΚΩΣΤΗΣ

ΤΗΛΕΓΡΑΦΟΣ ΚΑΙ ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ ΑΝΕΥ ΣΥΡΜΑΤΟΣ

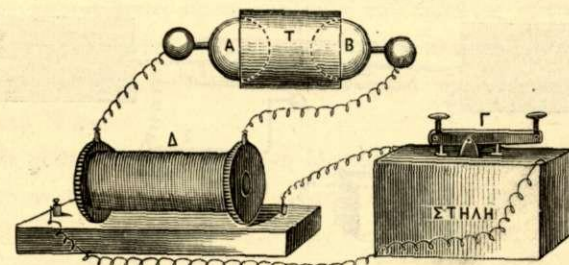
Ἄφ' οὗ χρόνου Θαλῆς ὁ Μιλήσιος παρετήρησε τὴν δύναμιν, ἣν κέκτηται τὸ ἤλεκτρον τριβόμενον νὰ ἔλκη ἑλαφρὰ σωματία, παρῆλθον εἴκοσι καὶ πλέον αἰῶνες, καθ' οὓς σύμπας ὁ κόσμος τῶν ἐπιστημόνων καὶ σοφῶν ἠρκεῖτο εἰς τὸ στοιχειῶδες τοῦτο πείραμα τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος, τὸ δὲ ἤλεκτρον κατετάσσετο εἰς ἰδιαιτέραν τινὰ τάξιν ὀρυκτῶν ἐχόντων τὴν ιδιότητα τοῦ ἔλκειν, ἣν καὶ ἀπεκάλεσαν ἠλεκτρισμὸν ἢ ἠλεκτρικὴν. Ὅτε ὅμως νέον ἐπέπνευσε πνεῦμα ἐπὶ τὸν 18^{ον} αἰῶνα καὶ αἱ μελέται τῶν φυσικῶν νόμων καὶ δυνάμεων διεξήγοντο συντόνως καὶ ἐπιμελῶς, νέος ἐφάνη ὀρίζων πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν φυσιοδιφῶν καὶ ἐν μικρῷ ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς διαρρυσαντας αἰῶνας διαστήματι ἐπετελέσθη γιγαντιαία πρόοδος· ἰδίᾳ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι τοσοῦτον ἐπέδωκαν κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα, ὥστε δικαίως ὁ αἰὼν οὗτος ἀπεκλήθη «αἰὼν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν». Εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως ἢ μᾶλλον εἰς ὅλας τὰς πολυαριθμούς αὐτῆς πτυχὰς μὲ τὸ μικροσκοπίον ἀνὰ χεῖρας εἰσέδυσεν ὁ σοφὸς ὁ αἰωνίως ἐρευνῶν καὶ αἰωνίως περιέργος, προσπαθῶν ν' ἀνιχνύσῃ καὶ τὰς μυστηριωδεστάτας αὐτῆς δυνάμεις· καὶ ἐξῆλθε κομίζων μεθ' αὐτοῦ δυνάμεις ἀγνώστους καὶ ἀπιστεύτους ἀκόμη, τὴν βαρύτητα, τὸν ἤχον, τὴν θερμότητα, τὸ φῶς, τὸν μαγνητισμὸν, τὸν ἠλεκτρισμὸν.

Ὁ τελευταῖος οὗτος εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν τέκνον τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, τὸ τόσον ἐπιτελέσαν θαυμάσια, τὸ μυστηριῶδες καὶ ἀκατανόητον ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν, τὸ τόσον καταφανὲς καὶ περίλαμπρον ὡς πρὸς τ' ἀποτελέσματα. Πλεῖστα ἀγαθὰ προεξένησεν ἡ ἐφεύρεσις αὐτοῦ καὶ θὰ ἦτο μάταιον νὰ τὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα, ἀφ' οὗ καὶ οἱ ἐλαχίστην ἀκόμη γνῶσιν τῶν φυσικῶν ἔχοντες δὲν ἀγνοοῦσι τὸ Βολταϊκὸν τόξον, τὸν τηλεγράφων, τὸν τηλεφῶνον, τὰς ἠλεκτραμάξας. Ἀλλὰ πρὸ ὀλίγου χρόνου τοσαύτη ἐπετελέσθη ὤθησις ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ τοιαῦτα ἐπαναστάσεις ἐγένοντο ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ὥστε εἶναι ἀδύνατον ὁ μὴ παρακολουθῶν τὴν πρόοδον ταύτην νὰ κατανοήσῃ τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς τὰ μεγάλα καὶ νὰ δυνηθῇ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς ἐφευρέσεις, αἵτινες πανταχοῦ αὐτοστιγμῆι

σχεδόν εφαρμόζονται, ἂν δὲν γινώσκῃ πρότερον καλῶς ὅλην τὴν ἱστορίαν αὐτῶν. Καί περὶ μὲν τῶν ἄλλων, ἄλλοτε ἡμῖν ὁ λόγος. Περὶ τῆς ἐσχάτης ὁμῶς (1898) ἀγγεληθείσης ἐφευρέσεως τοῦ Ἰταλοῦ Μαρκόνη περὶ τοῦ ἄνευ σύρματος τηλεγράφου θὰ ὁμιλήσωμεν ἐνταῦθα, ἀφ' οὗ προτάξωμεν σμικρὰ τινὰ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ διὰ σύρματος τηλεγράφου.

Τὰ πρῶτα δοκίμια τῆς ἠλεκτρικῆς συγκοινωνίας ἐγένοντο κατὰ τὸ 1783, ὅποτε σύρμα καλῶς ἀπομεμονωμένον ἠλεκτρίσθη κατὰ τὸ ἕτερον τῶν ἄκρων αὐτοῦ δι' ἠλεκτρικῆς μηχανῆς, ἐνῶ διὰ τοῦ ἄλλου ὤφειλε νὰ ἔλκῃ ἕλαφρὰ σώματα. Ἐκτοτε μέχρι τοῦ 1809 ἐξηκολούθησαν τὰ αὐτὰ στοιχειώδη πειράματα, ὅτε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Θωμᾶς de Soemering ἐπενόησε σκευασίαν τινὰ ἐρειδομένην ἐπὶ τῆς δυνάμεως, ἣν ἔχει τὸ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα ν' ἀποσυνθέτῃ τὸ ὕδωρ εἰς ὀξυγόνον καὶ ὑδρογόνον. Ἡ σκευασία αὕτη εὕρεται σήμερον εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς φυσικῆς ἐταιρίας τῆς Φραγκφούρτης, διὰ ταύτης δὲ ὁ Soemering ἠδυνήθη νὰ τηλεγραφήσῃ εἰς ἀπόστασιν μέτρων τινῶν. Ἄλλ' ὅτε ὁ Oersted τῷ 1819 ἀνεκάλυψε τὴν ιδιότητα, ἣν ἔχει τὸ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα νὰ μετακινή τὴν μαγνητικὴν βελόνην, ὁ Ἀμπέρως προύτεινε μετὰ ἔν ἔτος νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην εἰς τὸν τηλεγράφον· μετεχειρίσθη δὲ πρὸς τοῦτο τριάκοντα βελόνας καὶ ἐξήκοντα σύρματα, ταχέως ὁμῶς ἐγκατελείφθη ἡ χρῆσις αὐτῶν καὶ ἀπέμεινε μόνον μία βελόνη, ὅπως δεικνύῃ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου. Ἄλλ' ὁ τηλεγράφος τοιοῦτοτρόπως ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποβῇ χρήσιμος καὶ μόλις κατὰ τὸ 1833 δύο καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γοτίγγης ὁ Weber καὶ ὁ Gauss ἐπενόησαν τὸν τηλεγράφον δι' ἠλεκτρομαγνητοῦ, τὸν ὅποιον ἠδυνήθησαν καὶ νὰ χρησιμοποιήσωσι δι' ἀποστάσεις ἐνός χιλιομέτρου. Τὰ πειράματα ἐπανελήφθησαν ὑπ' ἄλλων, ἐν Μονάχῳ δὲ ὁ K. A. Steinheil τῷ 1837 ἠδυνήθη νὰ τηλεγραφήσῃ εἰς ἀπόστασιν 11 χιλιομ., εἰς αὐτὸν δὲ ὀφείλεται καὶ ἡ ἀνακάλυψις τοῦ δυνατοῦ τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ ἐδάφους ὡς σύρματος ἐπιστροφῆς, καταργηθέντων τῶν διπλῶν συρμάτων. Ἄλλ' εἰς τὸν Ἄγγλον Wheatstone ἐπεφυλάχθη ἡ τιμὴ τῆς χρήσεως τῶν εὐαίσθητων ἠλεκτρομαγνητῶν, οἵτινες χρησιμεύουσι νὰ ἐνισχύσωσι τὸ ἤδη ἀσθενὲς καταστὰν ἠλεκτρικὸν ρεῦμα, καὶ ἔκτοτε πάντα τὰ τηλεγραφικὰ συστήματα ἐρείδονται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης. Νῦν ἡ ἐν χρήσει τηλεγραφικὴ συσκευὴ εἶναι ἡ τοῦ Μόρσου, περὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς ὁποίας εἶναι ἀδύνατον ἐνταῦθα νὰ διαλάβωμεν, ἀφ' οὗ ἄλλως τε καὶ ὁ σκοπὸς ἡμῶν τοιοῦτος δὲν εἶναι.

Κατὰ τοὺς τελευταίους ὁμῶς χρόνους πλείσται ἀπόπειραι ἐγένοντο πρὸς ἐπίτευξιν τηλεγραφικῆς συγκοινωνίας ἄνευ διαμέσου τινὸς συνδέοντος τοὺς δύο σταθμούς, ὁ δὲ Ἰταλὸς Marconi κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν σκοπὸν τοῦτον κατὰ τὸ προπαρελθὸν ἔτος· ὀφείλομεν ὁμῶς νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ τιμὴ τῆς τοιαύτης ἀνακαλύψεως δὲν ἀπόκειται ἀποκλειστικῶς εἰς αὐτόν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους δύο ἐπίσης μεγάλους ἐπιστήμονας, τὸν Branly καὶ τὸν Hertz. Ὁ Hertz ἠδυνήθη νὰ παραγάγῃ ἐν τῷ διαστήματι κυμάνσεις ἠλεκτρικᾶς, ἀνεῦρε δὲ ὅτι αὐταὶ ἔχουσι μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὰς φωτεινὰς κυμάνσεις, ἃς παράγει ἐν τῷ αἰθέρι σῶμα φωτοβόλον, ἢ πρὸς τὰς ἠχητικὰς κυμάνσεις τὰς παραγομένας ὑπὸ ἠχογόνου σώματος ἐν τῷ ἀέρι. Ὁ δὲ Branly εὗρεν ὅτι, ἂν εἰς ἠλεκτρικὸν κύκλωμα παρεμβάλωμεν ῥινήματα σιδήρου, ταῦτα

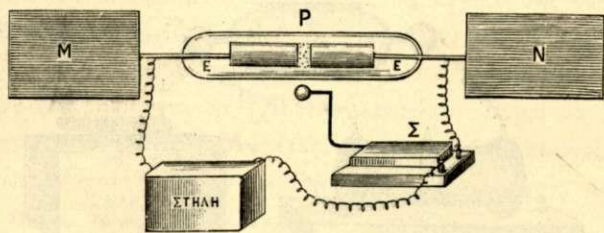

Εἰκὼν 1.

δὲν ἄγουσι καλῶς (κακοὶ ἀγωγοί) τὸν ἠλεκτρισμόν, ἀλλ' ἂν τὰ ῥινήματα ταῦτα δεχθῶσιν ἠλεκτρικὰς κυμάνσεις, προσλαμβάνουσιν εἰδὸς τι συνοχῆς καὶ ἀποβαίνουσιν καλοὶ ἀγωγοὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Τὴν συνοχὴν ταύτην καὶ ἐπομένως τὴν ἀγωγιμότητα καταστρέφομεν κρούοντες τὸν σωλῆνα, ὅποτε τὰ ῥινήματα ἐπανερχοῦνται εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν. Ἐκ τῶν δύο τούτων ἐφευρέσεων ὀδηγούμενος ὁ Μαρκόνης καὶ ἀμφοτέρας μεταχειρισθεὶς ἤρχισε τὰ πειράματα αὐτοῦ· καὶ πρῶτον μὲν ὤφειλε νὰ καταστήσῃ ἱκανὰ τὰ κύματα, ἅτινα ἐξασθενοῦσι καθ' ὅσον προχωροῦσιν, ὥστε νὰ γίνωνται αἰσθητὰ εἰς τὸν δέκτην σταθμόν, πρὸς τοῦτο δὲ ἐπενόησε ἰδιαιτέραν συσκευὴν (εἰκὼν 1). Αἱ δύο σφαῖραι A καὶ B εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ ἐμβεβαπτισμένα ἐντὸς ἐλαίου, ὅπερ χρησιμεύει νὰ καθιστᾷ ἰσχυρότερον τὸ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα· ἐκ τῆς στήλης εἰσάγεται ρεῦμα εἰς τὸ ἐπαγωγὸν μηχανήμα Δ διὰ τοῦ χειριστήρος Γ, ὁμοίου ὄντος πρὸς τὸν πομπὸν τοῦ τηλεγράφου Μόρσου. Ἐὰν ἡ λαβὴ τοῦ πομποῦ πιεσθῇ ἐπὶ

μίαν στιγμήν, τότε διὰ τοῦ ἐπαγωγῶ ἡλεκτρισμοῦ πληροῦνται αἱ σφαιραὶ ἡλεκτρισμοῦ ἢ μὲν θετικοῦ ἢ δ' ἑτέρα ἀρνητικοῦ· ὡς ἐκ τούτου παράγεται μεταξύ τῶν δύο σφαιρῶν σπινθήρ, ὅστις διαρκεῖ ἀναλόγως τῆς πίεσεως ἐπὶ τῆς λαβῆς τοῦ πομποῦ. Αἱ μεταξύ δὲ τῶν σφαιρῶν ἡλεκτρικαὶ κυμάνσεις ἐγείρουσιν εἰς τὸ διάστημα ἰδιαιτέρας φύσεως κυμάνσεις, ἃς δύναται νὰ δεχθῆ κατάλληλος δέκτης.

Ὡς δέκτην ὁ Μαρκόνης μετεχειρίσθη ἑτέραν συσκευὴν (εἰκὼν 2), ἐν ἣ ἔρησιμοποίησε καὶ τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ Branly. Ἀποτελεῖται δὲ αὕτη πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ σωλήνος τοῦ Branly, ὑαλίνου, πεπληρωμένου κατὰ τὸ ἕμισυ ῥινημάτων ἀργύρου ἢ νικελίου, μεταξύ τῶν ὁποίων εὑρίσκονται δύο κύλινδροι ἐκ μετάλλου, οἷον π.χ. ἀργύρου E, E. Ὁ σωλὴν εἶναι κενὸς αἰέρος, παρεμβάλλεται δὲ εἰς ἡλεκτρικὸν κύκλωμα περιλαμβάνον στήλην

Εἰκὼν 2.

ἡλεκτρικὴν καὶ κώδωνα ἡλεκτρικὸν Σ, οὗτινος ὅμως τὸ σφαιρικὸν πλῆκτρον πλήττει τὸν ὑαλινὸν σωλὴνα τοῦ Branly. Τὸ ἡλεκτρικὸν ρεῦμα τῆς τοπικῆς ταύτης στήλης δὲν δύναται νὰ ἐνεργήσῃ ἐπὶ τοῦ ἡλεκτρικοῦ κώδωνος, ἔνεκα τῶν ῥινημάτων, ἅτινα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, παρέχουσι μεγάλην ἀντίστασιν εἰς τὸ ἡλεκτρικὸν ρεῦμα ἐν ὧσιν δὲν εὑρίσκονται ἐν συνοχῇ. Τούναντίον ὅμως τὸ ρεῦμα καθίσταται ἰκανὸν νὰ ἐνεργήσῃ ἐπὶ τοῦ κώδωνος ὅταν ἡλεκτρικαὶ κυμάνσεις προσβάλλωσι τὰ ῥινημάτα.

Ὅπως δὲ ἐνεργήσῃ ἡ συσκευὴ τοῦ Μαρκόνη, παράγονται ἰσχυρᾶς ἐντάσεως ρεύματα ἐκ τοῦ πομποῦ (εἰκὼν 1), ἅτινα μεταδίδουσιν εἰς τὸν αἰθέρα κυμάνσεις ἐξασθενούσας βαθμηδόν· εἰς ἀπόστασιν τινὰ εὑρίσκεται ὁ δέκτης, τὸν ὁποῖον συναντῶσιν αἱ κυμάνσεις αὗται, ὅσον ἀσθενεῖς καὶ ἂν εἶναι, καὶ προσβάλλουσι τὸν σωλὴνα τοῦ Branly· ἀμέσως τότε τὰ ῥινημάτα ἀποκτῶσι συνοχὴν, καθίστανται ἀγωγοὶ τοῦ ἡλεκτρισμοῦ, καὶ οὕτως συλλέγεται ὑπὸ τῶν δύο μεταλλικῶν ἐπιφανειῶν M καὶ N, αἵτινες

συνάπτονται ἐκπέρωθεν μετὰ τῶν μεταλλικῶν κυλίνδρων E, E, τὸ δὲ ρεῦμα τῆς τοπικῆς στήλης ἐνεργεῖ ἐπὶ τοῦ κώδωνος, ὅστις ἀρχεται κρούων τὸν σωλὴνα. Εἶναι δὲ σπουδαιότατον τοῦτο, διότι καὶ ἐὰν αἱ κυμάνσεις παύσωσιν ἐνεργοῦσαι ἐπὶ τοῦ σωλῆνος, τὸ ρεῦμα ὅμως τῆς στήλης θὰ ἐξακολουθῆ διερχόμενον δι' αὐτοῦ, ὅπερ εἶναι ἀσύμφορον, διότι κυρίως ἐπιδιώκομεν ρεύματα κατὰ διακοπὴν, ὅπως καὶ εἰς τὸν κοινὸν τηλεγράφων. Διὰ τῆς πλήξεως ὅμως τοῦ σφυρίου ἐπὶ τοῦ σωλῆνος τὰ ῥινημάτα ἀναλαμβάνουσι τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν, μέχρις οὗ νέα κύμματα ἐκπεμπόμενα ὑπὸ τοῦ πομποῦ προσβάλλωσι τὸν σωλὴνα.

Οὕτως εἶναι ἐφικτὸν διὰ τοῦ χειριστηρίου Γ νὰ ἐκπέμπωμεν ἡλεκτρικὰς κυμάνσεις ὅτε μὲν μείζονος ὅτε δὲ ἐλάσσονος διαρκείας, αἵτινες ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ σημεῖα καὶ τὰς γραμμὰς τοῦ Μορσείου ἀλφαβήτου. Συνήθως ὅμως παρεντίθεται εἰς τὸ κύκλωμα τοῦ σωλῆνος τοπικὴ στήλη καὶ μικρὸς ἡλεκτρομαγνήτης, ὅστις κλείει τὸ κύκλωμα δευτέρας στήλης δι' ἧς λειτουργεῖ οὐ μόνον τὸ πλῆκτρον ἀλλὰ καὶ πλήρης τηλεγραφικὴ συσκευὴ τοῦ Μόρσου.

Διὰ τῆς συσκευῆς τοῦ ταύτης ὁ Μαρκόνης ἠδυνήθη νὰ τηλεγραφήσῃ εἰς ἀπόστασιν 60 χιλιομέτρων, μεταξύ πλοίων ἢ ἀκτῶν. Πρὸς τοῦτο ὑπάρχουσι σιδηροὶ κοντοὶ ὕψους 54 μ. συγκοινωνοῦντες μετὰ τῆς ἑτέρας τῶν ἐπιφανειῶν M, N καὶ τῶν σφαιρῶν A, B. Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ κοντοῦ τούτου ἐκπορεύονται ἡλεκτρικαὶ κυμάνσεις καθ' ὅλας μὲν τὰς διευθύνσεις, ἀλλ' ἰδίως καθ' ὀριζοντίαν τῆς κορυφῆς τοῦ κοντοῦ φορᾶν. Αἱ κυμάνσεις αὗται προσβάλλουσι τὸν δέκτην καὶ οὕτως ἐπιτελεῖται ἡ συγκοινωνία.

Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐγένοντο πειράματα ἐξ ἀποστάσεως πολλῶν μέτρων, ἐπὶ δὲ τῶν Ἄλπεων ἀπὸ δύο αὐτῶν κορυφῶν οἱ δύο ἀδελφοὶ Lecarne ἐξετέλεσαν πειράματα διὰ τῆς συσκευῆς τοῦ Μαρκόνη, ἅτινα ἐσκόπουν νὰ ἐρευνήσωσιν ἂν ἡ ἀτμόσφαιρα ἔχῃ ἐπίδρασιν τινὰ ἐπὶ τῶν κυμάνσεων, αἵτινες ἐκπέμπονται. Ἀπέδειξαν δὲ α') ὅτι ἡ ἀπουσία ὕδατος ἐν ὑγρᾷ καταστάσει ἀπὸ τοῦ ἐδάφους οὐδόλως ἐμποδίζει τὴν συγκοινωνίαν· β') ὅτι νέφη παρεμβαλλόμενα μεταξύ τῶν δύο σταθμῶν οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἔχουσι καὶ γ') ὅτι ὁ ἡλεκτρισμὸς τῆς ἀτμοσφαιρας οὐδόλως ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὸν ἡλεκτρισμὸν τῶν κυμάνσεων.

Τοιοῦτον εἶναι τὸ σύστημα τοῦ Μαρκόνη εἰς τὸν ἀνευ σύρματος τηλεγράφων· ἀλλὰ πρό τινων μηνῶν ἐν τῇ Γαλλικῇ ἀκαδημίᾳ τῶν ἐπιστημῶν ὁ Berthelot ἀνεκοίνωσε δῆλωσιν τοῦ Dussaud περὶ τηλεφώνου

ἄνευ σύρματος. Ὁ Dussaud ἐχρησιμοποίησεν ὡς μέσα συγκοινωνίας τὰς πέρα τοῦ ἰώδους ἀκτίνας (ultra-violets) τὰς ἀοράτους εἰς τὸν ὀφθαλμόν· ἐν τῇ συσκευῇ αὐτοῦ ὁ πομπὸς σύγκειται ἐκ δύο ἀλεξιπύρων διασχιζομένων ὑπὸ ὀπῶν· τὸ πρῶτον εἶναι ἀκίνητον, τὸ δεύτερον ὁμῶς κινεῖται καὶ συνδέεται πρὸς μεμβράναν δονουμένην, ἔμπροσθεν τῆς ὁποίας ὀμιλεῖ τις. Λυχνία βολταικὴ, ὑπερθεν τῆς ὁποίας ὑπάρχει φακὸς ἐκ πυριτίου, ῥίπτει δέσμην ἀκτίνων πέρα τοῦ ἰώδους κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν δύο σχισμῶν. Ἀναλόγως τῶν προφερομένων λέξεων αἱ δύο ὀπαὶ μετακινουῦνται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καὶ ἀναγκάζουσι τὴν ἀόρατον φωτεινὴν δεσμίδα νὰ διέλθῃ ἐστενωμένη πολὺ ἢ ὀλίγον καὶ ὡς τοιαύτη νὰ προσβάλλῃ τὸν δέκτην, ὅπου φωτίζει ἕτερον ἀλεξιπυρον φθορίζον· τοῦτο πάλιν διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἐπὶ λυχνιῶν ἐκ σεληνίου κάμνει νὰ ὀμιλήσῃ ἐν τηλεφῶνον. Διὰ τῆς συσκευῆς αὐτοῦ ἠδυνήθη νὰ τηλεφωνήσῃ εἰς ἀπόστασιν 10 μέτρων, πιθανώτατα δὲ καὶ αἱ μεγάλα ἀποστάσεις νὰ ὑπερνηκῆθῃσι.

Ε. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Ο ΔΟΜΗΝΙΚΟΣ ΘΕΟΤΟΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΝ ΙΤΑΛΙΑΙ

Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ζωγράφων οἵτινες ἀνεδείχθησαν ἐν τῇ Δύσει· κατὰ τὴν ΙΣ' ἑκατονταετηρίδα ἐπισημότερος ἀναντιρρήτως ὑπῆρξεν ὁ Θεοτοκόπουλος. Περὶ τοῦ βίου τοῦ μεγάλου τούτου καλλιτέχνου, ὅσον ἀφορᾷ μάλιστα τὸ πρῶτον αὐτοῦ στάδιον, ἐλάχιστα ἦσαν γνωστὰ μέχρι τοῦδε, ἐν πολλοῖς δὲ συγκεχυμένα καὶ ἐνίοτε ἀντιφάσκοντα. Εὗρηνται δ' αἱ περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις εἰς ποικίλα βιβλία καὶ βιογραφικὰ λεξικά γραφέντα τὰ πλεῖστα ὑπὸ Ἰταλῶν ἢ Ἰσπανῶν, ὧν ἀξιοπιστότατος εἶναι ὁ Bermudez¹.

Τὰ κατὰ τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεοτοκοπούλου πρῶτος ἐπειράθη νὰ καταστήσῃ γνωστὰ τοῖς ὁμοεθνήσιν αὐτοῦ ὁ περικλητὸς Μουστοζυδῆς, ὅστις ἐν τῷ Ἑλληνομνήμονι² ἐδημοσίευσεν ἰδίαν περὶ αὐτοῦ διατριβὴν ἐπιγραφομένην «Κυριακὸς ἢ Δομήνικος Θεοσκοπόλις», ἐξ αὐτοῦ δὲ παραλαβὼν ἀνεδημοσίευσεν τὴν βιογραφίαν ταύτην ὁ κ. Κωνστ. Σάθας ἐν τῇ *Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ*³. Ἄλλ' ἀτυχῶς ὁ πολυμαθὴς Κερκυραῖος μὴ ἔχων ὑπ' ὄψιν πηγὰς ἀξιοχρέους ἐσφάλῃ ἐν τῇ ἐρεύνη τῶν κατὰ τὸν βίον τοῦ Θεοτοκοπούλου, ταυτίσας αὐτὸν πρὸς ἕτερον σύγχρονον καλλιτέχνην ζήσαντα ἐν Βενετίᾳ, ὅστις εἶναι γνωστὸς μόνον ὡς ξυλογράφος. Οὗτος ὁμῶς οὐδαμῶς εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἔφερον ἐπώνυμον Theoscopoli. Τὸ πραγματικὸν αὐτοῦ ὄνομα ὡς αὐτὸς οὗτος ὑπογράφει ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ εἶναι Domenico dalle greche (ὑπαινισσόμενος ἴσως contrade) dipentore venetiano. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὸ ἐπώνυμον Teoscopoli ἀποδίδεται τῷ ἐν Βενετίᾳ Ἑλληνι ξυλογράφῳ ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Ticozzi⁴, ἀλλ' οὗτος ἐνῶ ἐσφάλῃ ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐπώνυμον τοῦ dalle greche ἀντιδιαστέλλει ὁμῶς αὐτὸν πρὸς τὸν ἕτερον Ἑλληνα

¹ Diccionario historico de los mas illustres profesores de las bellas artes en Espana, Madrid 1800.

² Σελ. 270—276.

³ Σελ. 224—226.

⁴ Dizionario degli Architetti Scoltori Pittori. Milano 1831.

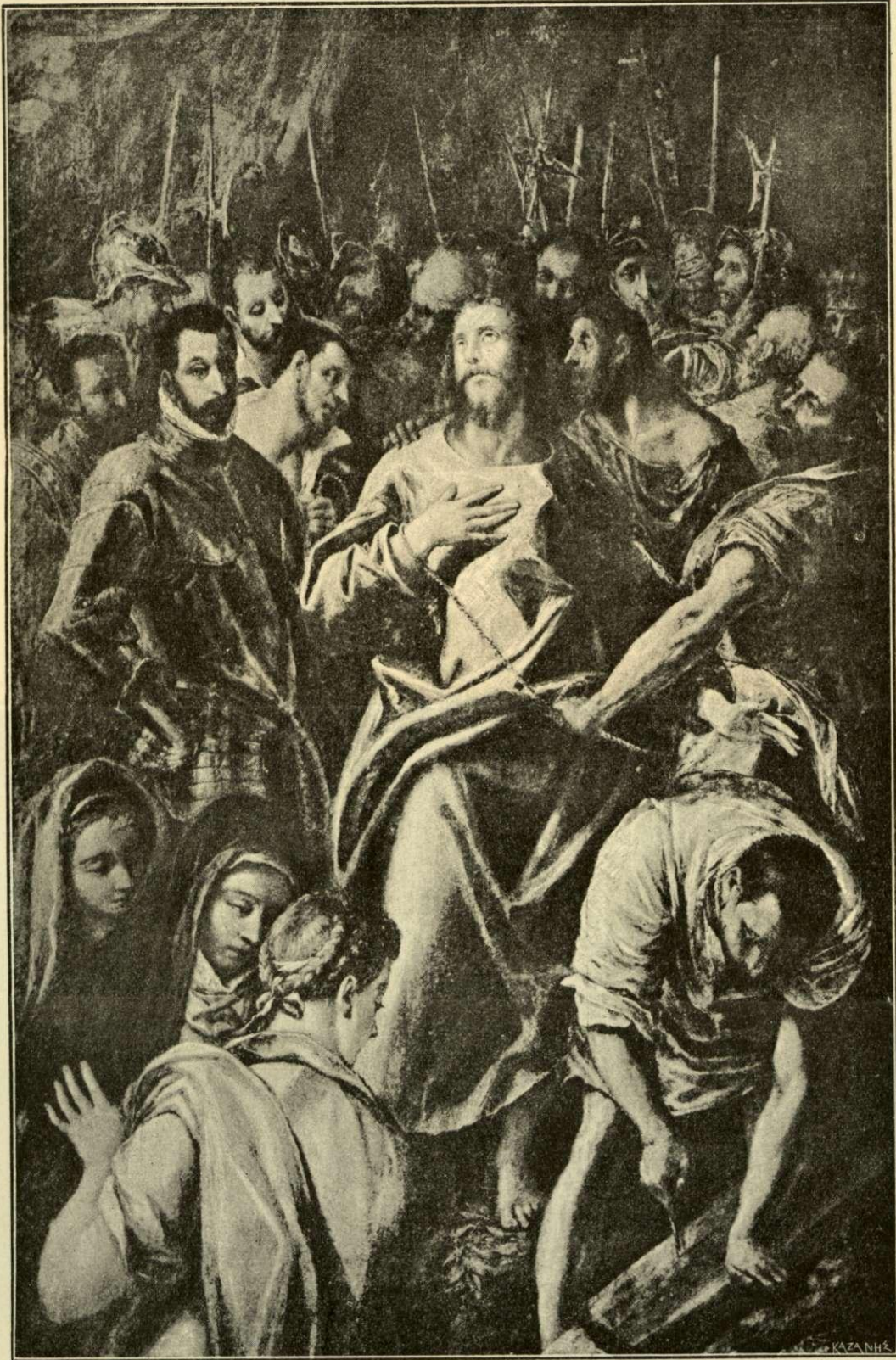
καλλιτέχνην ὃν ὀνομάζει Domenico Theotocoroli. Ἡ σύγχυσις τῶν δύο προσώπων ὀφείλεται τῷ Μουστοζύδῃ.

Πρῶτος δὲ παρ' ἡμῖν ἐπεχείρησε νὰ διορθώσῃ τὰ ἡμαρτημένως γραφέντα περὶ τοῦ Θεοτοκοπούλου ὁ κ. Δ. Βικέλας, ὅστις ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ *Εἰκονογραφημένῃ Ἑστίᾳ* τοῦ 1894 ἀξιόλογον μελέτην περὶ αὐτοῦ¹. Ἐν ταύτῃ διεξερχόμενος ὁ διαπρεπὴς λόγιος καὶ ἀνασκευάζων τὸ πρότερον περὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ βίου τοῦ Ἑλληνος καλλιτέχνου πλημμελῶς ἐπικρατήσαντα, ἔχων δὲ ὑπ' ὄψιν πηγὰς ἀξιοχρέους, ὧν προεξάρχει ὁ προμνημονευθεὶς Ἴσπανὸς Bermudez, παρέχει εἰκόνα ἀληθῶς ἐναργῆ τοῦ καλλιτέχνου, ὅστις θεωρεῖται σήμερον ὡς εἷς τῶν κορυφαίων ἀντιπροσώπων τῆς Ἰσπανικῆς γραφικῆς. Τὸ σπουδαιότερον πόρισμα τῆς μελέτης τοῦ κ. Βικέλα εἶναι ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἀνεῦρε τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα τοῦ Θεοτοκοπούλου, περὶ ἧς ὁ μὲν Μουστοζύδης ἔγραψεν ὅτι ἀγνοεῖται, μόνος δ' ὁ συντάξας τὸν κατάλογον τῆς Ἑθνικῆς Πινακοθήκης τοῦ Λονδίνου ἀναφέρει ἀορίστως ὅτι αὐτὴ ἦτο μία τῶν Βενετικῶν ἐπικρατειῶν (States)². Κυρίως δ' ὀφείλεται ἡ γνῶσις τῆς πατρίδος τοῦ Θεοτοκοπούλου εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν καλλιτέχνην, ὅστις εἰς πολλὰς εἰκόνας ἔθηκε παρὰ τὴν ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ ὑπογραφὴν καὶ τὴν ἰδίαν καταγωγὴν. Καὶ ὁ μὲν κ. Βικέλας εἶχεν ὑπ' ὄψιν μόνον τὸν ἐν τῷ ἀνακτόρῳ Ἑσχωριαλ τῆς Ἰσπανίας μέγαν πίνακα ἐν ᾧ εἰκονίζεται ὁ ἅγιος Μαυρίκιος, ἀλλ' ἤδη εἶναι γνωστὴ ὁμοίομορφος ὑπογραφὴ τοῦ Θεοτοκοπούλου καὶ ἐπὶ ἐτέρων αὐτοῦ πινάκων, περὶ ὧν κατωτέρω γενήσεται λόγος.

Ἡ μελέτη τοῦ κ. Βικέλα, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ προηγηθεῖσαι περὶ τοῦ βίου τοῦ Θεοτοκοπούλου, ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐν Ἰσπανίᾳ καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ στάδιον, περὶ οὗ διεσώθησαν πηγαὶ ἐπαρκεῖς ὀπωσδήποτε, ἐνῶ περὶ τοῦ

¹ *Δομήνικος Θεοτοκόπουλος* ἐν σελ. 145-149, μετὰ φωτογραφικῆς εἰκόνας τῆς κοινῶς νομιζομένης προσωπογραφίας τοῦ Θεοτοκοπούλου (σ. 152). Ὁ αὐτὸς ἐδημοσίευσεν ἐτέραν συμπληρωτικὴν μελέτην ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: *Καὶ πάλιν περὶ Θεοτοκοπούλου* (αὐτόθι σ. 225-227). Ὁ δὲ μακαρίτης Γ. Μαυρογιάννης ἐδημοσίευσεν τῷ αὐτῷ ἔτει ἐν *Ἡμερολόγιῳ* Σκόκου, σελ. 50 κ. ἐ. διατριβὴν ἀξιόλογον περὶ τῶν τριῶν διασημοτέρων Ἑλλήνων ζωγράφων τῆς 15^{ης} ἑκατονταετηρίδος, φέρουσαν τίτλον: *Τριᾶς Ἑλλήνων ζωγράφων, Ἀντώνιος Βασιλάκης — Δομήνικος Θεοτοκόπουλος — Βελισσάριος Κορέσιος*. Τὰ εἰς τὸν Θεοτοκόπουλον ἀφορῶντα εἶναι μὲν εἰλημμένα ἐκ τῶν αὐτῶν πηγῶν, ἐκτίθενται ὅμως κατὰ τρόπον διάφορον, ὑπολειπόμενα πολὺ τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Βικέλα γραφέντων.

² A popular handbook to the National Gallery, London 1888, σελ. 381 παρὰ Βικέλα ἔ.ἀ.

Ο ΙΗΣΟΥΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΓΟΛΓΟΘΑ

(Εικών Δομ. Θεοδοκοπούλου)

Η ΑΠΕΛΑΣΙΣ ΤΩΝ ΠΛΟΥΝΤΩΝ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑΖΟΝΤΩΝ ΕΚ ΤΟΥ ΞΑΝΑΟΥ

(Εικὼν Δομ. Θεοτοκοπούλου)

ἐν Ἰταλίᾳ βίου αὐτοῦ σχεδὸν οὐδὲν ἐγνωρίζομεν μέχρι τοῦδε. Τὰ μόνον γνωστὰ περὶ τούτου εἶναι ὅτι ἔζησε κατὰ τὴν νεότητά αὐτοῦ ἐν Βενετίᾳ καὶ ὅτι ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Τιτιανοῦ. Τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο ἠμφισβητήθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων, ἐντεῦθεν δὲ μετ' ἐπιφυλάξεως δέχεται τὴν μαρτυρίαν ταύτην ὁ κ. Βικέλας, διότι «εἰς οὐδεμίαν τῶν συγχρόνων περὶ Τιτιανοῦ πηγῶν ἀναφέρεται ὁ Θεοτοκόπουλος μεταξὺ τῶν γνωστῶν μαθητῶν του». Ἀπαριθμῶν δ' ὁ κ. Βικέλας τὰ ἐν Ἰσπανίᾳ ἔργα αὐτοῦ παραθέτει τὰς γνώμας διασήμεων τεχνοκριτῶν περὶ τῶν πλεονεκτημάτων καὶ τῶν ἐλλείψεων τοῦ Ἑλληνοῦ ζωγράφου, ὅστις ἀληθῶς παρουσιάζει περιέργον φαινόμενον ἀντιθέσεων ἐν τῷ καλλιτεχνικῷ αὐτοῦ σταδίῳ.

Τὰ ἐν Ἰσπανίᾳ ἔργα τοῦ Θεοτοκοπούλου διηρέθησαν εἰς δύο καθαρῶς ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένας περιόδους· κατὰ τὴν πρώτην φαίνεται ἀκολουθῶν τοῖς μεγάλοις διδασκάλοις τῆς βενετικῆς σχολῆς, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἠθέλησε νὰ καινοτομήσῃ ἴδιον περὶ τὸν χρωματισμὸν μορφώσας σύστημα. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀνέδειξεν ὁ Θεοτοκόπουλος καὶ ἀρετὰς ἀλλὰ καὶ ἐλλείψεις μεγάλας. ἠθέλησε νὰ ἐφαρμώσῃ ἐν τῇ τέχνῃ πάσας τὰς ιδιοτροπίας τοῦ χαρακτῆρός του. Ἐντεῦθεν αἱ κρίσεις τῶν νεωτέρων τεχνοκριτῶν εἶναι εὐμενεῖς καὶ δυσμενεῖς ἅμα. Πάντες θαυμάζουσι τὴν μεγάλην ἐπιδεξιότητα αὐτοῦ περὶ τὸ σχεδιάζειν, ἀλλὰ καὶ καταδικάζουσι τὸν χρωματισμὸν τῶν πινάκων αὐτοῦ. Ἀληθῶς δὲ ὁ χρωματισμὸς τῶν ἔργων τοῦ Θεοτοκοπούλου εἶναι τοσοῦτον ἄτονος καὶ ψυχρὸς ὥστε ἀπορεῖ τις πῶς ὁ μέγας οὗτος καλλιτέχνης ὁ ἀνατραφεὶς εἰς τοὺς κανόνας τῆς βενετικῆς σχολῆς παρεγνώρισεν τὸ κάλλιστον τῆς σχολῆς ταύτης πλεονέκτημα, τὸν λαμπρὸν χρωματισμὸν.

Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν εἰκόνων τοῦ Θεοτοκοπούλου τῶν ἀποκειμένων ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ τινῶν ἄλλων ἐσκορπισμένων νῦν εἰς ποικίλας δημοσίας ἢ ἰδιωτικὰς συλλογὰς τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, δύναται τις νὰ μελετήσῃ ἀνέτως τὰ κατὰ τὸν καλλιτέχνην, ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὀλίγιστα περὶ αὐτοῦ ἦσαν γνωστὰ. Ἀσφαλῶς ἐγνωρίζομεν μόνον ὅτι ὁ Θεοτοκόπουλος εἶχεν υἱὸν Γεώργιον Μανουήλ, ὅστις ἐδιδάχθη τὴν ἴδιαν τέχνην ὑπὸ τοῦ πατρός· ἀλλὰ δὲ τινα περὶ αὐτοῦ θρυλούμενα οἷον ὅτι εἶχε θυγατέρα ἧς προσωπογραφία εἶναι ὁ ἐν τῷ Λούβρῳ γνωστὸς πίναξ, ἀποδεικνύονται ἐκ τῶν ὑστέρων ἀνυπόστατα.

Εὐτυχῶς δὲ πρό τινας ἀνέλαβε νὰ ἐξερευνήσῃ τὰ κατὰ τὸν Ἑλληνα καλλιτέχνην ἀνὴρ εἶπερ τις καὶ ἄλλος ἀρμόδιος εἰς τοῦτο, καθ' ὃ ἐξ ἐπαγγέλματος τεχνοκριτῆς, ὁ ἐν Βόννῃ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς

νεωτέρας καλλιτεχνίας κ. Κάρολος Justi, ὅστις ἤρξατο δημοσιεύων ἐν τῇ *Zeitschrift für bildende Kunst* (Νέας σειρᾶς τ. Η' φυλ. 8, 11 καὶ τ. Θ' φυλ. 9) ἐκτενῆ μελέτην περὶ τοῦ Θεοτοκοπούλου ὡς ζωγράφου¹. Ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο παρέσχεν αὐτῷ εἰκὼν τις τοῦ Ἑλληνος καλλιτέχνου ἣν εἶδε τῷ 1874 ἐν Βενετίᾳ ἀποκειμένην ἐν τῇ πινακοθήκῃ *Manfrin* καὶ ἣτις ἀπεδίδετο εἰς τὸν *Barocci*. Ἦτο δ' ἄλλως ὁ κ. Justi ἐνδειγμένος ὅπως μελέτησεν τὸν καλλιτεχνικὸν βίον τοῦ Θεοτοκοπούλου ἄτε ἀσχοληθεὶς ἰδίᾳ εἰς τὴν μελέτην τῆς Ἰσπανικῆς τέχνης, περὶ ἧς ἐδημοσίευσεν πολυτίμους μονογραφίας², ἐνδιατρίψας δὲ κυρίως εἰς τὰ ἔργα τοῦ μεγάλου Ἰσπανοῦ ζωγράφου *Velazquez*, ὅστις ὑπῆρξε μαθητῆς ἐνὸς τῶν πολλῶν μαθητῶν τοῦ Θεοτοκοπούλου, τοῦ *Tristan*. Ἐκ τῆς λαμπρᾶς ταύτης μελέτης τοῦ Justi ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐραυνοῦμεθα μόνον τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ ἐντελῶς μέχρι τοῦδε ἄγνωστον ἐν Ἰταλίᾳ καλλιτεχνικὸν στάδιον τοῦ Θεοτοκοπούλου.

Πολύτιμον μνημεῖον διαφωτίζον τὰ κατ' αὐτὸ ὑπῆρξεν ἐπιστολὴ τις τοῦ μικυλογράφου (*miniaturiste*) *Julio Clovio* (1498-1578), ἣν ἐδημοσίευσεν ἐν ἔτει 1866 ὁ *Amadio Roncini*³ καὶ ἦν παραδόξως οὐδεὶς πρὸ τοῦ κ. Justi εἶχεν ὑποπτεύσει ἀναφερομένην εἰς τὸν Θεοτοκόπουλον. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη ὑπὸ τοῦ *Clovio* τῇ 16 Νοεμβρίου 1570 ἐκ τοῦ ἀνακτόρου *Farnese* ἐν Ῥώμῃ πρὸς τὸν προστάτην αὐτοῦ καρδινάλιον Ἀλέξανδρον *Farnese*, διαμένοντα ἐν *Βιτέρβω*, ἔχει δὲ ὡς ἐξῆς ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει :

«Ἐφθασεν εἰς Ῥώμην εἰς νεανίας Κρῆς μαθητῆς τοῦ Τιτιανοῦ, ὅστις κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην εἶναι διαπρεπῆς ἐν τῇ ζωγραφικῇ καὶ μεταξὺ ἄλλων ἐξεπόνησε προσωπογραφίαν ἑαυτοῦ ἣτις ἐκπλήττει πάντας τοὺς ἐν Ῥώμῃ ζωγράφους. Θὰ ἐπεθύμουν νὰ θέσω αὐτὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν ὑμῶν ἀνεὺ ἄλλων ἐξόδων πρὸς συντήρησίν του πλὴν κατοικίας ἐν τῷ ἀνακτόρῳ *Farnese* ἐπὶ τινα χρόνον, τουτέστιν ἕως ὅτου ἐγκατασταθῇ κάλλιον. Ὅθεν παρακαλῶ καὶ ἱκετεύω ὑμᾶς νὰ γράψητε εὐαρεστούμενος πρὸς τὸν κόμητα *Λουδοβίκον*, τὸν ἐπιστάτην τοῦ οἴκου σας. Θὰ πράξῃτε ἔργον ἄξιον ὑμῶν καὶ ἐγὼ θὰ σᾶς εἶμαι ὑπόχρεως».

¹ Domenico Theotocopuli von Kreta.

² *Diego Velazquez und sein Jahrhundert*, Bonn 1888. — *Murillo*, Leipzig 1892.

³ *Atti e memorie di storia patria per le prov. Moden. e Parmensi*, III, 270.

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀποδεικνύει ἀληθινὴν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰσπανοῦ βιογράφου τοῦ Θεοτοκοπούλου *Palomino*, ὅτι οὗτος ὑπῆρξε μαθητῆς τοῦ Τιτιανοῦ. Καίτοι τὴν γνώμην ταύτην ἠμφισβήτησαν πολλοὶ τῶν νεωτέρων τεχνοκριτῶν τεκμαιρόμενοι τοῦτο ἐκ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ πρώτων ἔργων τοῦ καλλιτέχνου, ἅτινα πλησιάζουσι μᾶλλον πρὸς τὸν ῥυθμὸν τοῦ *Tintoretto*, ἐν τούτοις καὶ τὰ νῦν διὰ τοῦ κ. Justi γνωριζόμενα ἔργα τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ καλλιτεχνικοῦ αὐτοῦ σταδίου ἔχουσι σχέσιν μᾶλλον πρὸς τὸν ῥυθμὸν τοῦ *Bassano*, τοῦ Παύλου Βερονέζη, ἴσως δὲ καὶ τοῦ *Barocci*. Ἐκ τοῦ ὅτι ὑπῆρξε μαθητῆς τοῦ Τιτιανοῦ δὲν ἔπεται ὅτι ὤφειλε καὶ ν' ἀκολουθῆ κατὰ γράμμα τῇ τεχνοτροπίᾳ τοῦ διδασκάλου. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ *Clovio*, καλοῦντος αὐτὸν νεανίαν, κρίνομεν ὅτι ἡ μαθήτευσις αὐτοῦ παρὰ τῷ Τιτιανῷ δέον νὰ χρονολογηθῆ ἀπὸ τοῦ 1560 καὶ ἐντεῦθεν. Ἡ ἐποχὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἐσχάτη περίοδος τῆς τέχνης τοῦ Τιτιανοῦ, οὐσιωδῶς διάφορος οὕσα τῶν ἄλλων τῆς ἀνδρικῆς αὐτοῦ ἡλικίας. Κατὰ ταύτην ὁ μέγας Βενετὸς καλλιτέχνης ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ συγγέει γραμμᾶς καὶ ἐπιφανείας εἰς χαοτικῶς κηλιδοειδεῖς καὶ ἀορίστους γραμμᾶς. Ἡ τεχνοτροπία αὕτη ὑπῆρξε μοιραία διὰ τὸν Θεοτοκόπουλον. Πιθανῶς οὗτος νὰ ἐβοήθη τὸν γέροντα διδάσκαλον εἰς τὰ ἔργα του, θέλων νὰ προσοικειωθῆ τὰς λεπτομερείας τῆς τέχνης αὐτοῦ, ἴσως δ' αὐτὸν ὑπαινίσσεται ἐν τινὶ ἐπιστολῇ ὁ Τιτιανὸς πρὸς Φίλιππον τὸν Β' γράφων : «Εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην εἰργάσθην ἐγὼ ὁ ταπεινὸς δούλος ὑμῶν μετὰ τοῦ υἱοῦ μου· πρὸς τούτοις μὲ βοήθησε καὶ ἕτερος ἰκανώτατος μαθητῆς μου».

Πάντως ὅμως ὁ Θεοτοκόπουλος ὠφελήθη καὶ ἐκ τῶν μεγάλων πλεονεκτημάτων, ἅτινα ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνεδειξαν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν ὁ *Veronese* καὶ ὁ *Tintoretto*.

Εἰς τὴν προστασίαν ἣν παρέσχεν ἐν Ῥώμῃ ὁ *Clovio* εἰς τὸν νεαρὸν Ἑλληνα φαίνεται ὅτι συνετέλεσαν πρωτίστως αἱ συστάσεις τοῦ Τιτιανοῦ, οὐχ ἤττον δὲ καὶ ἡ ἑλληνικὴ καταγωγὴ τοῦ Θεοτοκοπούλου. Εἰς τὰς μικυλογραφίας αὐτοῦ ὁ *Clovio* ὑπογράφει σεμνυνόμενος Μακεδῶν (*Julius Macedo fecit*), καίτοι ἀληθῶς κατήγετο ἐκ Γριζάνης τῆς Κροατίας. Ὁ δὲ Θεοτοκόπουλος σχεδὸν πάντοτε ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ὑπογράφει Κρῆς. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦν ἀμφότεροι ἐλάλουν ἀπετέλεσε στενὸν σύνδεσμον μεταξὺ τῶν δύο καλλιτεχνῶν.

Ὁ κ. Justi δὲν κατώρθωσε νὰ ἐξακριβώσῃ, ἂν ὁ Θεοτοκόπουλος μετώκησεν ἐκ Κρήτης εἰς Βενετίαν ἢ ἂν ἐγεννήθη ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτη. Ὁ Ἰωάννης Βελουδὸς ὁ ἀκάματος ἐρευνητῆς τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Βενε-

τίς ἑλληνικῆς ἀποικίας δὲν εὔρε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπισήμοις ἐγγράφοις τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ ἀρχείου τῆς ἀποικίας. Οὐχ ἤττον ὁμοίως ὁ κ. **Justi** κρίνων ἐκ τῆς εὐχερείας μεθ' ἧς ὑπέγραψεν ἑλληνιστὶ τοὺς πίνακας αὐτοῦ ὁ Θεοτοκόπουλος καὶ ἐκ τινων ἀναμνήσεων βυζαντιακῆς τεχντροπίας, αἵτινες ὑπεμφαίνονται ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ καλλιτέχνου, ἀδιστακτως ἀποφαίνεται ὅτι οὗτος τὴν νεότητά αὐτοῦ διήλθε μεταξὺ Ἑλλήνων.

Εἶναι δ' ἀληθῶς ἄξιον προσοχῆς ὅτι ἐκ τῶν κατὰ τὴν **ΙΣ'** ἑκατονταετηρίδα γνωστῶν ἐν τῇ Δύσει Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν οἱ πλείστοι ἦσαν Κρητῆς. Οὕτω πλὴν τοῦ Θεοτοκοπούλου εὐρίσκομεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀποικίᾳ τῆς Βενετίας ἕτερον Κρητὰ ζωγράφον, τὸν **Μιχαὴλ Δαμασκηνόν**, ἐν δὲ τῷ Ἑσχωριᾷ τῆς Ἰσπανίας ἐργαζόμενον τῇ ἐντολῇ Φιλίππου τοῦ **Β'** τὸν μικυλογράφον **Νικόλαον Della Torre** τῆς αὐτῆς καταγωγῆς¹. Ἐξηγεῖται δ' ἡ τοιαύτη πλησμονὴ τῶν Κρητῶν καλλιτεχνῶν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἐξ ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν καταγομένους, ἂν ἔχη τις ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν Κρήτῃ ἡ βενετικὴ διοίκησις καίπερ κατὰ τὰ ἄλλα δεσποτικὴ καὶ καχύποπτος οὕσα ὁμοίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας ὑπῆρξε λίαν εὐεργετικὴ καὶ ὠφέλιμος. Ἐπὶ τῆς βενετικῆς κυριαρχίας ἡ Κρήτη εὐρίσκετο ἐν πολλῶν κρείττονι μοίρᾳ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν μετέχουσα τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς κυριάρχου πόλεως, ἐν ἧ ἔθαλλον αἱ τέχναι ἀείποτε μάλιστα δ' ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς **ΙΕ'** ἑκατονταετηρίδος. Οἱ δ' ἐν τῇ νήσῳ διαμένοντες Βενετοὶ ἄρχοντες ἐδέχοντο ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῶν εὐφυεῖς νέους, οὓς ἐνίοτε καὶ μετῆγον βραδύτερον εἰς Βενετίαν. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον ὅτι εἰς τοιαύτην τινὰ προστασίαν ὤφειλεν ὁ Θεοτοκόπουλος τὴν πρώτην αὐτοῦ πρὸς τὴν καλλιτεχνίαν ὄθησιν.

Καίτοι δὲν εἶναι γνωστὸν ὅποιον ἀποτέλεσμα ἐπήνεγκεν ἡ πρὸς τὸν καρδινάλιον **Farnese** σύστασις τοῦ Θεοτοκοπούλου ὑπὸ τοῦ **Clovio**, ἐν τούτοις ἔχομεν τι σπουδαιότερον τούτου, ἧτοι σειρὰν ἔργων ἅτινα φέρουσι τὴν ὑπογραφήν αὐτοῦ καὶ ἅτινα ἐγράφησαν ἐν Ῥώμῃ. Τούτων τρία ἔμειναν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν **Farnese**, ὧν δύο ἀπόκεινται νῦν εἰς τὰς πινακοθήκας **Νεαπόλεως** καὶ **Πάρμης**. Ἄλλα διασκορπισθέντα πολλαχού, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι ἐπίσης προϊόντα τῆς περιόδου ταύτης τοῦ Ἑλληνικοῦ ζωγράφου. Εὐρίσκομεν λοιπὸν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ **1570** ὑπὸ τὴν τόσῃ φιλό-

¹ Ἄγνωστον ἂν τὸ **Della Torre** εἶναι μετάφρασις ἢ παραφθορὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος τοῦ καλλιτέχνου.

ξενον εἰς τοὺς καλλιτέχνας στέγην τῶν **Farnese**. Ὡς ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ **Clovio** δηλοῦται, ἐν τῶν πρώτων ἔργων τοῦ Θεοτοκοπούλου ἐν Ῥώμῃ ὑπῆρξεν ἡ ἰδίᾳ προσωπογραφία, δι' ἧς παρουσιάσθη εἰς τὴν συντεχνίαν τῶν ζωγράφων. Ἐξέφρασε δ' εἶτα ὁ Θεοτοκόπουλος τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ πρὸς τὸν εὐγενῆ προστάτην καὶ φίλον διαιωρίζων τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ **Clovio** δι' εἰκόνας κοσμουμένης ὑπὸ πάντων τῶν θελγῆτρων τῆς βενετικῆς τέχνης. Τὸ ἔργον τοῦτο, εὐρισκόμενον ἄλλοτε ἐν **Πάρμῃ**, νῦν δ' ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς **Νεαπόλεως**, ἐνομιζέτο ἔργον αὐτοῦ τοῦ **Clovio**· φέρει ὁμοίως τὴν ὑπογραφήν τοῦ Θεοτοκοπούλου καὶ δὴ ἑλληνιστὶ, ἄπορον δ' εἶναι πῶς τοῦτο διέφυγε τὴν προσοχὴν πάντων τῶν πρὸ τοῦ **Justi** ἰδόντων τὸν πίνακα. Δεύτερον γνωστὸν ἔργον τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἡ *Ἰασις τοῦ τυφλοῦ*, ἧτις ὑπάρχει εἰς δύο διάφορα ἀντίγραφα. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον τούτων μετριωτέρας τέχνης ἀπόκειται ἐν τῇ πινακοθήκῃ τῆς **Πάρμης**, ἀπεδίδετο δὲ τέως τῷ **Βερονέζῃ**. Τὸ ἀντίγραφον τοῦτο φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ Θεοτοκοπούλου. Τὸ ἕτερον ἀπόκειται ἐν τῇ πινακοθήκῃ τῆς **Δρέσδης**, καίπερ δ' ἀνυπόγραφον ὃν ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ κ. **Justi** ὡς ἀνήκον τῷ Θεοτοκοπούλῳ ἐκ τῆς τεχντροπίας, πρὶν ἰδῆ οὗτος τὸν ἐν **Πάρμῃ** πίνακα. Προσεκτῆθη δὲ τὸ ἀντίγραφον τῆς **Δρέσδης** ἐκ τῆς ἐν Βενετίᾳ πινακοθήκης **Rossi** τῷ **1741** καὶ ἀπεδίδετο τῷ **Bassano**¹. Εἶναι δὲ πολλῶν κατὰ τὴν τέχνην κρείττον τοῦ ἐν **Πάρμῃ**.

Τρίτον τέλος ἔργον τῆς περιόδου ταύτης εἶναι πίναξ εἰκονίζων τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἀπέλασιν ἐκ τοῦ ναοῦ τῶν πωλούντων καὶ ἀγοραζόντων. Τούτου ὑπάρχουσιν ἐπίσης δύο ἀντίγραφα, ἀμφοτέρω ἀποκείμενα ἐν Ἀγγλίᾳ. Τὸ πρῶτον, ἀποκείμενον νῦν ἐν τῇ πινακοθήκῃ τοῦ **Earl of Yarborough** ἐν **Λονδίῳ**, μετεκομίσθη εἰς Ἀγγλίαν κατὰ τὴν **ΙΖ'** ἑκατονταετηρίδα, εὐρίσκετο δὲ ἄλλοτε εἰς τὴν πινακοθήκην **Buckingham**, ἐν ἧ ἔφερε τὸ λησμονηθὲν ὕστερον ὄνομα τοῦ **Greco**. Ὑπό τινων ἐξελέφθη ὡς εἰκὼν τοῦ **Παύλου Βερονέζῃ**, ἀληθῶς δ' ἐκ πρώτης ὄψεως ὁ πίναξ παρουσιάζει πολλὰ γνωρίσματα τοῦ ῥυθμοῦ τοῦ μεγάλου τούτου ζωγράφου· τὰ ἐν τῷ βάθει οἰκοδομήματα καὶ ἡ λαμπρὰ πλατεῖα ἀπεικονίζονται ἀκριβῶς κατὰ τὸ σύστημα τοῦ **Βερονέζῃ**, ἀλλ' ὁμοίως ἡ εἰκὼν ὑπολείπεται πολὺ κατὰ τὸν χρωματισμόν, ὅστις οὐδὲ πόρρωθεν ὑπομνησκει τὰς λαμπρὰς ἀποχρώσεις καὶ τοὺς λεπτοτάτους συνδυ-

¹ Εἰς Βενετίαν μετεφέρθη ἐκ **Πάρμης** ὅπου ἀρχῆθεν εὐρίσκετο.

ασμούς τῶν φωτοσκιάσεων τῶν πινάκων τοῦ Βερονέζη. Φέρει δὲ ὁ πίναξ τὴν ἐξῆς ὑπογραφήν τοῦ Θεοτοκοπούλου¹.

ΔΟΜΗΝΙΚΟ ΘΕΟΤΟΚΟΠΟΥΛΟΣ ΚΡΗΣ ΕΠΟΙΗ

Ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ Θεοτοκοπούλου εἶναι ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν πολὺτιμος, διότι ἐν αὐτῇ ἀπεικόνισεν ὁ ζωγράφος καὶ ἑαυτὸν. Ἐν τῇ πρὸς δεξιὰν δηλαδὴ τῷ ὄρῳ κατὰ ἄνω γωνίᾳ ἀπεικονίζονται αἱ προτομαὶ τεσσάρων προσώπων. Τούτων τὰ δύο ἀναγνωρίζονται εὐχερῶς ὁποῖους

τινάς παριστώσιν. Ἡ πρώτη πρὸς ἀριστερὰν μορφήν εἰκονίζει τὸν Τιτιανόν, ἡ δὲ δευτέρα τὸν Μιχαὴλ Ἄγγελον. Ἡ τρίτη μορφή, ἥδη γνωστὴ οὕσα ἐκ τῆς εἰκόνης τοῦ Clovio, ἦν δημοσιεύει ὁ κ. Justi, ἀναγνωρίζεται ὡς ἀνήκουσα εἰς τούτον. Μετὰ τοὺς τρεῖς τούτους πρῶτους τελευταία ὑπάρχει μορφή νεανίου. Ἐχει οὗτος βραχὺ εὐθὺ μέτωπον, κόμην καστα-

¹ Φαίνεται ὅτι τὸ ἐσφαλμένον ὄνομα Θεοσκόπολις, ὅπερ οἱ Εὐρωπαῖοι ἔδιδον τῷ ζωγράφῳ, πηγὴν ἔχει τὸ μονογράφημα τῶν γραμμάτων ΤΟ ἐν τῇ ὑπογραφῇ, ὅπερ ἐξελάμβανον ὡς Σ.

νήν, διηρημένην ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἀπλουμένην εἰς πλουσίας κυμάνσεις· ῥίνα δὲ μακρὰν, κυρτὴν καὶ καταπίπτουσαν. Ὁ τοῦ πώγωνος ἀπτόμενος δάκτυλος ἐκφράζει τὸ ipse fecit (αὐτὸς ἐποίησεν). Οὗτος εἶναι ὁ ἀληθὴς Δομήνικος Θεοτοκόπουλος. Βασιζόμενος ὁ κ. Justi ἐπὶ τῆς ἀναμφισβητήτου ταύτης μαρτυρίας αὐτοῦ τοῦ ζωγράφου, ἐπάγεται· ὅτι ἡ εἰς πάσας τὰς διατριβὰς περὶ τοῦ Greco (ὡς καὶ εἰς τὴν τοῦ κ. Βικέλα) ἀντιγραφομένη προσωπογραφία αὐτοῦ, ἡ ἀποκειμένη ἐν τῷ ἀνακτόρῳ Santelmo τῆς Σεβίλλης, δὲν δύναται νὰ παριστᾷ τὸν Θεοτοκόπουλον. Ὁ κ. Justi παρατηρεῖ μετὰ πολλῆς ὀξυδερκείας ὅτι ἡ κατάταξις τῶν προσωπογραφῶν τούτων εἶναι τοιαύτη ὥστε πιθανῶς παρενετέθησαν ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος καὶ ὁ Clovio ὕστερον, διότι ὁ Τιτιανὸς καὶ ὁ Θεοτοκόπουλος ἴστανται ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ ἀνωταίῳ περίπῳ ὡς παρὰ τῷ Ῥαφαὴλ ὁ Navagero καὶ ὁ Rezzano. Ὁ Τιτιανὸς ἦτο ὁ μόνος κατ' οὐσίαν διδάσκαλος τοῦ Θεοτοκοπούλου, οὗτος δὲ ἀπεικόνισε τὸ κατ' ἀρχὰς ἑαυτὸν ἐνώπιον τοῦ διδασκάλου του, προσέθηκε δ' ἐν Ῥώμῃ τὸν Clovio ἐξ εὐγνωμοσύνης, τὸν δὲ Μιχαὴλ Ἄγγελον, οὐ βεβαίως ἐν Ῥώμῃ ἐγνώρισε τὰ ἀπαράμιλλα καλλιτεχνήματα, ἐκ θαυμασμοῦ. Κατὰ ταῦτα δὲ ἡ ὅλη εἰκὼν ἴσως ἐγράφη ὅτε διέμενον ἀκόμῃ ὁ Ἕλληνας ζωγράφος ἐν Βενετίᾳ. Τὸ δεύτερον ἀντίγραφον τοῦ πίνακος τούτου εὑρεθῆται ἐν τῇ πινακοθήκῃ Cook τῆς Ριχμόνδης· εἶναι μικρότερον τὸ μέγεθος καὶ κατ' ἄλλην τεχνολογίαν καὶ τὸ ἐπιμελέστατον πάντων τῶν ἔργων τοῦ ζωγράφου εἰργασμένον, οὐχὶ ὁμοῦ καὶ τὸ ἀριστον. Ἐν αὐτῷ εὑρεθῆται ἡ ἐνταῦθα πανομοιότυπος δημοσιευομένη ὑπογραφή τοῦ καλλιτέχνου·

ΔΟΜΗΝΙΚΟ ΘΕΟΤΟΚΟΠΟΥΛΟΣ ΚΡΗΣ

Τοῦ πίνακος τούτου κατὰ τὸ ἀντίγραφον τοῦ Λονδίνου παρέχει ὁ κ. Justi λαμπρὰν ἠλιολογικὴν εἰκόνα, ἣν ἀναδημοσιεύομεν καὶ ἡμεῖς· ἐξ αὐτῆς δὲ ἐν μεγεθύνσει ἀπεσπάσαμεν τὰς ἀνωτέρω περιγραφείσας προσωπογραφίας τοῦ Θεοτοκοπούλου καὶ τῶν ἄλλων τριῶν καλλιτεχνῶν.

Ὁ χρόνος τῆς ἐκ Ῥώμης ἀποδημίας τοῦ Θεοτοκοπούλου δὲν ἐγνώσθη ἀκριβῶς. Κατὰ τὸ 1577 εὐρίσκειται αὐτὸν ἐργαζόμενον ἐν Τολεδῷ, τὸ δ' ἔτος τοῦτο ἐνομήσθη ὑπὸ τινῶν ὡς ὁ πιθανώτερος χρόνος τῆς μεταβάσεως αὐτοῦ εἰς Ἰσπανίαν. Ἄλλ' ὁ κ. Justi ἐκ πολλῶν τεκμηρίων ἐξάγει ὅτι ὁ καλλιτέχνης ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1575 εὐρίσκειτο ἐν

Τολέδω. Τί παρεκίνησεν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλίπη τὴν μεγάλην πόλιν τῶν καλλιτεχνῶν ὅπως ζητήσῃ τύχην εἰς χώραν ἀπομεμακρυσμένην, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος. Ἐν τῷ ἀρχεῖφ τῆς μητροπόλεως τοῦ Τολέδου σημειοῦται ξηρῶς περὶ αὐτοῦ ὅτι «ἤλθεν ἐνταῦθα ἵνα ζωγραφῆσῃ τὸν βωμὸν τοῦ ἁγίου Δομίγκου». Ἐκ τῶν εἰκασιῶν αἰτινες ἐγένοντο περὶ τοῦ ἀναγκάσαντος τὸν Θεοτοκόπουλον αἰτίου ὅπως μεταναστεύσῃ εἰς Ἰσπανίαν, πειστικωτέρα φαίνεται ἡ τοῦ κ. Justi. Οὗτος νομίζει ὅτι ὁ Ἕλληνας καλλιτέχνης πιθανώτατα ἐνόμισε τὸ Τολέδον ὡς βαθμίδα ὅπως ἀνέλθῃ εἰς τὴν αὐλὴν Φιλίππου τοῦ Β'. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας ἐπέζητει δοκίμους Ἰταλοὺς ζωγράφους διὰ τὸ κτιζόμενον Ἐσχωριάλ, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἐπεδίωξε τὴν πρόσληψιν τοῦ Βερονέζη. Ἦδη ὅτε ὁ Θεοτοκόπουλος εὕρισκετο εἰσέτι ἐν Βενετίᾳ παρὰ τῷ Τιτιανῷ, οὗτος ὑπὸ τὰς ὄψεις, ἴσως δὲ καὶ τῇ συνεργασίᾳ αὐτοῦ, ἔγραψε ποικίλους πίνακας διὰ τὸ Ἐσχωριάλ. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ τόσφιλότεχνος βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας ἐθαύμασεν ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὸν διδάσκαλον τοῦ Θεοτοκόπουλου, τίς ἄλλος ἠδύνατο, ἐκλιπόντος ἐκείνου, νὰ παράσῃ αὐτῷ ἔργα ὑπομιμνήσκοντα ἔστω καὶ πόρρωθεν τὸν ρυθμὸν τοῦ Τιτιανῶ ἢ ὁ ἐν Τολέδῳ ἤδη ἐργαζόμενος μαθητὴς αὐτοῦ. Ἀληθῶς δὲ ἔτη τινὰ μετὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ Θεοτοκόπουλου εὕρισκομεν αὐτὸν ἐργαζόμενον διὰ τὸ Ἐσχωριάλ. Προσθέτει δὲ ὁ κ. Justi ὅτι ἴσως ἄμεσος αἰτία τῆς ἀποδημίας τοῦ Θεοτοκόπουλου ὑπῆρξε διαφορὰ τις μεταξὺ τοῦ κλήρου τοῦ Τολέδου καὶ τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως τῆς Ἰσπανίας, μεθ' ἧς συνέπραττε καὶ ὁ βασιλεὺς. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Τολέδου Bartolomé Carranza κατηγορηθεὶς τῷ 1559 ἀδίκως, ὡς φαίνεται, ὡς αἰρετικός, εὔρε προστάτην τὸν Πάπαν Πίον τὸν Ε', ὁ δὲ λοιπὸς κλῆρος τοῦ Τολέδου πιστὸς μείνας εἰς τὸν ποιμένα του περιῆλθεν εἰς στενοτάτας σχέσεις μετὰ τῆς Ῥώμης, αἰτινες διήρκεσαν κυρίως ἀπὸ τοῦ 1566 μέχρι τοῦ 1576. Ὅτε δὲ ὁ πρεσβύτερος τῆς μητροπόλεως τοῦ Τολέδου Diego de Castilla ἀνέλαβε τὴν φροντίδα τῆς ἀνακαινίσεως καὶ διακοσμήσεως τοῦ ναοῦ, προετίμησε διὰ τοὺς λόγους τούτους νὰ ζητήσῃ καλλιτέχνας ἐκ Ῥώμης, ἔνθα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἠρωτήθη καὶ ὁ τοῖς Ἰσπανοῖς γνωστὸς Clovio, οὗτος δὲ συνέστησε τὸν ἀγαπητὸν αὐτῷ Θεοτοκόπουλον.

Ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ ἦν δημοσιεύομεν ἐπίσης παραλαβόντες ἐκ τῆς μονογραφίας τοῦ κ. Justi εἶναι τὸ δεύτερον γνωστὸν ἐν Ἰσπανίᾳ ἔργον τοῦ Θεοτοκόπουλου, γενόμενον ἄμέσως μετὰ τὴν

ὑπ' αὐτοῦ ἀποπεράτωσιν τοῦ βωμοῦ τοῦ ἁγίου Δομίγκου περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος. Ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ Ἰησοῦ εὑρηται ἐν τῇ μητροπόλει τοῦ Τολέδου καὶ εἶναι ἀναντιρρήτως ἐν τῶν ἐξοχωτέρων ἔργων τοῦ Ἕλληνος καλλιτέχνου. Κατὰ τὰς περιωθεισᾶς μαρτυρίας ὁ Θεοτοκόπουλος ἤρξατο αὐτοῦ ἐν ἔτει 1577, πιθανῶς περὶ τὸ τέλος αὐτοῦ, ἐπεράτωσε δὲ τὸν πίνακα τῇ 15 Ἰουνίου 1579.

Ἀναγκαῖον ἐν τέλει κρίνομεν νὰ προσθέσωμεν τινα περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἕλληνος καλλιτέχνου, ὅπερ ὡς εἶδομεν παρεμορφώθη τοσοῦτον ὑπὸ τινων βιογράφων αὐτοῦ. Τὸ ὄνομα τοῦτο φέρει ἀδιαφιλονίκητα γνωρίσματα βυζαντιακῆς προελεύσεως, εἶναι δὲ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, τὸ πρῶτον ἐμφανιζόμενον ὑπὸ τοιοῦτον τύπον. Πόθεν παρήχθη, νομίζομεν ὅτι διδασκόμεθα ἐκ τινος μολυβδοβούλλου ἀποκειμένου ἐν τῷ Ἐθν. Νομισματικῷ μουσεῖφ Ἀθηνῶν, οὗτινος εἰκόνα παραθέτωμεν ἐνταῦθα.

Τὸ μολυβδοβούλλον τοῦτο εἶναι 35 περίπου χιλμ. διαμέτρου· αἱ ἐπὶ τῶν δύο ὄψεων αὐτοῦ ἐπιγραφαὶ ἀναγινώσκονται οὕτω· τὸ μὲν ἐμπροσθεν μονογράφημα μετὰ τῶν ἐκατέρωθεν γραμμάτων· **Χριστέ** ὀπίσθεν δὲ ἡ εἰς ἓνα τρίμετρον ἱαμβικὸν ἐπιγραφή οὕτω·

Σφραγίς Μανουήλ ἐκ γένους Θεωτόκου

Τὸ μολυβδοβούλλον, ὡς ἐκ τῆς τεχνοτροπίας αὐτοῦ δείκνυται, ἀνήκει εἰς τὴν ΙΓ' ἢ ΙΔ' ἑκατονταετηρίδα. Αἱ ἔμμετροι ἐπιγραφαὶ ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς μολυβδοβούλλοις ἀναφαινόμεναι τὸ πρῶτον κατὰ τὴν ΙΑ' παρατείνονται μέχρι τέλους τῆς ΙΔ'. Ἐκ τῆς συγκρίσεως δὲ τοῦ προκειμένου πρὸς ἕτερα ὧν τοὺς κτήτορας γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἱστορίας πειθόμεθα ὅτι τοῦτο ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν ΙΔ'. Εἶναι δὲ τὸ προκειμένον μολυβδοβούλλον τὸ παλαιότατον, καθ' ὅσον ἡμεῖς γνωρίζομεν, μνημεῖον τὸ ἀναφέρον τὸ ἐπώνυμον Θεωτόκος, ὃν καὶ κατὰ τοῦτο σπουδαῖον ὅτι ἐν

αὐτῶ διαβλέπομεν τὸν γνήσιον βυζαντιακὸν τύπον τοῦ ὀνόματος οἰκογενείας ἧτις ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ὑπῆρξε μία τῶν κορυφαίων τῆς Κερκύρας, ἀναδειξάσα κατὰ τὴν μακρὰν βενετικὴν κυριαρχίαν πολλοὺς ἐπισήμους ἄνδρας. Ὅτι δ' ἐκ Βυζαντίου εἶλκε τὸ γένος ὁ ἐν Κερκύρᾳ οἶκος τῶν Θεοτοκῶν γνωρίζομεν ἀσφαλῶς. Κατὰ περισωθείσας ἀξιογράτους μαρτυρίας ὁ γενεάρχης τοῦ οἴκου τούτου ἐγκατέστη ἐν Κερκύρᾳ ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν¹.

Τὸ ἐπώνυμον τοῦτο φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς τὰ ἀναφανέντα πολυπληθῆ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁπότε βλέπομεν καὶ ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Νικαίας καὶ ἐν τῷ δεσποτάτῳ τῆς Ἡπείρου τοὺς πλείστους ἄνδρας τοὺς κατέχοντας τὰ ἐπίσημα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα φέροντας νέα καὶ τέως ἀγνωστα ὀνόματα, ἐξφανιζόμενα δὲ βαθμηδὸν τὰ παλαιὰ ἐκεῖνα τῆς ἐνδόξου στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας ἅτινα τοσοῦτον συχνὰ ἀπαντῶμεν κατὰ τὰς Ι' καὶ ΙΑ' ἑκατονταετηρίδας. Τὸ ἐπώνυμον Θεοτόκος ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται παράδοξον. Τὸ ὄνομα ὅπερ ἀπεδόθη εἰς τὴν μητέρα τοῦ Χριστοῦ νὰ καταλήξῃ εἰς οἰκογενειακὸν ἐπώνυμον; Καὶ ὁμοίως δὲν ἔχει τι τὸ ἀσύνηθες τὸ ὄνομα τοῦτο, εἶναι δὲ σύμφωνον πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν Βυζαντινῶν. Ἀνάλογον τοῦτου εἶναι τὸ ἐπικρατέστατον μέχρι τοῦδε ὄνομα Παναγιώτης.

Τοῦ οἴκου τῶν Θεοτοκῶν φαίνεται ὅτι ἐγένοντο δύο ἢ πλείονες κλάδοι, ἐξ ὧν εἰς ἀπεκατέστη ἐν Κρήτῃ πιθανώτατα μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Βενετῶν κατάληψιν τῆς νήσου, ἐν ἣ ἤκμαζεν ὁ Βυζαντινισμὸς καὶ πρότερον, μάλιστα δὲ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ἀνάκτησιν αὐτῆς. Ἐν τῇ νήσῳ ἐγκατέστησαν κατὰ τὰς Ι', ΙΑ' καὶ ΙΒ' ἑκατονταετηρίδας οὐκ ὀλίγοι τῶν περιφανῶν στατιωτικῶν τῆς αὐτοκρατορίας οἴκων, ὧν τοὺς ἀπογόνους εὐρίσκομεν ἀντιτασσομένους κατὰ τῆς βενετικῆς κυριαρχίας ἀπὸ τοῦ 1212 καὶ ἐντεῦθεν. Τοιοῦτοι ἀναφαίνονται κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ Ἁγιοστεφανίται, οἱ Σκορδίλαι, οἱ Δρακοντόπουλοι, οἱ Χορτάτοι, οἱ Καλλέργαι, οἱ Προικοσύραι, οἱ Βλαστοί, οἱ Ψαρομήλιγγοι, οἱ Καψοκαλύβαι καὶ ἄλλοι. Οὐ μόνον δ' αἱ παραδόσεις τῆς αὐτοκρατορίας διετηρήθησαν ἐν τῇ νήσῳ ἐπὶ μακρόν, ἀλλὰ καὶ ὁ κοινωνικὸς καὶ θρησκευτικὸς βίος παρέμεινεν ἀδιάφθορος μέχρι τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως. Οἱ Βενετοί, οἵτινες ἀείποτε ἐφῆρμοσαν ἐν ταῖς κτήσεις αὐτῶν τὴν

σωτήριον ἀρχὴν τῆς ἀνοχῆς, ἐσεβάσθησαν τὸν κοινωνικὸν καὶ θρησκευτικὸν ὄργανισμὸν τῶν μεγαθύμων Κρητῶν. Ἐντεῦθεν δὲ βλέπομεν ἀκμάζοντα τὸν Βυζαντινισμὸν ἐν Κρήτῃ ἐν χρόνοις καθ' οὓς οὗτος ἤρξατο ἀπομαραινόμενος ἐν ταῖς ἄλλαις Ἑλληνικαῖς χώραις ὑπὸ τῆς δηλητηριώδους πνοῆς τοῦ ἀσιατικοῦ δεσποτισμοῦ. Ἐν Κρήτῃ ἰδίᾳ εὐρίσκομεν μέχρι τέλους τῆς βενετικῆς κατοχῆς διατηρουμένην τὴν βυζαντιακὴν μουσικὴν καὶ ζωγραφικὴν, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἀπ' αὐτῆς μετεδόθη ὑπὸ τῶν μεταναστευσάντων ἐν Ζακύνθῳ Κρητῶν ἴδιον σύστημα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, κρητικῆς κοινῶς καλουμένης, ὅπερ διατηρεῖ μέχρι τοῦδε ἔγνη ἀπαραγνώριστα τῆς ἀληθοῦς βυζαντιακῆς μελωδίας. Ἐν δὲ τῇ ζωγραφικῇ εἶναι ἤδη γνωστὸν, πόσον ἀνεδείχθησαν οἱ Κρήτες, οἵτινες ἔτι κατὰ τὰς ΙΖ' καὶ ΙΗ' ἑκατονταετηρίδας ἐνομίζοντο οἱ ἀριστοὶ τῶν ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις ἀγιογράφων. Τούτων γνωστότερος ἐγένετο ὁ ἐκ Ῥεθύμνου Ἐμμ. Τσάνες Μπουνιαλῆς, οὗτινος ἔργα σφίζονται ἐν τῷ ἐν Ζακύνθῳ ναῶ τῆς Φανερωμένης. Ἐτερος δὲ ἦττον γνωστός, διασημότερος ὁμοίως τοῦ Μπουνιαλῆ, ὑπῆρξεν ὁ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐργασθεὶς Τσαγκαρόλος, οὗ σφίζεται εἰκὼν τῆς Θεοτόκου ἔχουσα περίξ εἰκοσιτέσσαρας μικρογραφίας εἰκονίζουσας τοὺς οἴκους, ἐν τῇ μονῇ τῶν Σισιωτῶν, ἧτις κατὰ τὴν γνώμην ἀνδρὸς ἀσχοληθέντος εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις γραφικῆς εἶναι τὸ ἀριστούργημα τῆς κρητικῆς σχολῆς¹. Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ θαυμασίως συνδυάζεται ὁ βυζαντιακὸς ρυθμὸς μετὰ τοῦ τῆς ἰταλικῆς τέχνης.

Ταῦτα δὲ πάντα πείθουσιν ἡμᾶς, ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Justi γενομένην παρατήρησιν ὅτι ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Θεοτοκοπούλου ἀνευρίσκει ἀναμνήσεις βυζαντιακῆς τεχντροπίας καὶ τὸν ἐν τῇ ὑπογραφῇ αὐτοῦ σαφῆ χαρακτῆρα βυζαντιακῆς γραφῆς, ὅτι ὁ Ἕλληνας καλλιτέχνης πολὺ πιθανώτερον ἐγεννήθη ἐν Κρήτῃ καὶ ἐκεῖ ἔλαβε τὰ πρῶτα διδάγματα τῆς τέχνης ἢ ὅτι ἐγεννήθη ἐν Βενετίᾳ ἢ ἄλλαχού.

Κ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

¹ Δ. Βροκίνη Βιογραφικὰ σχεδάρια, σελ. 273.

¹ Γ. Μαυρογιάννη Ἡ γραφικὴ ἐν Ἑπισησῳ. Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον 1866 σελ. 107.

ΤΑ ΤΩΝ ΒΑΥΑΡΩΝ ΦΙΛΕΛΛΗΝΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ¹

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1826—1829

ΕΚ ΤΩΝ ΑΠΟΜΗΜΟΝΕΥΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΒΑΥΑΡΟΥ ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

ΚΑΡΟΛΟΥ ΒΑΡΩΝΟΥ ΑΪΔΕΚ

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς χώρας, τοιοῦτον τὸ φρόνημα, εἰ μὴ τοῦ ἔθνους, τῶν ἀρχηγῶν ὁμῶς, ὅτε ἡμεῖς ἀφικόμεθα ἐπὶ τῇ προθέσει νὰ ὑπηρετήσωμεν τὴν σχεδὸν ἀπέλπιδα θέσιν τοῦ νεαροῦ ἐλευθέρου κράτους. Εἶχον φέρεи μετ' ἐμοῦ ἐκ Κερκύρας καὶ Ζακύνθου πληθὺν ἐπιστολῶν συστατικῶν πρὸς πολλὰς ἐπισημότητας ἐν Ἑλλάδι, ἃς ἐσκόπουν νὰ ἐπιδώσω αὐτοπροσώπως πρὸς τοὺς ἐν Ναυπλίῳ διαμένοντας, ἵνα συνδέσω γνωριμίαν μετ' αὐτῶν καὶ ἵνα συνδιαλεγόμενος μετὰ τῶν κυρίων τούτων, ὧν αἱ σχέσεις μετὰ τῶν κομμάτων μοὶ ἐδηλώθησαν ἐκ τῶν προτέρων, ἐξακριβώσω τὰ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, διότι δὲν εἶχον ἀσφαλές τι μέσον πρὸς ἐκτίμησιν τῶν διαφορῶν ἐκδηλώσεών των.

Ἐπεσκέφθην ὅθεν τὸν Κεφαλλῆνα κόμητα Μεταξᾶν, τὸν γηραιὸν Φωτομάραν, πολλοὺς ὀπλαρχηγούς καὶ τὸν δόκτωρα Bailly, Γάλλον φιλέλληνα· οὗτος μοὶ ἐσκιαγράφησε τοσοῦτον εἰδεχθῆ εἰκόνα τῶν παντοίων κομμάτων, τῶν μηχανορραφιῶν καὶ τῶν φαυλοτήτων, ὡς καὶ τῶν δόλων καὶ τῆς φιλοχρηματίας τῶν κομματάρχων ἐν Ἑλλάδι, ὥστε ἔφριξα. Ἡ πρώτη ἐντύπωσις ἦν ἐνεποίησάν μοι οἱ λόγοι οὗτοι ἦτο ἀμφιβολία μήπως ὁ ἰατρὸς ἔβαψε τὸν χρωστῆρά του ἐν μέλανι χρώματι ἢ ἐθεώρει διὰ κακῶν διοπτῆρων τοὺς ἀνθρώπους τῆς χώρας ταύτης, οὓς εἶχον συνηθίσει μέχρι τοῦδε νὰ θαυμάζω πόρρωθεν, ἦν σκέψιν μου δὲν ἀπέκρυψα αὐτῷ. Μοὶ ἀπήντησε δ' ὅτι καὶ αὐτὸς ἐσκέπτετο πρότερον ὡς ἐγώ, ἀλλ' ἡ πείρα μετέτρεψε τὴν προτέραν ἀγαθὴν γνώμην του εἰς τὴν σημερινὴν καὶ ἤυχετο νὰ μὴ ἀπογοητευθῶ καὶ ἐγώ ὡς αὐτός, ὅτι δὲ διὰ τοῦτο ἦτο ἐπάναγκες εὐθύς ἀπὸ τοῦδε νὰ μετριάσω ἐπαισθητῶς τὰς περὶ

¹ Συνέχεια· ἴδε σελ. 50 καὶ 122.

χρηστότητος, πατριωτισμοῦ καὶ ἀνδρείας ιδέας ἃς ἐκόμισα μετ' ἐμοῦ, καὶ ὅτι αὐτὸς ἤθελε διὰ τούτων τῶν λόγων νὰ με καταστήσῃ προσεκτικόν. Ὁμολογῶ ὅτι τοιαύτη γλῶσσα ἐν τῷ στόματι γνωστοῦ καὶ δραστηρίου φιλέλληνος μὲ ἔθλιψε καὶ μόλις ἠδυνήθην νὰ ἀντιστῶ κατὰ αἰσθήματος ὑπονοίας κατὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἰατροῦ, τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐπέκρινε καὶ τὸν Φαβιέρον ψέγων δριμέως τὰς πράξεις καὶ προσπάθειάς αὐτοῦ, καίτοι ἦτο συμπατριώτης του. Εὐρον τὸν Μεταξᾶν κείμενον ἀσθενῆ ἐπὶ εἶδους ἀνακλίντρον ἐν τῇ συναναστροφῇ πολλῶν προκρίτων ἐν οἷς καὶ τινος Γιαννούλη Νάκου ἐκ Λεβαδείας, Ἑπτανησίων τινῶν καὶ τοῦ μόλις ἐκ Γαλλίας ἐλθόντος ἐξαδέλφου ἢ γυναικαδέλφου του Βούρβαχην, ὃν εἶχον γνωρίσει πρότερον ἐν Πορτογαλίᾳ ὑπηρετοῦντα ἐν τῷ ξένῳ λεγεῶνι. Οἱ κύριοι οὗτοι παρεσκευάζον ἤδη ἐκστρατείαν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Βούρβαχην, μέλλουσιν εἰ μὴ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ τοῦλάχιστον νὰ προξενήσῃ ἀντιπερισπασμὸν πρὸς ὄφελος τῶν πολιορκουμένων, ὅτε ἐμελλον νὰ καταληφθῶσιν ὄχυραί θέσεις κατὰ τὰ νῶτα τῶν Τούρκων καὶ νὰ ἀποκοπῇ ἡ συγκοινωνία αὐτῶν μετὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδος.

Οἱ Ἴόνιοι οἵτινες ἐκ τῶν νήσων αὐτῶν εἶχον μεταβῆ εἰς Ἑλλάδα πρὸς καταπολέμησιν τῶν Τούρκων καὶ διὰ τοῦτο κατεδιώκοντο ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ἀγγλων, ἐμελλον νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν ἀποστολὴν ταύτην· ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἦλθον εἰς κομματικούς διαπληκτισμούς, μόνον δὲ μέρος αὐτῶν ἐξεστράτευσεν. Ὁ Μεταξᾶς εἶχεν ἀγγελίαν ἐκ Κερκύρας ὅτι τὸ ἐκεῖ φιλελληνικὸν κομιτάτον μοὶ ἔστειλε χιλιάδας τινὰς Ἰσπανικῶν ταλήρων εἰς διάθεσίν μου καὶ μοὶ ἔδιδε τὴν ἐξουσίαν ὅπως χρησιμοποίησω τὰ χρήματα ταῦτα εἰς ἐπωφελῆ ἐπιχειρήσιν, ὅπου ἰδίως οἱ Ἴόνιοι θὰ ἐλάμβανον μέρος, καὶ ἐπέμενον ἵνα τοῦτο τὸ ποσὸν δαπανήσω πρὸς σχηματισμὸν σώματος ὑπὸ τὸν Βούρβαχην. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ ἐπιτελείου μοὶ ἦτο γνωστὸς ὡς δραστήριος ἐν τῇ Ναπολεοντείῳ σχολῇ μορφωθεὶς στρατιώτης, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης μοὶ ἐφαίνετο καλὸς καὶ ἀνταποκρινόμενος πρὸς τοὺς ὅρους τοῦ Κερκυραϊκοῦ κομιτάτου, δὲν ἐδίστασα νὰ ὑποσχεθῶ τὴν παράδοσιν τῶν χρημάτων τούτων. Ὅτε δὲ βραδύτερον συνήντησα τὸν Bailly, ὅστις ἤδη εἶχε γνῶσιν τῶν συμβάντων, οὗτος μὲ ἠνώχλησεν ὑπερβολικῶς μεμφόμενός με ὅτι παρὰ τὰς ἐκ τῶν προτέρων παραινέσεις του ἀφῆκα νὰ ἀπατηθῶ, καὶ μοὶ ἐζωγράφησεν ἀπαισίαν εἰκόνα τοῦ Μεταξᾶ καὶ τῶν μηχανορραφιῶν του καὶ μὲ ἐβεβαίωσεν ὅτι ἡ παράδοσις τούτου

τοῦ ποσοῦ θὰ εἶχε κακὰ ἐπακολουθήματα καὶ ὅτι ἦτο πεπεισμένος ὅτι τὰ χρήματα δὲν ἤθελον δαπανηθῆ πρὸς τὸ καλὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ πρὸς τὴν ἐκστρατεῖαν ταύτην, ὅτι δὲ ὡσαύτως τὰ παλληκάρια τὰ εὐρισκόμενα μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι καὶ ὑπομένοντα παντοειδεῖς στερήσεις ἤθελον ἐγκαταλίπει τὸν στρατηγὸν τῶν, ὅστις συνεκράτει αὐτὰ διὰ λόγων καὶ ὑποσχέσεων, ἐὰν ἐμάνθανον ὅτι ἐν Ναυπλίῳ προσεπάθουν νὰ σχηματίσωσι νέον σῶμα εἰς ὃ διενέμοντο χρήματα· μάλιστα δὲ προσέθηκεν ὅτι πιστεύει ὅτι ὁ Μεταξᾶς ἐζήτηε διὰ τοῦ νέου τούτου σώματος ὑπὸ τὸν αἰγγινῆ του Βούρβαχην, ὅστις οὐδαμῶς ἤθελεν ὑποταχθῆ ὑπὸ τὸν πρεσβύτην Καραϊσκάκη, νὰ κατορθώσῃ νὰ ναυαγήσῃ ἢ ἐπιχειρήσῃ τοῦ τελευταίου καὶ νὰ προσελκύσῃ τοὺς ἀνθρώπους του. Ὁργίσθη κατὰ τῆς ἐπιμόνου ἀμφιβολίας τοῦ ἀγαθοῦ ἱατροῦ περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ καὶ ἔλαβον παρὰ τοῦ Βούρβαχην τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι μόνον ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη θὰ ἐνεργῆ, ὕστερον δὲ ἀνήγγειλα ὅτι εἶχον πράξει τῷ κόμητι Βιάρῳ Καποδιστρίῳ τῷ διευθύνοντι μετὰ τοῦ κυρίου Γεροστάθῃ τὰ τοῦ κομιτάτου ἐν Κερκύρα, διότι οἱ λόγοι τοῦ Bailly μὲ εἶχον βάλει εἰς ἐνδοιασμούς καὶ ἐπεθύμουν νὰ ἀκούσω, ἂν ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ῥηθέντος ποσοῦ ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰς προθέσεις τῶν δωρητῶν.

Ὅτε δὲ ἐπεσεκέρθημεν καὶ τὸν Φωτομάραν, εὐρομεν τὸν γηραιὸν τοῦτον ἀρχηγὸν τῶν Σουλιωτῶν ἐν στενῷ δωματίῳ ὀκλάδην καθήμενον ἐπὶ τινων ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἐξηπλωμένων ταπήτων καὶ περιστοιχούμενον ἐν σεβασμῷ ὑπὸ πολλῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ τοῦ περίπου τεσσαρακονταέτους υἱοῦ αὐτοῦ. Ὅτε δὲ καὶ ἡμεῖς ἐκαθίσασμεν ὡσαύτως ἐπὶ τοῦ τάπητος ὡς τὸ δυνατόν κάλλιστα καὶ ἐλάβομεν καπνοσύριγγας καὶ καφέν, ἤλθεν ἡ συνομιλία περὶ τῶν ἄρτι συμβάντων ἐν Ναυπλίῳ. Τότε ἀνηγέρθη ὁ πρεσβύτερος ἐξ ἐκείνης τῆς στάσεως αὐτοῦ καὶ ἐγονάτισεν, ἔχων τοὺς ὀφθαλμούς λαμποντας ἐξ ὀργῆς καὶ κεκλιμένον πρὸς τὰ πρόσω τὸ πρόσωπον, οὐ πείριξ ἐκρέματο ἢ ἀργυρόχρους μακρὰ κόμη του, καὶ φαινόμενος ὡς λίαν ἐξωργισμένος, ἐν ᾧ χρόνῳ προσεπάθει νὰ ποιήσῃ ἡμῖν καταληπτὸν, πόσον βδελυρὸς κακοποιὸς ἦτο ὁ Γρίβας οὗτος. Ὡς διερμηνεὺς ἐχρησίμευεν ὁ ἐκ Κερκύρας κύριος Ἀζιώτης, δι' οὗ συνέστησα ἐνθέρμως τῷ γέροντι, ὅτι μόνον ἡ ὁμόνοια ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς αἴσιον πέρας τὰ τῆς Ἑλλάδος τὰ ἐν ἀπογνώσει εὐρισκόμενα, εἰπὼν αὐτῷ ὅτι ὁ τοσοῦτον τοὺς Ἕλληνας ἀγαπῶν βασιλεὺς μου μὲ εἶχεν ἐπιφορτίσει ἀνχωροῦντα ἐκ τῆς πατρίδος νὰ κηρύττω τὴν ὁμόνοιαν ἰδίᾳ ταύτην

αὐτοῖς, καὶ προσέθηκα ὅτι πρὸ τῆς μεγάλης ιδέας τῆς πατρίδος πᾶσα ἰδιωτικὴ διχόνοια ὤφειλε νὰ ἐκλίπῃ καὶ ὅτι πᾶσα ἰδιωτικὴ ἐκδίκησις ἦτο ἀφαιρέσις ἐκ τοῦ γενικοῦ ἀγαθοῦ. Ὑπεσχέθη δ' ἐκεῖνος ὅτι ἤθελε πράξει τὸ ἐπ' αὐτῷ ὅπως διατηρήσῃ τὴν τάξιν καὶ μὲ παρεκάλει νὰ ἀπευθύνω καὶ πρὸς τὸν Γρίβαν παραπλησίαν ἐπιτίμησιν.

Κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἢ ἐν Ἀμερικῇ ἀγορασθεῖσα καὶ συγχρόνως μεθ' ἡμῶν ἀφικομένη ὠραία φρεγάττα, ἢ φέρουσα 64 βαρέα τηλεβόλα, ἐβαπτίσθη ὀνομασθεῖσα «Ἑλλάς» ταύτης δὲ ἡ κυβέρνησις ἀνετέθη εἰς ἐπιτροπεῖαν ἀποτελουμένην ἐκ τῶν ναυάρχων Μιαοῦλη Ὑδραίου, Ἀποστόλη Ψαριανοῦ καὶ Ἀνδρούτσου Σπετζιώτου. Τὸ γελοῖον μέτρον τοῦτο ἦν πάλιν ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιζηλίας καὶ τῆς δυσπιστίας τῶν Ἑλληνικῶν νήσων κατ' ἀλλήλων. Οὐδεμία νῆσος ἤθελε νὰ ἐπιτρέψῃ ἄλλη τὴν ὑπεροχὴν ἢν παρείχεν ἡ διοίκησις τοῦ μεγάλου τούτου καὶ κραταίου πλοίου μετὰ τοῦ παντοειδοῦς πλουσίου ὕλικου τοῦ εὐρισκομένου ἐντὸς αὐτοῦ, τῆς ἐννοίας τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ κράτους μὴ οὔσης τότε ὡς καὶ ἐπὶ πολὺ ὕστερον καταληπτῆς. Ὁ κυβερνῶν πλοῖον ἢ φρούριον ἰθεωρεῖτο ὡς ἰδιοκτῆτης τούτων, δυνάμενος νὰ διαθέσῃ πάντα κατ' ἀρέσκειαν καὶ νὰ ἐπωφεληθῆ ταῦτα κατὰ τὸ δοκοῦν. Λογικώτερα τῆς κατανεμηθείσης κυβερνήσεως τοῦ πλοίου ἦσαν τὰ τοῦ πληρώματος, συγκειμένου ἐξ ἀναλόγου ἀριθμοῦ ναυτῶν ἐκ τῶν τριῶν νήσων. Ἡ φρεγάττα αὕτη ὕστερον ἀπέπλευσεν εἰς Αἴγινα καὶ Πόρον χαίρειτιζομένη πανταχοῦ ὁπόθεν παρέπλει, ἄτε ἔχουσα τοῦ λοιποῦ Ἑλληνικῆν σημαίαν, δι' ἀλαλαγμῶν χαρᾶς, ὡς ἀσφαλὲς ἐχέγγυον μειζόνων νικῶν ἐν τῷ μέλλοντι· διότι τέως τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα ἔφερον μόνον 24 τηλεβόλα ὀκλῆς 12 — 18 λιτρῶν.

Ἡ διαμονὴ ἡμῶν ἐν Ναυπλίῳ διήρκει ἤδη ἐπὶ 12 ἡμέρας, ὅτε ἐσκέφθημεν νὰ μεταβῶμεν διὰ τῆς Ἐπιδαύρου εἰς Αἴγινα ἄτε συνελθόντες ἐκ τοῦ ταραχώδους ἡμῶν πλοῦ. Εἶχομεν πάντοτε ἐπὶ τοῦ Πηγάσου τὰς ἀποσκευὰς ἡμῶν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν μεθ' ἡμῶν ἀφικομένων καὶ ἐκεῖ καταλειφθέντων ὑπαξιωματικῶν· οὗτοι δὲ ἐμελλον κατ' εὐθείαν ἐπὶ τοῦ πλοίου τούτου νὰ πλεύσωσι πρὸς τὴν Αἴγινα τὴν ἔδραν τῆς Κυβερνήσεως, διότι τὸ φορτίον αὐτοῦ ἦτο προωρισμένον νὰ κοιμισθῆ ἐκεῖ.

Τὴν προτεραιάν τῆς ἀναχωρήσεως ἡμῶν ἐφθασαν εἰς Ναύπλιον τὰ εἰδεχθῆ τρόπαια τοῦ Καραϊσκάκη φρουρούμενα ὑπὸ τῶν ὀπλαρχηγῶν Βάγια καὶ Ἀγαλλοπούλου μετὰ τινων παλληκαρίων. Αἱ Τουρκοκεφαλαὶ ἐνεπήχθησαν ἐπὶ καμάκων, ἃς ὤφειλον νὰ κρατῶσι πτωχοὶ τινες αἰχμά-

λωτοι Τούρκοι, τὰ δὲ ἀποκοπέντα ὧτα ἐκρέμαντο ἐπὶ ὄρμαθῶν ἐν σχήματι ἀστραγάλων μεταξύ τῶν καμάκων τούτων.

Ὁ καπετὰν Ἀγαλλόπουλος μοι ἐδῶρθησεν ἓνα τῶν αἰχμαλώτων τούτων διατελοῦντα ἐν ἐλεεινῇ καταστάσει, εἰς ὃν διέταξα νὰ προσφέρωσιν ἕνα ἀχθέντα εἰς τὴν οἰκίαν μου ἄρτον, ὃν ἤρπασεν ὁ κακότηχος οὗτος λαιμάργως καὶ μετὰ σπουδῆς κατεβρόχθισε τεμάχιον ἐξ αὐτοῦ. Ὑστερον δέ, ὅτε ὁ νεαρὸς Ἀλβανὸς ὀνομαζόμενος Καμπέρ (ὄνομα ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ τοῦ Σπυρίδωνος ἑλληνιστί) ἔμαθε παρ' ἐμοὶ τὴν Γερμανικὴν, μοι ὡμολόγησεν ὅτι δὲν ἦτο ἡ πείνα ἢ ὠθήσασα αὐτὸν εἰς τὸ κίνημα τοῦτο, ἀλλ' ἡ πεποίθησις ὅτι ἠθέλομεν φεισθῆ αὐτοῦ ἂν ἀπαξ ἔτρωγε τὸν ἄρτον ἡμῶν· διότι ἐφοβήθη μὴ θανατώσωμεν αὐτόν.

(Ἔπεται συνέχεια)

